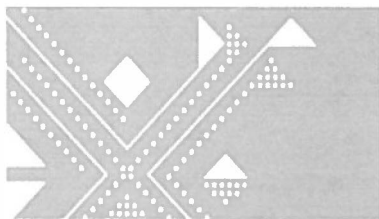

**Vásihit báikki -
sággon govat muitalit**

Sámi allaskuvla
Sámi University College

Duoji mastergrádaoahpu

Masterdutkkus

Maarit Magga

20.8.2015

Sámi allaskuvla

Ovdasátni

1. Álggahus

2. Teorehtalaš duogáš

2.1 Čuolbma, ovdaipmárdus ja dutkanmateriála	3
2.2 Lahkonanvuohki ja doahpagat	6
2.2 Metodat	10
2.2.1 Duodjedutkan	10
2.2.2 Muitalusat njálmmálaš árbevierrun 13	
2.2.3 Vázzinteoriija	15

3. Sággan duddjonvuohkin

3.1 Sággama historjjás	16
3.2 Britta Marakatt-Labba – sámi njunuš dáiddár	17

4. Vásihuvvon báikki analyseren - sággon govat mitalit

4.1 Lihkohis Ovnnesduottar	20
4.1.1 Muittut Ovnnesduoddaris	21
4.1.2 Máttuid goahtegiettis	25
4.1.3 Gova elemeanttat, komposišuvdna ja duddjon	29
4.2 Jávrrešduoddara váibmosis	36
4.2.1 Vásáhusat Gálggojávrris	39
4.2.2 Njuikun váldomotiivan	45
4.2.3 Gova komposišuvdna ja duddjon	49
4.3 Sirdáseapmi Ergoniid Sálvvošnjávrái	53
4.3.1 Uldaáhku mitalus ja dan dulkon	54
4.3.2 Miellagovat ja jurdagat gova duogážin	56
4.3.3 Gova elemeanttat ja komposišuvdna	58
4.3.4 Duddjonvásáhus	61

5. Suokkardallan

5.2 Almmolaččat dutkamis ja dutkanbohtosiin	62
5.3 Govaid duddjomis	67
5.4 Dutkangažaldagaid čoavdin	69

6. Loahppasánit 74

Govat

Govvosat

Sárgosat

Čuvvosat

Gáldut

Ovdasátni

”Olmmoš ferte bargat nu guhká go eallá”

Eadnerohkki, Iisk’Ándde Ánne, ig. Näkkäljärvi (1926-1994), lávii hoahkat dán dajaldaga, man maŋisboahhtit ledje gullan Neakkela Duopmásis (1835-1925). Máttarádjá eallin lea leamaš girjái, lei eallinagistis massán golbma eamida ja mándid. Dušše njealját eamit, máttaráhkkon Ásllaga Elle, ig. Sjudda (1863 -1939), bázii sus leaskan. Oalle vásáhusat leat leamaš máttarádjás.

Dajaldaga lean mángii maŋjel eatni muittášan, soaitán ipmirdan dan čiekjalis mearkkášumi ja viisodaga dál, go alddán lea eambo eallinvásáhus.

Vásáhus lea oalle guovddázis dán duoji masterbarggostan. Dán barggu bakte lean guovllasteame iežan siskkimussii, iežan ja iežan soga historjái duddjomiin ja muitalusaiuin.

Giitu eadnerohkki, go luhttet mu nala, oahpahit duddjot. Giitu áhččerohkki buot somás muittuid ja muitalusaid ovddas. Giitu Ándde, Juhán-Tuommá ja Máren Elle ja Engelmánnán Sálmmo ja vuon’áhkku Ergon Duommá Ánne. Giitu oappáguovttos, viellja ja eará lagamuččat. Giitu duodjebagadallit ipmi Unit Issáha Elle ja Maras Injá. Giitu heaikalaččaide ja ergoniidda.

Giitu eallimii vásáhusaid, geahččalusaid, buot buriid ovddas.

Ja giitosat dieđusge iežan čeahppes bagadalliguoktái, Britta Marakatt-Labbai ja Vuokko Hirvonenii ja min veahkkás professorii Gunvor Guttormii. Giitu Päivi M, Anne L-M ja Marjaana A. Giitu Sámi allaskuvlii buori oahppanbirrasa ovddas, ja girjerádjosis earenoamáš buori bálválusain. Giitu skuvlaoappáide, šattan váillahit min masterjoavkku. Lei nu somá searvat min agalaš duodjeságaide ja juohkit dinguin maidái daid agalaš duodjevásáhusaid.

Eanodaga Bálojogas 30.6.2015

1. Álggahus

Dán duoji masterbarggostan guorahalan mitalusaid ja vásáhusaid ja sákkán govaid daid vuodul. Lean ovttahtán iežan beroštumiid: duddjoma, čállima ja lohka. Lean maid álohii leamaš hui beroštuvvan historjjás, guldan mitalusaid, dološ fearániid ja geahčalan govahallat daid mielastan. Lihkus lean maid čálalaččat muitui merken áššiid, bádden mitalusaid ja viššalit jearahallan olbmuid. Dál dát visot dieđut leat munnje hui divrasat ja ávkkálaččat.

Lean unnivuoda rájes šaddan, ja beassan, oahpahallat duddjoma ja mus leage guhkes vásáhus árbevirolaš duddjomis ja nanu fágalaš máhttu. Masterbarggu fáttá ektui in dovdan nu beroštumi daidda dujiide, maid lean ruovttus oahpan. Leage dál hástuhan iežan ja lávkeme ođđa máilbmái, geahčan áššiid eambo dáiddalaš geahčanguovllus ja lean bargan ođđa ja amas vugiin. Juo bachelorohpuid áigge darvánin ja liikostin ságganteknihkkii, go dáiddár Britta Marakatt-Labba doalai bargobájiid. Su bargovuohki leage leamaš munnje ovdagovvan ja lei illu ja gudni oazžut su bagadallin masterbargui. Lean beassan mángii bargat Britta oahpahas ja ožžon vásihit su dáiddalaš attáldagaid ja bargolanja birra Badje-Sohpparis.

Mitalusaid ja fearániid álgen mielastan oaidnit visuála govvan. Govaid ráhkadeapmi ja daid dulkon gáibida olbmos vuonjalašvuoda. Soaitá muhtuniidda govva lea dušše konkrehta dáhpáhus. Sávvamis mu govat eai rahpas dakkaviđe: daid ferte dulkot ja ipmirdit mitalusa ja vásáhusa daid duohken. Mitalusaid analyseremii mu lea láidestan professor Vuokko Hirvonen. Letne mángii humadan fáttá birra ja Vuokko lea addán buriid rávvagiid ja evttohusaid. Su gažaldagat leat bidjan mu jurddahallat, vai ieš lean šaddan gávdnat vástádusa ja čovdosiid.

Doaba *báiki* lea šaddan oalle guovddázii mu barggus. Báiki lea hui dehálaš ášši sámiid gaskkas, go amas olbmo deaivvadettiin hui dábálaš jearaldat lea *gos don leat eret?* Olbmui lea dárbu sajustit nuppi, ii nugo diehtit su nama ovddemužžan. Lean válljen golbma báikki, maid guorahalan ja main ráhkadan govaid. Báikkit leat Eanodagas ja dat leat Ovnnesduottar, Gálggojávri ja Sálvvošjávri.

2. Teorehtalaš duogáš

Dán masterbarggus leat guokte oasi, duddjon ja duddjonfáttá čálalaš guorahallan. Čálán eamiálbmotgeahččastagas duojárin ja vásiheaddjin, muhto geahččalan ovdanbuktit olles proseassa maid dutkin. Dán kapihttalis čilgen dárkileappot teorehtalaš duogáža ja mot lean čoavdan duodjái ja dáiddalaš bargamii giessáseaddji proseassa teorehtalaččat. Álggos mitalan čuolmma birra ja čilgen gažaldagaid maidda lean geahččalan gávdnat vástádusa. De mitalan ovdaipmárdusas, lahknanvuogis, dutkanmateriálas ja metodain.

2.1 Čuolbma, ovdaipmárdus ja dutkanmateriála

Váldočuolbma mus lea mot ovdanbuktit ja analyseret báikái gullelaš mitalusaid ja vásáhusaid duoji bakte? Háliidan maid geahččalit mot sáhtá visuála vugiin, ságganteknikkain, ovdanbuktit mitalusaid dehe eamiálbmoga narratiivvaid? Goalmmát gažaldat leage maid báiki mearkkaša mitalusaid duogážis?

Lean välljen golmma báikki, maid bakte áiggun govahallat vásáhusaid ja duddjot govaid. Válljema vuođuštussan lea mu čatnašupmi daidda báikkiide persovnnalaččat ja Ovnnesduoddara ja Gálggojávrrri gova oktavuodas iežan máttuid bakte. Goalmmát báikki, Sálvvošnjávrrri, lean välljen dan dihte vai beasan viiddidit geahččanguovllu. Lean náitalan Sálvvošnjávraí ja guorahalan báikki isida soga ja iežan mañisboahhtiid bakte. Lean ieš mielde mitalusain ja báikkiin iešguđet sajádagas ja buvttán ovdan mot mun lean báikkiid vásihan.

Gohčodan Ovnnesduoddara *Máttuid báikin*. Máttuid bakte mus lea vuoŋgalaš oktavuohra Ovnnesduoddarii. Ovnnesduoddaris leat leamaš Magga-soga árbeeatnamat. Doppe mu áhči beale sohka lea vásihan traumáhtalaš dáhpáhusa. Lean mánnávuoda rájes gullan fearánis, ja mu geasuhiige ipmirdit ja govahallat mot leat leamaš dat áigodat.

Gálggojávrrri gova gohčodan *Vánhemiid báikin*. Doppe lean rávásnuvvan ja eallán iežan mánnávuoda bearrašiin soga gaskkas dassázii go náitalin. Dohko lea nanu oktavuohra vuoŋgalaččat.

Goalmmát báiki lea *Mañisboahhtiid báiki*, Sálvvošnjávri. Mu sajádat lea doppe orogaha lahttun, eadnin ja eamidin go lean náitalan dohko. Konkrehtalaččat ealán doppe dán áigge iežan bearrašiin.

Go ledjen ohcame ja guorahallame masterbarggu fáttá, de vásihin earenoamáš fearána, mii bijjai mu jurdagiid johtui:

Mánnávuođa geasseorohagas lean divohan áhči boares bártta. Ledjen doppe lubmeme maiddái geasset 2014. Dat báiki mearkaša hui olu munnje. Ledjen juo mánga beavvi leamaš go ovttá eahkeda hivssetbálgá nala lea idistan boares gáma, čázet. Ii das mihkkege, muhto mot ii leat ovdal oidnon vaikko ledjen leamaš doppe juo mánga beavvi? Livččenhan mun galgan oaidnit dan dakkaviđe, go bohten. Imaštallen mot lea vejolaš ahte ain gávdnojit boares čázehat go dievás leat huksejuvvon, divvojuvvon, njealljejuvllatluottat dievva. Hengestin čázeha áitti seaidnái ja go idđes gullájin, muiten dakkaviđe dáhpáhusa.

Govva 1: Vánhemiid báiki Gálggojávrris borgemánus 2014. Govvejeaddji MM.

Dutkken gápmaga dárkileappot. Gáma lei 5-6 jahkásaš máná gáma, soaitá vaikko áhččeroški gáma? Lei mieskan ollásit nuppe bealde. Imaštallen finna sávnjjiid, man čeahpes duojár lea leamaš, várra Sáráhkku? Dieđán lea goit mu veagas, go Gálggojávrris leat goahtesajit ja dievát juohkásan bearrašiid mielde. Áddján Heaikká Ovllá dievás leat leamaš Issát-Heandarát –eahki veagainis, mu áhčči Ovllá ja čeahci Juhán-Dánel veagainis ja Elle-siessá ja dalle ovdal mu Sárá-áhkku ja Ovllá-áddjá ja Ingá- ja Ánne-siesát.

Ledjen imaštallan ija badjel čázeha idisteami. Mu mielas orui gáma gal háliidii muinna vuolgit, lei mearka munnje. Jáhkán meinnat lei, ahte dat galgá láidestit mu rivttes guvlui, odđa bargovuohká. Báikkis lea nu stuora vuoigŋalaš

mearkkašupmi, dihtolágan magihkka ja badjellunddolaš fámut: mun áiccan báikki vuoiññaid álohii, dovddan gámustan. Vaikko lean akto báikkis, de liikká in leat akto goassige” (Beaivegirji 14.8.2014)

Čázeha gávdnan nannii mu ovdaipmárdusa das, ahte soaitá leat vejolaš duoji bakte ovdanbuktit báikái ja vásáhusaide laktáseaddji dáhpáhusaid ja dovdduid ja guorahallat teorehtalaččat báikki ja vásáhusa mearkkašumi. Easkka movttáskin go gávdnen fáttá guoski girjjálašvuoda ja ovddiid dutkamušaid suorggis.

Lahkonan fáttá vásiheaddjin ja gaskkusteaddjin duddjoma bakte. Háliidin govvidit proseassa ja jurdagiid, mot olmmoš vásiha báikki ja dáhpáhusaid ja mot duddjomiin buktit vásáhusaid ovdan visuála govain. Ipmirdin, ahte ferten leat ieš mielde sihke vásiheaddjin ja gaskkusteaddjin dego duodjeproffessor Gunvor Guttorm lohka: “Dat mearkkaša ahte duojár ja dutki lea seamma, duddjon lea vuolggasadji ja dat lea guovddážis” (Guttorm 2014, 43). Dáiddalaš duddjonbarggus dovddan iežan vásiheaddjin, muhto maiddá gaskkusteaddjin: gaskkustan geahččái dáhpáhusaid iežan ipmárdusa, árvoštallama ja vásáhusa mielde. Duddjomis ja dáiddalaš bargamis ja ovdanbuktimis mu dulkojupmi lea guovddážis.

Mu dutkanberoštupmi vulggii johtui ovdaipmárdusas ja vásáhusain mánnávuodaorohagas. Danne háliidan guorahallat leago vejolaš ovttahttit vuoiññalaš vásáhusaid konkrehta bargamii. Vuoiññalašvuolta ja dan gudnejahttin leat láidestan mu dán bargovuohkái. Dan lassin lean ávkkástallan iežan duodjemáhtu sihke gieđain ja gorudis. Sáhtta lohkat, ahte mun in leat välljen dutkanfáttá muhto dat ieš bođii mu lusa čázeha hámis. Geografija professor Pauli Tapani Karjalainen lea dutkan doahpaga báikki ja son čállá mot áigi ja báiki sisttisdoallet áiccuid. Su mielde olbmo muitu ii leat goassige dáhtuvulosaš, muhto sáhtta heivvolaš bottuin fáhkkestaga assosieret, hámuhit gova mannanáiggis go olmmoš áicá ja vásiha vuorddekeahces eallámuša. (Karjalainen 1997, 44.) Ipmirdin, ahte čázeha gávdnan lea mu vuorddekeahces assosiasuvdna mannanáigái, mii bijai mu jurddahallat ii dušše báikki ja duovdaga, muhto ollásit soga historjjá, dáhpáhusaid ja iežan eallingearddi.

Mu dutkanmateriála čohkiida májggalágan gálduin ja lahkonan dutkanfáttá májggabealalaččat. Dáiddalaš bargamis ja eandalit eamiálbmotgeahččastagas visot olbmo eallima bealit leat ovttá dehálaččat. Ávkkástalan vuoiññalaš gálduid nugo áiccuid, dovdduid, vásáhusaid ja jurdagiid ja fysalaš áiccuid. Maiddá ”niegut ja višuvnnat leat lunddolaš vuogit skáhppot dieđu ja čatnat oktavuodaidd máilmmiin” (Kuokkanen 2009, 194 < Cajete 2004). Vásáhusat ja muitalusat sihke njálmmálaš ja girjjálaš hámis leat mu guovddáš dutkangáldut, main oaččun motiivvaid sággon

govaide. Ávkkástalan maiddái visuála gálduid barggus, go lean ovdamearkka dihte guorahallan čuovgagovain gáktemáliid.

Váldodutkanmateriála mus leat njálmmálaš dieđut iešguđet báikkis ja olbmui. Njálmmálaš árbbi leat dievásmahttán čálalaš dieđut ovdamearkka dihte mitalusat Ovnnesduoddaris. Ieš lean maid guovddáš dutkangáldu, go áiggun dutkat namalassii iežan vásáhusa báikkiin. Dutkanmateriála čoahkkanage dađistaga báikki vásiheami ja duddjoma áigge.

Áhččeroški, Heikka Ovlá Ovlá, Nils Oula Magga (1925-2003) čállosat ja jearahallamat leat leamaš mávssolaš materiálat. Jearahallamiid lean dahkan ovddit dutkosa várás Oulu universitehtii ja dat leat sámegillii. Áhči čállosat leat suomagillii, maid mun lean jorgalan sámegillii. Dan lassin lean ávkkástallan iežan jearahallamiid, maid lean duoji oktavuodas dahkan jagiid mielde. Dán dutkanbarggu várás lean gulahallan sierra báikki ja soja olbmuiguin, muhto in leat ovdamearkka dihte bádden daid ságastallamiid. Baicce olbmuid dieđuid lean čállán bajás dakkaviđe.

Ovdal go lean gávdnan duddjonmotiivva, de lean ferten beassat sisa iešguđet fáddái. Lean ráhkkanan ja oahpásnuvvan dutkanmateriálain mánggaládje. Lean logadan mitalusaid ja áhččeroški beavegirjiid, guldalan jearahallamiid, molen govaid, dutkan čuovgagovaid ja ohcan govaid sierra gálduin, dutkan dujiid ja duddjonreaidduid, vánddardan iešguđet báikkiin, govven ja dokumenteren, humadan olbmuiguin, gulahallan singuin earret eará sosiála medias, guorahallan kárttaid, sohka girjiid, girkogirjiid ja lohkan fáttá guoski girjjálašvuođa. Lean maid oba proseassa áigge čállán beavegirji. (gč. Kovach 2009, 99).

2.2 Lahkonanvuohki ja doahpagat

Máilmmis gávdnojit sierra diehtoortnegat. Nu gohčoduvvon oarjemáilmmi dieđalaš diehtu lea adnojuvvon eamiálbmogiid árbevirolaš dieđuid vuostegeahčín. Eamiálbmogiid árbevirolaš diehtu, *indigenous knowledge*, bálddas geavahuvvo doaba *eamidiehtu*. Eamiálbmogiid eamidiehtu ja diehtoortnet leat áitojuvvon go eamiálbmogiid eatnamat ja gielat rivvejuvvojit geažos áigge birra máilmmi. Fuolla ovdamearkka dihte eamidieđu ja giela sirdimis boahttevaš buolvvaide lea áige guovdil. (Somby 2003, 34-35.)

Jus álbmot massá giela, de dat heajuda eamiálbmotdieđuid ja –máhtuid sajádaga, go giella guoddá olu kultuvrra siskkáldas árbedieđuid. Sámi dutki, eamiálbmotdiehtaga veahkkeprofessor Rauna Kuokkanen čállá oarjemáilmmis ovddiduvvon kolonialismmas, man mielde ”kolonialisma

ja dan oktavuodas šaddan dieđasuorggit ráhkadedje rámaid, maid mielde mihtiduvvui iešguđet álbmogiid olmmošlašvuohta (2009, 19). Dat mearkkašii olbmuid juohkima hierarkkalaš ortnegii ja dasa mot rehkenastit gean diehtu lea ”rivttes” ja ”albma” diehtu (Ibid.). Kolonialismma vuodđoprinsihppa ja ideologiija lei vuolušteapmi ja dávja dat lea mearkkašan eará álbmogiid eatnama rivvema, atnuiváldima ja hálddašeami muhto maiddái miela dásis koloniála jurddašeami, árvvuid ja doaibmavugiid áidna dohkkalaš vuohkin. Ulbmilin lea leamaš duššadit ja biđget eamiálbmogiid diehtovuogádagaid, árvvuid ja máilmmegovaid. (Kuokkanen 2009, 22-27, 34-35.)

Maŋemuš moaddelogijagi áigge leat eamiálbmotdutkan ovdidišgoahtán dutkama iežaset geahčanguovllus, hábmegoahtán dutkanteoriija eamiálbmotkultuvrra vuodul. Dasa ”lea dárbu go maiddái dan dihtii, go váldoservodaga perspektiivvat, dulkonvuogit, árvvut ja prioritehtat eai dávjá vástit, govvet dahje speadjalaste eamiálbmogiid duohtavuodaid, árvvuid ja vásáhusaid” (Kuokkanen 2009, 46). Dat bođii ovdan ovdamearkka dihte dalle go veardádallen čálalaš ja njálmmálaš mitalusaid Ovnnesduoddaris. Mitalusaid sisdoallu lei das gitta gii lea mitalan ja makkár lei mitalleaddji motiiva.

Eamiálbmogat leat birra máilmmi dutkojuvvon olu antropologalaš vugiiguin. Dábálaččat olggobeal olbmot leat boahtán servošii gieddebargui, áican olbmuid ja sin kultuvrra ja jávkan universitehtaide čállit dutkanbohtosiid (ee. Wilson 2008, 71; Lehtola 2012, 15-17). Dutkis lea váilon kultuvrralaš máhttu ja gullelašvuohta, man mávssolašvuođa eamiálbmotdutkan deattuha. Maiddái mu mánnávuoda guovllus Jávrrešduoddaris leat vánddardan olu dutkit. Jáhkán mángii orohaga olbmot eai leat dan maŋjel gullan dutkanbohtosiin dego áhččán namuha jearahallamiin (Magga, NO 1995-96). Nuppe dáfus jus eai livčče dutkit ja mátkálaččat johtán doppe, de eai soaitte mus leat dál govat main beasan guorahallat dujiid.

Cree indiána dutki Shawn Wilson oaidná eamiálbmotdutkan paradigma hui dehálažžan dan mot mii oaidnit máilmmi iežamet birra ii nuge dan mot geahččat daid beliid ieš dutkanproseassas (2008,14). Dalle deattuhuvvo dutki subjektivitehta dutkančuozáhaga ektui ja dutkanproseassa luonddu ja dalle dutki lea oassi iežas dutkamušas (Wilson 2008, 77).

Eamiálbmotdutkanii lea mihtilmas, ahte dutki lea ieš mielde dutkanproseassas. Dalle šaddá sáhka dieđu luohttehahttivuođas, objektivitehtas ja subjektivitehtas. Oarjemáilmmi dieđateoriijain objektivitehta adnojuvvo hui dehálaš beallin dutkanproseassas. Eamiálbmotdutkan kritiseredit dan go sin mielde lea veadjemeahttun leahkit objektiivaa, go lea ieš mielde dutkanproseassas. Dutkis ferte leat ovdamearkka dihte ipmárdus mitalusaid sisdoalus ja

konteavsttas: muitalusaid dutkan eaktuda gulahallama guldaleaddji ja muitaleaddji gaskkas (Wilson 2008, 101). Lea maid leamaš sáhka das, go dutki dutká iežas kultuvrra ja birrasa, de son ii *oainne* visot beliid ja čalmmehuvvá. Eamiálbmotdutkan oidnet, ahte iešsajáidahttin nanosmahtta olles dutkama. (Guttorm 2014, 37). Anán, ahte livččii oba váttis,goase veadjemeahttun, duddjot govaid birrasis, man ii dovdda ja masa ii leat gullevašvuohta.

Lean bargan eamiálbmotdutkanvugiin, mii vuodđuduvvá syklalaš áigeipmárdussii: ii leat álgu iige loahppa muhto buot váikkuha ollislašvuhtii (Kailo & Helander 1999). Historjá ja áigi leat dego spirála, “mas olbmot, doaimmat ja dáhpáhusat leat čadnon oktii” (Kuokkanen 2009, 62-63). In hálit ovdamearkka dihte ráddjet dárkilit áiggi makkár jagiid siste guorahalan dutkančuozáhaga, go áiggiis ii leat nu stuora mearkkašupmi dán barggus. Liikká ellojuvvon eallima dáhpáhusat álge 1890-logu álgojagiin ja bistet gitta dán beaivvi rádjái. Lea váttis meroštallat goas dutkan álggi, go dan vuodđun leat mu iežan eallingeardi ja -vásáhusat. Kuokkanena mielde “áigi ii leat mearrideaddji kriterá ja olbmot dávjá muitalit maiddái iežaset eallingearddiid báikkiid, ii áiggi, bokte” (Kuokkanen 2009, 62).

Shawn Wilsona mielde biras addá dieđu man mii dárbbahit. Mánngii muitalusat eai njuolga muital vástádusa, muhto dat dolvot báikkiide gos gávnnat vástádusa ieš. (Wilson 2008, 118.) Maiddái Rauna Kuokkanen čállá: “Eamiálbmogat deattuhit dávjá vásáhusa mearkkašumi dieđu skáhppomis. Eamiálbmogiid lagaš gaskavuohta luondduin lea mearkkašan dan, ahte diehtu bohtá njuolga birrasis, gos olmmoš eallá” (Kuokkanen 2009, 44). Go gávdnen boares čázeha mánnávuodáorohagas min goahtesaji lahka, de lei dego mearka munnje mot galggan bargat. Galgen čuovvut iežan intuitiivvna, dan man gámustan dovden. Vuoiŋnalaš beallin leat eamiálbmotdutkanmušas juste dat dovddut, áiccut, jurdagat mat bohtet vaikko mu buohta das, mot vásihan mánnávuodá báikki dehe mii dáhpáhuvai go gávdnen čázeha.

Čuovvovaččat čilgen veahá dárkileappot mot lean meroštallan ja maid meinnen doahpágiin *báiki* ja *vásáhus*. Doahpagat báiki ja vásáhus leat nappo oalle guovddážiis mu barggus. Báiki lea mánngii dehálaččat eamiálbmogiidda go ovdamearkki dihte áigi, go ”árbevirolaš njálmmálaš historjá deattuha báikkiid ja olbmo čanastagaid dihto báikkiide” (Kuokkanen 2009, 62).

Mánngii lea sáhka birrasis ja duovdagiin dehe kulturbirrasis. Kulturdutki Päivi Magga lea dutkan sámi kulturbirrasa ja su mielde sámi duovdagiin lea álohii mielde oaidnemeahttunvuohta, vuoiŋnalašvuohta, mii bohtá ovdan earret eará njálmmálaš árbevieru bakte (Magga P. 2013, 11). Doaba ”báiki dehe biras ii leat dušše geográfalaš orrunguovlu, muhto sámiide biras lea ollislašvuohta, masa gullet olmmoš, ealáhusat ja sosiála eallin; giella, diehtu, vásáhusat, dovddut

ja áiccut; biras lea historjágirji, mii muitala dáhpáhusain ja ellojuvvon eallimis; birrasis ellet maid ovddit sohka buolvvat, vuoinjalaš máilbmi, bassivuohta ja ipmilvuohta”¹ (Magga P. 2013, 13).

Magga (2007, 15) gávdnan dieđu mielde ”duovdagii gullelaš máidnasat, muittut ja myhtat hábmejit mentála kárttaid, mat sirdášuvvet sohka buolvvas nubbái. Kognitiivvalaš duovdda mearrašuvvá kultuvrralaččat ja vai ipmirda dan ollislaččat ferte leat oktavuohta kultuvrii”² (< Mulk 1997). Duovdaga sáhtta maid geahččat ja oaidnit sierra geahččanguovllus ovdamearkka dihte persovnnalaš vásáhusa vuodul ja sáhtta vásihuvvot ovttaskas olbmo, bearraša ja soga historjjá duovddan. (Magga 2007, 15).

1,2 Sámegeillii MM

Pauli Tapani Karjalainen lea guorahallan báikki mearkkašumi ovttaskas olbmo ja áiggi geahččanguovllus ja gohčoda lahknanvuogi topobiografijian (2006) ja geobiografijian (2007). Topobiografija govahallá olbmo báikegaskavuodaid ja eandalit daid eallingeardái vuodđuduvvi mearkkašumiid, mat báikkis leat olmmošlaš lehkima ollislašvuodas (Karjalainen 2006, 83). Dan vuodul Magga lea ovddiidan doahpaga siidabiografija, mas sáhttet leat ovttaskas olbmo muittut, muhto mángii dat leat maiddá oktasaččat mat buvttadit oktiigullelašvuoda ja oktasaš, kollektiiva historjjá (Magga 2007, 15-16).

Mii lea dasto vásiheapmi ja vásáhus? Olmmoš vásiha oba áigge juoidá ja vásáhus lea subjektiiivvalaš realitehtta. Olmmoš vásiha go sus lea miella ja miela geažil vásáhusain lea mearkkašupmi. Miella addá maid vejolašvuoda dulkot áššiid ja ipmirdit daid. Vásáhus lea nappo čoakkáldat mearkkašumiin, maid sáhtta juogadit. Go olmmoš vásiha, de son návda seammás nuppi olbmonai vásiheame juoidá. Olmmoš ii sáhte vásihit seammaládje, muhto sáhtta geahččalit ipmirdit nuppiid olbmuid vásáhusaid. (Koivisto je. 2014,14-15.)

Vásáhusaid dutkan lea okta eamiálbmotmetodologiija oktasaš bealli ja vásáhusat sáhttet leat juogo persovnnalaččat dehe eamiálbmotjoavkku siste (Guttorm 2014, 36). Lahkonan fáttá duddjoma lassin maid vásiheaddjin ja kultuvrralaš gullelašvuodaid bakte, sierra servošiid lahttun. Mu iežan eallingeardi lea dehálaš vuolggasadji, mii addá perspektiivva geahččat áššiid siskko bealde ja sierra sohka buolvvaid čađa iešguđet áigodagain ja báikkiin. Mus lea rolla áddjubin, nieidan, eadnin ja guoibmin, muhto maiddá iešguđet servošiid lahttun degomat boazodoallin, duojárin, nissonolmmožin ja oahpaheaddjin. Eamiálbmotdutkiin sihke Kovach (2009, 110) ja Wilson (2008, 121) deattuheaba persovnnalaš vásáhusaid mearkkašumi. Eamiálbmotdutkama okta oassi sáhtta leat *iešsajáidahttin*, mii dáhpáhuvvá go dutkis lea

gullelašvuohta muhtun jovkui ja sus leat kultuvrralaš vásáhusat (Guttorm 2014, 36). Anán, ahte subjektiiivvalaš vásáhusaid haga ii livčče lean vejolaš duddjot iige teoretiseret nu mot lean dál dahkan.

2.3 Metodat

2.3.1 Duodjedutkan

Duodji lea oalle nuorra dutkanfáddá iige das leat vel nu guhkes dutkanárbevierru (Guttorm 2014, 38). Mángii duodjedutki lea maid duojár, go dutkamiihan addá čiekjalit sisdoalu ja ipmárdusa go praktihkalaš máhtu ovttastahtá teoriiái. Duodjedutkamii heive hui bures eamiálbmot geahččanguovlu, mii guldala ja deattuha dan, mii lea álbmoga kultuvrii dehálaš sin iežaset mielas ja man háliida dulkot ja dutkat (vrd. Kuokkanen 2009, 42).

Duodjedutkama metodain deháleamos lea ieš duddjon. Lean dán barggus čállán beaivegirjji duddjonmuttuin ja de mitalan ja ávkástallan daid dieđuid juohke sággojuvvon gova oktavuodas. Ii leat relevánta juohke áidna detáljja mitalit, muhto dakkár gažaldagaid ja fuomašumiid, mat leat duddjoma áigge bohciidan ja maid lean šaddan vuoijjalaččat ja konkrehtalaččat jurddahallat ja čoavdit. Dárkileappot mitalan duddjomis juohke gova oktavuodas.

Dán barggus ávkástalan praktihkalaš máhtu, duddjončehppodaga ja -vásáhusaid, bargama oktavuodas. Giedain ja čalmmiin lea diehtu, mii duddjodettiin ja gova ráhkadeami áigge lunddolaččat bohtá ovdan. Lean didolaččat čállán juohke duddjonbeaivvi loahpas ja duddjonmuttuid áigge fuomašumiid, jurdagiid ja mot lean bargan. Lean maid govven barggu dađistaga juohke bargomuttus. Dutkandiehtu čoaggana dađistaga lunddolaččat, go dakkár dokumenterenhan buvttiha ođđa dieđu ja vásáhusa. Dalle lea sáhka das ahte duodjedutkama vuodđun lea praksis, mii addá viidáseappot ávdnasiid teoriija huksemii (Guttorm 2014, 39).

Čuovgagovat leat hui dehálaš dutkanmateriála duodjedutkamis. Lean eandalit dán barggu oktavuodas dutkan čuovgagovaid, mat juogaládje čatnašit dutkanbáikkiide, olbmuide ja duodjetekniikkaide. Govas sáhtá oaidnit buorebut go govahallat sánálaš čilgehusa vuodul, makkár dihto duodji lea leamaš mot lea leamaš juoga duodji olggosoidnit.

Guorahallen ovtta gova dárkilit ja lean bohtán dan ipmárdussii ahte máttaráhkkon Áslaga Elle, Ellen Sjudda (1863-1939), oappás Kristinas (1861-1933, govas gurutbealde) lea sákkaldagaiguin hervejuvvon skupmot oaivvistis (Marainen 1997, 375). Govva lea mu eatnibeale soga hálddus ja gávdno maid girjies Barfi-Beaska (Solbakk 2009, 97).

Govva 2: Gurutbealde máttaráhkkon oabbá Kristine Sjudda skupmot oaivvistis. Govvejeaddji Sophus Tromhult.

Nubbin ovdamearkan sáhtán muitalit go dološ govain gávnnašin mot máttarádjás Duommá Niillasa Heikkas lea iešguđet áigodagas leamaš seammá duhpatlávka valahagas. Jus eai livčče lean govat, in livčče dange diehtán go buot dan áigásaš olbmot leat juo áigá jápmán.

Govva 3: Gurutbealde Henrik Np. Magga Duiskkas jáhkkimis 1900-logu álgobealde. Govva soga hálddus.

Govva 4: Olgešbealde seammá áddjá Gálgojávrris 1921. Govvejeaddji Samuli Paulaharju.

Duodjegirjjiid ja govaid lean guorahallan dárkilit ja lean geavahan daid dehálaš duogášmateriálan. Álohii go olmmoš lea bargame dihto fáttáin, de sus leat dihto čalmmit ja son oaidná fáttá guoski relevánta áššiid. Váldolohkamuššan mus leat leamaš T.I. Itkosa (1948) girjjit *Suomen lappalaiset I-II*, mas son oalle dárkilit čilge sámiid dili ja eandalit duojisnai muitala olu. Eará dutkangáldut leat earret eará Guttorm & S Labba *Ávdnasis duodjin* (2008), Näkkäljärvi & Triumf *Čuolddaduodji* (2000), Lehtola (2012) *Saamelaiset suomalaiset, Sámi Dáidda* (1994) ja Solbakk *Bárfi-Beaska* (2009).

Dutkama váldosuorgi (ja –lahkonanvuohki) lea duodji. Geahčan ja oainnán duojára čalmmiiguin. Duddjon sággon govaid, main buvttán ovdan mot lean vásihan báikki ja mii lea vásáhusa sisdoallu, nappo mot lean analyseren ja gávdnan motiivva govvii. Gohčodan ja meroštalan bargguid dáiddaduodjin, go dat šaddet čikŋan ja dain lea vuoiŋŋalaš sisdoallu. Nuppe dáfus govat earránit árbevirolaš duojis go eai leat ráhkaduvvon atnudiŋgan. Vuoiŋŋalaš sisdoallu ii leat dušše gova iešvuohta, go sáhttet atnuduodjái maid gullat vuoiŋŋalaš árvvut. Jáhkán sággon govaid birastahtta liikká earálágan vuoiŋŋalašvuohta, go govaide giessásit vel muitalusat.

Lahkonan duoji dáiddalaš vugiin, mii mearkkaša ahte gova ráhkadeapmi lea guhkes proseassa. Prosessii váikkuhit earret eará dovddut, atmosfeara, muittut ja muitalusaid sisdoallu ja man seammás stivrejit ovdamearkka dihte iežan ipmárdus čáppa duojis dehe konkrehta duddjonteknihka. Vuolggasadji dáiddalaš bargamis lea earálágan go árbevirolaš duddjomis: nuvttohiid goarrumis dehe gávtti hervemis in láve guhká prosesseret álgaheami, muhto dakkaviđe bargagoahit. Árbevirolaš duojis dieđán sulaid makkár lea loahppaboadus, muhto dáiddaduoji oktavuodas in sáhte diehtit nu dárkilit makkár govva šaddá. Dáiddaduoji dahkamis leat liikká olu oktasaš sárgosat árbevirolaš dujiin: ovdamearkka dihte mot gieđahalan nálu, mot ávnnastan ja divššun ávdnasiid, mot geahčan duoji čábbodaga, gieđa ja čalmmi oktasašbarggu. Visot konkrehta bargamis ávkkástalan dan máhtu, mii munnje lea šaddan duojárin sihke ruovttus ja soja gaskkas ja formála oahpu bakte. Anán, ahte duodjemáhtu, ja -ipmárdusa ja kultuvrralaš máhtu haga olmmoš ii bastte ovdanbuktit govaid nugo lean dahkan. Guttorm gohčoda dan duodječalbmin, mii vuolga vásáhusain (Guttorm 2010b, 133-136).

Duddjomis ii leat sáhka dušše konkrehta giehtabarggus. Duodjedutki, doavttir Maja Dunfjelda mielde “dáiddaduodjái gullá máhttu mii gávno ovttaskas dáiddára/duojára siste, namalassii jávohis máhttu” (2002, 74). Duojáris lea jávohis diehtu gorudis, gieđain ja čalmmiin, man ii sáhte sániiguin čilget. Dakkár jávohis diehtu bohtá maid birrasis ja kultuvrras, gos olmmoš

eallá. (Somby 2003, 38-39). Visot dáid dieđuid ja máhtuid sáhtán ávkkástallat fáttá lahkoneamis dego boahdá ovdan ovdamearkka dihte go muitalan Jávrresduoddara gávtti birra.

2.3.2 Mitalusat njálmmálaš árbevierrun

Muitaleapmi lea mihtilmas olmmošlašvuhtii. Olmmoš muitala geažos áigge. Seammás go muitala, son maid eallá iežas eallima ja ovdamearkka dihte ávdne persovnnalaš vásáhusaid ja čeavzima eallinnuppástusain. Mitalusat muittuhit midjiide geat mii leat ja gosa gullat (Kovach 2009, 94). Muitaleapmi soaitá leat maid okta boarráseamos dáiddahápmi (Cruikshank 1990, ix).

Mitalus lea seammá go *narratiiva*, mii geavahuvvo tearbman oarjemáilmmi girjjálašvuoda dutkamušas. Geavahan maiddá narratiiva ja *narratologiija* tearpmaid dán barggu oktavuodas, maiguin čalmmustahtan gullevašvuoda girjjálašvuodadutkamii, muhto maiddá earuhandihte ”dábálaš” muitaleamis.

Geavahan dán barggus tearpma *mitalus* iežan dulkojumi oktavuodas, go eamiálbmotdutkan ja -duojárin guorahalan áššiid iežan kultuvrra geahččanguovllus. Kovach karaktisere dakkár geahččanguovllu nanusvuhtan, go dutki bastá dulkot iežas kultuvrra (Kovach 2009, 100).

Eamiálbmogiidda muitaleapmi ja máinnasteapmi, njálmmálaš árbevierru, leat leamaš doloža rájes álbmoga girjjálašvuoha ja historjá vaikko dan ovdanbuktinvuogit eai čuovoge oarjeamáilmmi gáibádusaid ja čilgehusaid historjjá (Kuokkanen 2009, 60-62). Antropologa Julie Cruikshank lea dutkan eamiálbmoga mitalusaid Kanada Yukon eamiálbmotguovllus ja su mielde čállojuvvon ja njálmmálaš mitalusat sierranit ovdamearkka dihte das mot dulkot historjjá ja gii dan birra muitala ja mii lea muitaleaddji ulbmil ja motiiva (2000,4).

Dulkon su čállošis, ahte oarjemáilmmi jurddamáilmmis čállon ja prentejuvvon materiála lea eambo duohta go njálmmálaš mitalus. Mitalusat dorjot dihto ulbmila ja nuppit fas báhcet dušše njálmmálaš mitalussan. Ovdamearkan Cruikshank máinnaša stuora golleohcama Klondike guovllus 1896-98, go olbmot bohte ohcat golli marginála eamiálbmotguovllus ja govahalle girjjiin ja beavegirjjiin vásáhusaid. Seammá áigge eamiálbmoga njálmmálaš mitalusat mitalit nuppelágan duohtavuoda ja čiekŋalit vásáhusa eatnamis, earret eará báikenamaid oktavuodas govvide man guovddázis eana lea olbmuid máilmis. (ibid.)

Kuokkanen čálláge mot oarjemáilmmi oainnuid duohken lea jurdda das, ahte ”čuvgejuvvon” álbmogiin lea albma ja duohta historjá, muhto eará álbmogiin dušše eahpeduođa máidnasat ja myhtat (2009, 65).

Maiddáí Shawn Wilson lea guorahallan narratiivvalaš vuogi ”čielggadit áššiid, háhpohallat dieđu” dego Rauna Kuokkanen (2009, 183-184) dadjá. Wilsona dutkamis njálmmálaš árbevieru lea guovddážis daningo son mitalusaid (eangalasp. *story telling*) bakte dutká iežas álbmoga. Son lea dutkan mitalusaid ja buohtastahtá dutkama seremoniijai. Su mielde seremoniija vuodđun lea nannosit oktavuoha dasa mot mii geahččat máilmmi, makkár lea min ja kosmosa oktavuoha. Eamiálbmotdutkan eaktuda didolašvuoda ja dieđu min iežamet máilmmisteamet: das, mot mii oaidnit duodalašvuoda (ontologijja), mot mii diehtit ja oaidnit dan (epistemologijja), makkár lea min etihkka ja morála (eng. *axiology*) ja mot mii háhkat dieđu duodalašvuodas (metodologijja). (Wilson 2008, 11-13.)

Narratiivvalaš analysa lea kvalitatiiva metoda, mii dutká makkár mitalusat dutkančuožáhagas mitaluvvojit. Čuožáhahkan sáhtá leat earret eará deaksta, mediadeaksta, govva, filbma, musihkka dehe biras, mii ipmirduvvon mitalussan dehe mitalusa sulastahti ráhkadussan. (<https://koppa.jyu.fi/>). Narratiivvaid bakte sáhtá ipmirdit vássán áiggi, mot olbmo identiteahta hápmáhuvvá narratiivvain ja narratiivvat čujuhit olbmuid boahttevuhitii. Narratiiva lea diehtima hápmi, mainna olmmoš sáhtá ipmirdit áiggálašvuoda. Narratiivvat maid lađastallet olbmo ehtalaš sajádaga. Gulahallama bakte olbmot juogádit vásáhusaid, duddjojit luohtamuša ja bajásdollet joavkolahttovuođaid. Narratiiva lea maid vástáduš gažaldahkii gii mun lean. (Hyvärinen 2006, 1.)

Girjjálašvuoda, mii sisttisoallá njálmmálaš árbevieru, sáhtá guorahallat narratiivvalaš materiálan ja dan bakte buvttaduvvon mitalusain, mat leat olbmuide dehálaš vuohki hábmet mearkkašumiid eallima dáhpáhusain ja ovdanbuktit vásáhusaid (ee. Bruner 1986; Hänninen 1999.) Narratiivvalaš vásáhusaid sáhtá lahkoniid ovdamearkka dihte nie, makkár mearkkašupmi dain lea ellojuvvon báikin. Mángii eallinmitalusat čujuhit dihto báikkiide ja hárve mii gullat eallinmitalusa nu, ahte ii máinnašuvvo báiki (Erkkilä 2011, 195.)

2.3.3 Vázzinteoriija

Lean heivehan iežan dutkamušas vuosttas gova oktavuodas dáidaga dutkamušas ovddiduvvon vázzinteoriija (suomag. *kävelymetodi*), man lea ovddiidan Anne Katarina Keskitalo. Son lea čállán nákkusdutkamuša fáttás Lappi universiteahta dáidaga dieđagottis 2006.

Keskitalo (2006, 62) gávdnan dieđu mielde filosofija doavttir Inkeri Sava oaidná, ahte dáidaga bakte diehtin lea earenoamáš ja iešvuđot. Dáiddalaš dihtui gullet áico- ja dovddadiehtu sihke dáido- ja doaibmadiehtu, mat laktásit dáiddalaš bargamis áicamii ja dovdduid gieđahallamii. Dakkár dáiddalaš diehtima vuogit lea vejolaš váldit dutkanprosessii mielde. Sava mielde ”dieđa dárbbaha dáidaga. Ja nuppegežiid”¹ (Keskitalo 2006, 62.)

Keskitalo (2006, 63) govahallá mot sus čohkiida dutkandiehtu, go son eallá teoriijaid vázzimiin, govvemiin ja molemiin. Seammás son muitala ja ohcá doahpágiid (suomag. *käsitteellistä*) iežas jurddahallanprosessii. Vázzin sierrana iežaslágan vuohkin ovttahttit dáiddalaš ja dieđalaš diehtima. Vázzintuvra lea gaskaoapmi ipmirdit dutkančuozáhaga. Son gohčodage vázzima metodalaš bargodilálašvuohtan, mas ovttaštuvvet rumašlašvuohta ja áiccuide vuodđuduvvi jurddahallandilli (suomag. *ajattelutila*). Keskitalo govahallá iežas bargama ná: ”barggan ovttaládje čállimiin, lohkamiin, jurddahallamiin go vázzimiin ja gieddemátkemerkejumiid dahkamiin – doallamiin sihke oaivvi ja julggiid jođus” (2006, 63).

¹ sámegillii MM

3. Sággan duddjonvuohkin

3.1 Sággama historjjás

Sággan dehe broderen dárkkuha tingga dehe eará materiála hervema sákkaldagaiguin. Nállu lea geavahuvvon juo ovdahistorjjálaš áiggis, ovdamearkka dihte siepmániid, skálžžuid ja bániid ovttahttimii. Sággan lea okta máilmmi boarráseamos dáiddálaš ovdanbuktinvugiin ja das lea leamaš mearkkašahti rolla servodagas. Sággajuvvon tekstiillain lea čájehuvvon buresbirgen ja jábalašvuhta. Dolin jáhkke ahte sággajuvvon hearvvat várjalit bahás vuoiŋŋaid vuostá dehe dain lei nákca hehttet luondduroasuid. Eandalit eamiálbmogiin iešguđetlágan sággajuvvon tekstiilain lea leamaš guovddáš mearkkašupmi heajain, hávdádemiin ja eará árbevirolaš rituálain. Dat sisttisdoallet olu mearkkaid ja symbolaid, maid dušše álbmogii gullevaš olbmot bastet dulkot ja lohkat. (Mentu je. 2009, 13). Sámi birrasis herveje biktasiid sákkaldagaiguin. Lei dábálaš hervet suonain, láiggiin ja datneárppuin. 1800-logu beallemuttus álge olbmot hervet sákkaldagaiguin maid elliide ovdamearkka dihte avohasaid. (Guttorm 2010a, 135.)

Vuosttaš seilon sákkaldagaiguin hervejuvvon tekstiila lea Egyptas gávdnon ng. Tutankhamona čuvla 1300-1400 oKr. Kiinnás leat gávdnon 500-300 oKr. tekstiilat, mat leat hui čehpet hervejuvvon *goallostatsákkaldagaiguin*. Seamamá áigodagas leat birra máilmmi gávdnon sággajuvvon tekstiilat. Mongolias Altaiváriin gávdne easka 1900-logus Pazyraki hávddiid (500-400 oKr), main sággajuvvon tekstiilat ledje seilon bures galbma dálkkádagas, jienja siste. Hávdidiin lei earret eará *duoŋŋasiiguin* dehe *aplikašuvnnaiguin* hervejuvvon sádelbivttas. Perus gávdnon tekstiilat gávdnojuvvoje bealistis 400 oKr. goike sáddo siste ja dain leat geavahuvvon vuoddotingga ollásit gokčan *nadđasákkaldagat*. (Mentu je. 2009, 13.)

Eurohpás johte silkeláiggit ja –árpput Silkeluotta mielde juo 600-500 oKr., muhto ovddemužžan geavahuvvoje ullo- ja beallemasárpput sággajuvvon tekstiilain. Dalle maid šattai ođđa ámmátgoddi, brodejeaddjit, ja sággan šattai árvvus adnon dáiddahápmi. Luksuslágan silke-, golle- ja silbaárppuin hervejuvvoje tekstiilat girku dárbbuide sihke Eurohpá gonagashoavvaide. 1400-logu rájes hervejuvvon sameahtat ja brokadat bohte sággajuvvon tekstiilaid sadjái ja 1500-logu oskkubuhstiteami geažil unnui dárbu girkolaš tekstiilaide. Ivdnás rássetinggat ledje bivnnuhat 1600-logu bivttas- ja viessučinjeheamis. Sággan ii lean árvvus adnon dalle, muhto gaska- ja badjeklássa nissonat čevallohalle sággajuvvon tekstiilain ja sággan šattai jábalašvuoda symbola. 1800-logu loahppabealde eanlándalaš dáiddár William Morris beroštuvai maiddái sággamis. Son ovddastii massabuvttadeami vuostálasti ja giehtaduoji ovdditeaddji Arts and

Crafts –lihkadusa. Lihkadusa ánsus dáiddárat miehtá Eurohpá beroštuvvagohte sággamis ja áiggi mielde sággama álge árvvus atnit maid dáiddahápmiin. (Mentu je. 2009, 14.)

3.2 Britta Marakatt-Labba – sámi njunuš dáiddár

1900-logu álggus Johan Turi, Nils Nilsson Skum ja John Savio ledje čájehan geainnu dáidagii ja 1970-logus vuodđuduvvuige dáiddarjoavku dehe Máze joavku, mii lei álgun sámi modearna dáidagii. Joavku searvvai aktiivvalaččat etnopolitihkalaš lihkadussii, leihan dalle ”vuosteháhku Alta-Guovdageainnu čázádaga dulvadeapmái” dego okta joavkku álggaheaddjiin Synnøve Persen muittaša (Mázejoavku 2004, 5). Eará joavkku lahtut ledje vuodđudanjagi 1978 rájes Aage Gaup ja Trygve Lund Guttormsen. Maŋjeleappos Mázejovkui serve Josef Halse, Berit Marit Hætta, Hans Ragnar Mathisen ja Ranveig Persen ja vel jagi 1980 áidna Ruotabeal sápmelaš Britta Marakatt. Buohkat ledje vázzán dáiddaskuvllaid ja dárbbabe bargolanjaid ja ulbmil lei maid máhccat sámiguvlui oahpuid maŋjel dego Aage Gaup lea muittašan: ”Min áidna vuohki ceavzit sámedáiddárin, lea máhccat ruoktot iežamet birrasii” (Lehtola 2013, 117-122.)

Sámi kultuvrra professor Veli-Pekka Lehtola mielde sámi govvadáidaga ruohttasat ollet duháhiid jagiid duohkáii báktesárgundáidagii. Nuppe dáfus dálá sámi govvadáidaga lea ožžon váikkuhusaid oarjemáilmmi servodaga máilmmegovas ja dáiddaipmárdusas. Sámi dološ vuoiŋgalaš kultuvra rievddai oalle dramáhtalaččat 1600-1700 –logu risttalaš oskkubuhtisteami oktavuodas ja ovdamearkka dihte boares báktedáidaga ja meavrresgárisymbolihka mearkkašumit eai leat dieđus. Dat árbevierru lea goit mearkkašahtti inspirašuvnna addi, mii lea riegádan seamma álbmoga ja birrasa oktavuodas go dáládáiddage. (Lehtola 2007, 116.)

Lehtola mielde dála dáiddárat ožžot olu árbevirolaš duojis estehtalaš inspirašuvnna ja váikkuhusaid. Son namuhage dan oktavuodas Britta Marakatt-Labba tekstiiladuojit ja sámi ivdnemáilmmi daid oktavuodas. (2007, 116). Marakatt-Labba ”dáiddalaš barggut laktásit duodjái, su ávnnastanvuohki ja su sákkaldagat leat duojára. Su čalbmi oaidnit lea duojára.” (Guttorm 2010a, 133).

Britta Marakatt-Labba lea riegádan 1951 Ruotabeal Sámis Ađevuomis boazosápmelaš bearrašii. Dan áigge duddjon lei beaivválaš bargu ja olbmot duddjojige dárbbu dihte. Mánát ledje lunddolaččat mielde beaivválaš bargguin ja na šattai duodji ja duddjon oahpisin sutnje mánnávuoda rájes. Son lea vázzán árbevirolaš dáiddaskuvlla, (Högskolan för Design och

Konsthantverk Göteborgas 1974-78) ja dan manjel bargan juo badjel golbmalogi jagi dáidagiin. Studerema áigge son gávnai iežas bargovuogi soaitáhagas go lei báidnime láiggiid. Vaikko lei geahččaladdan sihke njuohtama, grafihka ja govvagođđima, de easkka sákkadeapmi bealleamastinggaide šattai sutnje heivvolaš ja vuogas bargovuohkin, mainna sirddii govaid oaivvi siste beallemasliinniide. (Marakatt-Labba 2014, 8; Guttorm 2010a, 133)

Britta Marakatt-Labba ieš muitalii, mot fuobmái álgit govaiguin bargat. Mánnávuođa muittut ja dáhpáhusat leat olu addán motiivvaid govaid dahkamii. Mánnávuodas bohtet olu muittut ja son muitáge go su eadni lávii bassibeivviin vuoššat guoli ja guollelihtis lei juoga govva. Guollelihti govva kiinnalaš porsliinnas attii sutnje inspirašuvnna ja bázii su millii. Nuppi ovdamearkkas son muitalii mot lávii mánnán viežžat mielkki ránnjás. Son lávii dutkat luottaidd mat báhce muohttagii, makkár luodda šaddá ja mot dan sáhtálii sárgut. Son muitalii maiddái mot šattai morrašis eallit go áhčči jámii hui áigá. (Marakatt-Labba 2014; Marakatt-Labba 2010, 8.) Dulkon, ahte sus leat leamaš vásáhusat, maid lea ávkkástallan manjeleappos bargadettiinis govaiguin ja ellojuvvon eallimis leat bohtán motiivvat su bargamii.

Su mánnávuodas muitalusmáilbmi lea leamaš hui rikkis. Ieš muitala ahte ”myhtalaš muitalusain lea ollu jierbmi ja viisodat. Iežan govaiguin dáhtošin čalmmustahttit mo mii, ođđaáigásaš olbmot, giedáhallat luondduriggodagaid dakkár vugiiguin maid sivdniteaddji ii leat jurddašan” (Marakatt-Labba 2010, 8.) Myhtalaš muitalusaid lassin su govaid motiivvat bohtet sámi historjjás, politihkas ja árgabeaivvi dáhpáhusain. (Ibid.).

4. Vásihuvvon báikki analyseren - sággon govat mitalit

Olbmo eallin lea orrut máilmmis. Dasa eatnama ja almmi gaskii leat sajáiduvvan min báikámet. Visot báikkiid ii sáhte muitit, oassi báikkiin seailu min muituineamet. Jus ná ii livčče, de sáhtáleimmet vajálduhttit iežamet. Mii dovdat báikegaskavuodamet maiddái rumašlaččat ja sáhttit áicat ja vásihit daid dovdduid dásis. Dakkár rumašmuitu ja muitima rumašlašvuhta laktása dovduide ja miellagovahussii. (Karjalainen 1997, 41-46.)

Anán árvvus Eanodaga guovllu, gos lean riegádan, bajásšaddan ja gos ain orun. Lunddolaččat mus lea dohko čavga oktavuoha. Dovdu das, ahte lea gullevašvuoha dihto báikái lea earenoamáš dehálaš eamiálbmogiidda (Wilson 2008,78). Gullevašvuoda geažil juohke olbmos leage ollu diehtu iežas birrasis ja guovllus humakeahttáge njálmmálaš mitalusain, jurdagiin, fuomašumiin ja áiccuin.

Mu geasuhiige sakka mot sáhtán iežan gullevašvuoda ja iešvásáhusa ávkástallat dán dutkamusaš. Lean gávdnan guokte dutki, geat leaba bargan dáidagiin ja guorahallan dan teorehtalaš vugiiguin ja nákkáhallas doavttirin. Sudno dutkamušaid vuolggasadjin lea iešvásáhus ja ulbmilin buvttadit dieđu dáidagiin. Dutkamušat leat leamaš munnje mávssolaš duogášlohkamušat, go lean bargan iežan govaiguin ja leat veahkehan mu hámuhit iežan barggu.

Silja Nikula lea nákkusgirjjistis Paikan henki (2012) guorahallan báikki vuoiŋŋa, mot báikki vuoiŋŋa bohtá ovdan ja mot sáhtá mitalit dan birra visuála vugiiguin. Son namalassii lea geavahan iežas dutkamušas Practice Based research- prinsihpa. Dat mearkkaša dan, ahte (ee. Anttila 2005) vásáhus ovdanbuktojuvvo muorradeaddinteknikkain sihke teorija ja govaid dahkama gaskasaš dialogain. Oalle miellagiddevaš lea ipmárdus mentála gova sirdáseamis fysálaš máilbmái ja go dat oazžu oinnolaš hámi. Das Nikula geavaha tearpma *visuála muitaleapmi*. (2012, 75.) Govalaš reprešentašuvnna proseassa lea seammás muitaleapmi ja mitalusaid ovdanbuktin. Nikula bargoproseassa lea sisttisoallán ovdamearkka dihte ideaid govain, daid hábmemis ja muorradeaddima sierra muttuid govahallamis. Gárvves govaid son guorahallá narratiivan. Olles dutkan ”giessása” narratologijai, mii dutká mitalusaid, daid ráhkádusaid ja váikkuhusaid. (Nikula 2012, 75.)

Seammásullasaš vásáhusa guorahallan lea leamaš maid Leena Valkeapääs (2011), go son lea guorahallan birrasa, luonddu, su iežas luondduvásáhusa ja Áillohačča girjjálaš materiála gaskasaš dialoga. Áillohačča materiála lea du dutkamuša vuodđu ja dialoga šaddage go son buktá isidis Oula Valkeapää deakstadieđuid ja Johan Turi girjjálašvuoda čájánasaid Áillohačča materiálaid báldii. Son guorahallá mot su välljen deavsttat ja muitaleaddji giessásit oktii ja makkár resonánsa das šaddá. Leena Valkeapää lahkona materiála sierra temáid bakte, mat leat bieggá, boazu, áigi, dolla ja olmmoš. (Valkeapää 2011, 78.)

Dego juo namuhin, de áiggun golmma báikki čađa guorahallat iežan vásáhusa, analyseret ja dulkot ja buktit vásáhusa ovdan sággojuvvon govain. Čuovvovaččat muitalan dárkileappot iešguđet báikkis ja mot lean vásihan dan ja makkár lea mu ipmárdus báikkis. Ipmárdusa buvttán ovdan duddjomiin ja sákkan gova juohke báikki birra.

4.1 Lihkohis Ovnnesduottar

1800-logu loahpas oassi Giehtaruohttasa sámiin johte dološ árbevirolaš dálveguođohanguovlluide Lulli-Eanodaga Ovnnesduoddarii (Näkkäljärvi 2007, 45). Muitodieđu mielde máttaráddján Henrik Np. Magga, Duommá Niillasa Heaika, (1859-1934) muotkkui Giehtaruohttasis Guovdageidnui 1893 ja doppe fas Ovnnesduoddarii 1903. Heika-áddjá lei náitalan Ovlá Ánniin (Anne Eira, 1872-1922).

1800-1900 –loguid molsašumis Ovnnesduoddarii bohte suomelaš boazodoallit, geain ledje nuppelágan bohccostallanvierut. Sápmelaš- ja suomelaš boazodoallu ii lean oktiiheiveheamis. (Näkkäljärvi 2007, 45.) Kulturdutki Juvva Lemet, Klemetti Näkkäljärvi, lea dutkan viidát Jávrrešduoddara guovllu ja su gávdnan dieđu mielde ”Bealdovuomi bálges huksii stáhta juolludan ruđaguin riekkisáiddi¹ Ovnnesduoddarii ja dán áidde sisa láddelaččat lokte measta ollásii Heikka ealu. Láddelaččat suoláde Heikka 700 heakka boazoealu measta visot, sutnje báhce dušše nuppelohkái álddu ja nu son bággehalai vuolgit Ovnnesduoddaris -- Maggaid árbeeatnamiidda ledje juo ovdal riekkisáidái sirdáseami gullan Ovnnesduoddara dálveguohtuneatnamat” (Näkkäljärvi 2004, 12).

¹ Autto (2014) gohčoda riekkisáiddi Jápmináidin/ Varraáidin.

1800-1900 -loguid molšasumis álggii Eanodaga sámiid gaskkas váikkuhit Suoma stáhta hárrjehan boazodoallopoltihkka ja hálddašanmálla, go stáhta gáibidišgođii heivehit sápmelaččaid boazodoalu bálggusvuogádahkii. Bálggusvuogádat dehe ortnet lei juo lullit guovllu suomelaš dáloniid gaskii heivehuvvon hálddašanmálla ja stáhta bággi heivehit dan maid sámi siidadollui. Bálggusvuogádat ii goit soahpan sámi siidadollui, go dat lei ovddiduvvon suomelaš boazodoalu vuodul. Bálgosa barggut ledje bohccuid lohkan, guođoheami ja mearkuma ordnen ja bohccuid dagahan vahágiid buhtten. Ovdamearkan suomelaš jurddahanmálles lei dárbu lohkat bohccuid go fas sámiid mielas boazolihkkui ii diehtán buori jus diehtá bohccuid meari dárkilit. (Lehtola 2012, 136-137.)

Eanodaga lullioassái Ovnnesduoddara guvlui vuodđuduvvui suomelaš Bealdovuomi bálggus 1912. Suomelaš dálonat ledje beroštuvvan bálggusvuogádagas go dat soaitá beavttálmahttan sin boazodoalu ja eanangeavaheami dihto guovllus. Okta sivva sáhtii leat láddelašdáloniid stuorafidnu, Riekkesáiddi, plánen birra Ovnnesduoddara guovllu. Áidi ceggejuvvui 1896-1901 ja dan guhkkodat lei 80 kilomehtera. Virggalaš čilgehus áiddi ceggemii lei caggat bohccuid beassamis dáloniid suoidneniittuide ja seastit áiddi siskkobeal guovllu geasseguohtumin. (Lehtola 2012, 140-141.)

.

4.1.1 Muittut Ovnnesduoddaris

Go muittašan iežan ealliman, de lea Ovnnesduottar álohii leamaš juogaládje mu sielus. Muittán ollesolbmuid suollemas ságaid dalle go ledjen mánná. Mánnáhan ipmirda olu atmosfearas mot vásihit juoga ášši. Ovnnesduottar orui leame dakkár, ahte lea olu čuohcán min sohki ja bearrašii, go lei juogaládje gildojuvvon ášši. Das ii lean lohpi hupmat váikko áhččerohkki ja earánai fuolkkit láveje mitalit sulaid mot doppe lea geavvan. Sogas lea maid leamaš dajaldat ”lei dego doppe Ovnnesduoddaris” (Aikio 2015), mii geavahuvvui dalle go juoga ášši ii lihkestuvvan dehe lei juoga bárti.

Dán barggu oktavuodas lea guorahallan iežan duogáža ja ain eambbo ja eambbo geasuhii diehtit lasi dáhpáhusaid Ovnnesduoddaris. Ohcen girkogirjjiin dieđuid vai livččen bastán ovttaskas olbmo dásis ipmirdit ovdamearka dihte man ahkásaš olbmot ledje ovdamearkan dalle, go šadde vuolgat Ovnnesduoddaris. Go geahččala govahallat vásáhusa, de lea dárbu geahččalit sajustit

olbmo dihto máilbmái ja áigái. Ovdamearkan máttaráddján Heaika lei girkogirjjiid mielde sulaid 50 jahkásaš, áhkku veahá nuorat ja áddjá 15- jahkásaš dalle go šadde báhtarit guovllus.

Čuovvovaš jearahallamis áhččán Heaikka Ovllá Ovllá (Nils Oula Magga 1925-2003) muittaša Ovnnesduoddara dáhpáhusaid ja mot son lea gullan daid birra njálmmálaš árbediehtun. Jearahallamiid lassin áhččerohkki lávii čállit beavegirjjiid ja leange dievasmahtán jearahallandieđuid beavegirjji dieđuiguin.

Na go rájit manne gitta dat šadde mángga riikii. Eai beassan šat dohko mearragáddái geassái, dat filleje dat láddelaččat dohko Ovnnesduoddarii muhtin sápmelaččaid. Doppe lei riekkisáidi. Dat manne dohko riekkesáidái go ledje láddelaččat fillen deid. Doppe nohkko dasto visot. Dat bohccot nohke. Buohkain geat manne dohko. Buohkain dat nohke bohccot. (Magga NO 1995-96.) Leathan dohko báhcánnai soames sápmelaččat, Magga sogasnai dohko Gihttela ja Muonio rádjeguvlui, muhto boazoheapmin (Magga NO 1999).

Lean dasnai gullan go Maggaid sohka bođii Ovnnesduoddarii, lean gullan Ruoppain ja Kumpulaččain, ahte Maggat leat Ovnnesduoddarii vuodján beatnagiiguin, ahte eai leat bohccot leamaš. Muhto das in leat ovttaoaivilis. Bohccot leat leamaš sulaid 800 heakka ja go vulge ledje 80, dušše fal heaikalaččain. (Magga NO 1999.)

Mu áhččerohkkinai lei reanġan doppe Kumpu Eemelis, muhtun láddelaččas. Ja dastohan dat vulge doppe eret, mii iešguđet ládje vulggii doppe eret dasto, guorosin doppe vulge eret. Dat lei dakkár reaisu, ii dat doppe menestuvvan. Mín olbmot, Heaika-áddjárohkki, manai dohko nuorttas, manai dohko meaddel Njunnása. Veahá ledje bohccot, muhtinlot heagga. Ja manne dohko ja orro dárfeogađis ja gođiid dahke ja nu dat doppe dasto veahá ovdánii, bohccot lassáne. Lei náitalan Ovllá Ánniin, Ovllá Juhán -, norggabeal olmmoš. Das ledje olu mánát, šadde olu. Dat leat muhtumat riegádan doppe Ovnnesduoddaris, Heaika Juhán goit lea doppe riegádan. Ja mun in dieđe earáid. Leatgo earát doppe riegádan, leago Heija doppe riegádan? Vissa áhčči leamaš olu boarrásit, leamašan doppe reanġume. Inge mun dasto dieđe eará, in leat šaddan gullat, mot dat lei iešguhte doppe mannan, vuolgán. Earret go dasto go manne dohko nuorttas, dan rájes mun gal lean gullan feará maid. (Magga NO 1995-96).

Luohti lea muitingoansta lea dego Ovláš Juhán, Johan Turi, čállá girjjistis *Muitalus sámiid birra* (1987, 163). Juoigat sáhtta olbmuid, báikkiid, eatnamiid ja bargguid. (Skaltje 2005, 289). Juvva Lemet máinnaša Ovnnesduoddara luođi kulturantropologijja nákkusgirjjistis *Jauristunturin poropaimentolaisuus. Kulttuurin kehitys ja tietojärjestelmä vuosina 1930–1995*. Su mielde luohti ”Ounistunturi onneton” lea suomagillii go Ovnnesduoddara guovlu lea manahuvvon suomelaš boazodoalliide ja suomagielain leat háliidan deattuhit dan, ahte doppe eai guođot šat sápmelaččat. Ovnnesduottar lea leamaš jávrresduottarlaččaid guođohanguovlu. Luohti muitala lihkohis Ovnnesduoddaris, go boazobargit eai leat šat fuolaheame das ja maiddái varradaguin, mat dáhpáhuvve doppe ovddit jahkečuođi álggus. (Näkkäljärvi 2013, 141.)

Ketomellalaš Kari Autto čohkken materiálas gávdnuige luohti ”Ounistunturi onneton” (sámeg. Lihkohis Ovnnesduottar) čállojuvvon hámis. Luođis máinnašuvvojit Ovnnesduoddara báikenamat, várrečogat ja árbedieđu mielde sápmelaččat ledje dan luođi bidjan váinnolaččaid ja badjelgeahččiid nala, mii galggai čuohcát njealját sohka buolvva rádjái. Luohti lea árbedieđu mielde leamaš nu roavis, ahte dat ii juigojuvvon mánáid ja nissonolbmuid gullut. Girječálli Samuli Paulaharju lea merken luođi dajahusaid muitui goit muhtun osiin (Autto 2014, 10):

Voi Ounistunturia onnetonta! Nu-nu nu-nu.
 Na, Pyhäkeroko siinä viel’oli? Nu-nu nu-nu.
 Na, Haaravaarako siinä viel’oli? Nu-nu nu-nu.
 Na, Kiekerökö siinä viel’oli? Nu-nu nu-nu.
 Na, härkäkelloko siinä viel’oli? Nu-nu nu-nu.
 Na, Rautuvaarako siinä viel’oli? Nu-nu nu-nu.
 Na, Pippokeroko siinä viel’oli? Nu-nu nu-nu.
 Na, Outtakkako siinä viel’oli? Nu-nu nu-nu.
 Na, Pahakuruko siinä viel’oli? Nu-nu nu-nu.
 Voi Ounistunturia onnetonta! Nu-nu nu-nu.

Seammá eatnamiid vuoluštanpolitihkkii leat laktásan guovllus dáhpáhuvvan varradagut. Kari Autto mielde doppe leat goddojuvvon njeallje boazosápmelačča 1900-logu álggus. Virgeolbmot eai álgán dutkat ášši. (Autto 2014.) Lean lohkan ja gullan čuovvovaš muitalusaid Ovnnesduoddara fearániin, mat leat duogášdiehtun iežan soga vuolgimii guovllus:

Elle, Sarre-Lásse gihliduvvon moarsi, lei muittášan mot dalle jagi 1907 ledje earenoamáš olu leamaš giegat. Giehka lei girdášan ja seivon goahtemuoraide jadoppe jietnadallan. Dat lei

leamaš hui heajos mearka, diida mii ii dieđe buriid. Giehka, gárja ja čáihni leat álohii mearkkašan jápmima. Elle lei geahččalan caggat irggis Lásse vuolgimis boazosuollagiid manjái: ”Alli vuolgge! Ja go vulggiiga, mun dihten: eaba boađe ruovttoluotta. Eabage boahtán!”¹ (Autto 2014, 4.)

Muhto Sarre-Lásse (Prost) ja Kemi Niila leigga vuolgan boazosuollagiid oheat Ovnnesduoddaris. Suollagiin ledje leamaš bissut ja ledje báhčán. Lásse lei jápmán ja Niila háváhuvvan, muhto lei beassan báhtui Ruota beallái. Ovtta mitalusa mielde báhčči lei vuojuhan Lásse liikká sutnjui ja nala bidjan vel geđggiid vai jávká dohko. (Autto 2014, 4.)

Áhččán čállá beavegirjjistis mot Veikko nammasaš olmmoš lea sutnje mitalan iežas eagis Eemelis:

Eemel go boarásnuvai ja álggii hoavrridit de lei álohii hávdádeame Sarre-Lásse. Sihkkarit dat lei Eemelnai leamaš Lásse hommegis mielde – aivve dego livččii beana goddojuvvon. In leat goassige gullan ahte livččii muitomearka ceggejuvvon Lásse hávddi nala. Muhto eaihan beatnagiiddage leat ovdal biddjojuvvon muitomearka. – Lea gal almmolaččat leamaš sáhka makkár sánjarat sii leat leamaš, go godde Sarre-Lásse, gii lei sápmelaš (Magga NO 1999.)

Nubbi varradahku dáhpáhuvai sulaid 1910. Keto Juho lei bearraša boarráseamos bárdni ja go su áhčči lei buohccán, lei veaga buresbirgen Juho nalde. Goddi lei časkan Juho oaivái ja de njuikkodan ratti nalde nu guhká ahte varra lei cirgen njálmmis. Duođašteaddjit leat leamaš, muhto datge goddin ii ovdánan goassige virgeolbmuid dutkamii. (Autto 2014, 6; Kortessalmi 2007, 358.) Keto Juho vieljja Joonasa mánát Inkeri ja Biret-Rauna mielde sudno áhčči ii háliidan goassige mitalit beare dárkilit mii dáhpáhuvai Ovnnesduoddaris. Lei dušše namuhan ahte báiki lea baháid bidjan olbmuid nala ja danne son vulggii doppe eret. (Siilasjoki 2015; Ketola 2015.)

Valkko -Lásse (Valkeapää) lei náitalan Keto-Ellain, gean áhčči lei vuovdán ossosa kruvndadállui 1900. Lásse šattai máksit láiggu go doalai bohccuid Ovnnesduoddaris, mii lei riekkisáiddi siste. Lásse ii háliidan máksit nu olu go sihte. Su vuorbin šattai maid goddin: Lásse illastuvvui nu vearrát, ahte jámii manjeleappos dasa. (Autto 2014, 6-7; Kortessalmi 2007, 358)

¹ Sámeillii MM

Nutti-Niku lei eret Gárasavvona guovllus ja sonnai guođohii ovddit jahkečuođi álgojagiin Ovnnesduoddaris. Veahkaváldi šattai maid su vuorbin: lei časkojuvvon oaivái nu ahte jámii dan geažil. Jápmimis maŋjel lei Niku iđistan muhtun nissonolbmui ja dadjan ”dát jápmin ii galgan leat mu jápmin”¹ (Autto 2014, 8.) Áhččán bealistis čállá mot ”lea hupmu leamaš Nutti Nikus, gean jápmin lea ártet, lei gávdonon liika meahcis iige leat sáhtán sihkkarit dadjat mot dat lea jápmán?”² (Magga, NO 1999).

¹ Sámegillii MM

4.1.2 Máttuid goahtegiettis

Go ohcagohten fáttá masterbargui, dáhpáhuvai dat čázetvásáhus (gč. 2.1). Dan maŋjel smiehttagohten mot lei eallin leamaš ovdal soga sajáiduvvama Jávrrešduoddarii ja Gálggojávraí. Eambo ja eambo beroštisgohten diehtit ja ipmirdit iežan soga vásáhusaid. Das álggii mu mátkki Ovnnesduoddarii. Ledjen gullan Kari Auttos, guhte lei čohkken dieđuid ja guorahallan Ovnnesduoddara dáhpáhusaid. Válđen oktavuođa suinna ja ožžon su oahpistit mu mátkái Magga soga árbeeatnamiidda ja guođohansajiide.

Ledjen lohkan ovdal mátkki Anne Katarina Keskitalo dutkamuša, mas vásáhusa sáhtá ávkkástallat dáiddabarggus. Son gohčoda dáidaga nákkusgirjjistis metoda vázzinteoriijan: oanehaččat daddjojuvvon olmmoš váccidettiinis vásiha. (Keskitalo 2006, 7).

Keskitalo govvida vázzintuvrra iežas dutkamuša dáiddalaš jurddahandillin, dutki jaskes diehtun (2006, 24). Son gohčoda vázzi duovdaga áiccuid duovddan, mii dárkkuha dan go olmmoš váccidettiinis áicá ja dulko birrasa, masa váikkuhit ovddeš vásáhusat ja kultuvrralaš dieđut. Vázzin lea oassálastin dehe searvan birrasa dillái ja jotkkolašvuhtii. Oaidnin, gullan, háksin, dovdan ja guoskkaheapmi molsašuddet geažos áigge go olmmoš vázzá. (Keskitalo 2006, 71.)

Čuovvovaččat muitalan mátkkis Ovnnesduoddarii čakčat 2014 ja maid mun vásihin ja fuomášin doppe:

De bođii viimmát oktasaš beaivi mii soabai munno plánaide. Sotnabeaivve 19.10. leai juo buolaš -11 ja veahá ridnon eana. Vulgen ruovttus 9 iđdes ja galggaime Ketomellas vuolgat 10. Álggahin iežan mátkki nu ahte dolvon unna ginttálačča

Heaika-ádjá ja Ánne-áhku hávdde nala Heahtá boarshávddeatnamis. Oalle murku lei, go vulggiime váccášit Jápmináiddi guora duoddarii.

Oidnen vuosttas geardde Jápmináiddi áidestoalppuid, oalle nanu áidi lei leamaš. Dutkkaime áiddi ráhkadusa ja govviime oba áigge munno mátkki. Lihkus bessen oaidnit áiddinai ieš. Dál lea áibbas eará bargagoahtit go ii leat dušše miellagovva mii stivre.

Govva 5: Čáli dutkame Jápmináiddi stoalppu. Govvejeddji Kari Autto.

Álgomátki lei hui suhkkes soahke- ja beahcevuovdi ja mielastan imaštallen mot mu máddarat leat šaddan eallit ná sevdnjes vuovddis. De álggiime lahkoniit duottarrávdá ja šattaimet gizzut bajás ceakkovárrevieltti. Duovdda rievddai ollásit. Váikko leige murku, oidnen lei duottarmáilbmi. Vuollegis soagit, skierrit. Badjin váris lei áin murku ja moai jotkkiime mátkki. Leige finna báiki, eai dat dárbbahange dušše vuovddis Leahkit mu máttut, illudin akto iehčanassii.

Vácciime oalle guhká, beannot diimmu ovdalgo olliime nuppebeallái vári ja mađiija mohkotalai vulosguvlui. Manaime ovta jogáža rastá go Kari jerrá leago dat nubbi jogaš? Mu mielas lei ja Kari dajaige letne mannan meaddel juo goahtesaji. Ledjen gealdagasas, makkárson báiki boahtá?

Háliidin akto ráfis dutkat báikki ja váccášinge das birra, geahččalin gávdnat árransaji muhto iihan dat šat dihtton: leašgo láddelaččat dange duššadan dego leat boaldán sápmelaččaid gođiid. Háliidin máistit iežan báikki, jonaid ja sarrihiid válden njálbmái.

Govva 6: Čáli Marasjogaža goahtegiettis. Govvejeddji Kari Autto.

Njávkkadin geđggiid jogáža gáttis, dego livččen dearvvahan iežan olbmuid. Dearvvahan ja seammás rávkan báhcet dearvan, go iihan šat diet báiki leat goassige min šat. Dál doppe leat amas olbmot, vierroolbmot geat dušše njealljejuvllaiguin doppe vuojášit eaige daidda mearkkáš dat báiki seammá go munnje ja min olbmuide.

Dáiden ribahit moadde gatnjala go jurddahallen min olbmuid gillamuša ja balu. Lea oalle duostilis áddjá leamaš go lea mearridan vuolgut eret, lei dieđusge oaidnán ja ipmirdan doalvut veaga eret dorvui go ledje láddelaččat álgán goddit olbmuid. Gean vuorru livččii leamaš čuovvovaš? Áddjá gal lea leamaš ”iežas eallima sáŋgár” iige vuollánan váikko Ánne-áhkku jámii oalle nuorran ja áddjá bázii akto, go nuoramus mánná Josát lei 10-jahkásaš. Oktiibuot oaččuiga logi máná ja ahkearru nuoramus ja boarráseamos máná gaskkas lei vissa lagabui 20 jagi.

Šattai guovtti nuoramus máná váldit mielde Duiskii vuolgut dinet go lei nu heajos áigi ja bohccot ledje nohkan. Doppegis lei nubbi bártniin ožžon juoga dávdda ja jápmán dohko, Issát (1910-1925) lei su namma. Josát (1912-1994) bázii nuoramus mánnán ja lei oalle olu nuorat go earát. Maŋjel Josát náitalii mu Elle-goaskkiin ja dálostalaiga Vuottesjávrris min lagamus ránnán. Josát lei dego áddjá munnje.

Govva 7: Heaika-áddjá Duiskkas jáhkkimis 1925 nuoramus mániiguin, gurutbealde Josát, Issát ja ieš áddjá.

Ristiinná-oabbá muitalii mot Josát lei álohii muittašan stuoravieljjas ja ávžžuhan min mannat geahččat hávddi Leipzig -nammásaš gávpogis Duiskkas. Makkárson lea leamaš ádjá moraš dalle, in sáhte govahallatge.

Mun illudan mot son lea dasto oaidnán iežas mánáid stuorrume, juo dalle go leat Galggojávraí sajáiduvvan ja eallin mannan buoret guvlui. Eallu stuorui dađistaga go ádjás ledje fitmadis boazobargit. Ádjubat šadde olu ja ádjá veahka stuorui. Ja ain min sogas leat hálddus seammá Galggojávrrí eatnamat vaikko leage juo badjel 80 jagi gollan ádjá jápmimis. (Beaivegirji 21.10.2014.)

Ovnesduoddara vásáhus čuzii hui olu munnje. Dan mañnel go ledjen ieš oaidnán báikki álgen eandalit govahallat olbmuid mentála gillamuša: mot leat dovdan, vásihan, jurddahan? Ohcen máttarvánhemiid ja sudno mañisboahttiid riegádanjagiid dieđuid vai basten agi buohta ipmirdit vásáhusa. Geahččalin ipmirdit ja govahallat sin mentálalaččat, mot lea leamaš eallit balu ja fuola siste? Man ahkásaš mánát ledje ja man olu sii leat ipmirdan dilálašvuodas ja eallimis dalle?

Keskitalo mielde vázzimiin buvttaduvvon vásáhusdiehtu lea sihke visuála ja tekstuála materiála veahkehit ipmirdit dutkančuozáhaga, teorehtalaš refereansaráma huksemis sihke ođđa doahpágiid hábmemis (2006,24). Mátkki mañnel čállen oalle jodánit beaivegirjái vásáhusa birra. Ordnejin govaid maid leimme govven mátkki áigge. Ledjen maid váldán goahtesajis geađggi muitun, bihtá Jápmináiddi stoalppus ja ovta ruovdespiikkára. Keskitalo mielde dáiddára mátki lea vásáhussan dego muitalus: das lea álgo- ja gaskaoassi ja loahppa. Mátkemuitalus sisttisoallá dokumenterenávdnasiid dego ovdamearkka dihte govaid, kárttaid, deavsttaid. (Keskitalo 2006, 30.) Mus ledje lassin vel konkrehtalaš muittut, geađgi, áidestoalpu ja spiikkár.

Mátkki fysalaš lihkadeami ja orruma áiccuid máilmmis sáhtta jurddahallat materiálalaš mátkin ja mátkki muittuid ja dovdduid vuoiñjalaš mátkin. Olbmui lei mihtilmas nannet vásáhusa muitalemiin dehe govvemiin. Dat lea vuohki sániiguin ovdanbuktit juoga dáhpáhusa áiggis ja báikkis. Narratiivvalaš geahčastagas lea dárbu hábmet muitalusaid nu alccesis go earáidenai. Mángii dakkár muitalus lea myhta, sáñgár- dehe ceavzinmuitalus. (Keskitalo 2006, 31.) Gohčodin ieš juo ovdal Heaika-ádjá sáñgárin, go lea bastán duostilit mearrádusaid dahkat ja álohii álggahit eallima ođđa eavttuid mielde.

4.1.3 Gova elementtat, komposišuvdna ja duddjon

Go bargagohten vuosttas sággon govain, de in lean vel vásihan Ovnnesduoddara. Ledjen bagadalli Britta Marakatt-Labba luhtte beavvi ja son oahpistii mu gova plánemii. Dutkkaime mu idea báikkis ja dalle stuora oasi válddii Jápmináidi. Mu mielas orui dat lea hui dehálaš bealli govvas ja ledjenge plánen dan oalle gasku gova. Mu gávdnan duogášmateriála, beallemastinja, ii lean nu buorre, lei oalle šlinccas ja Britta ávžžuhiige lasihit dasa skoadđasa.

Dábálaččat go álggahan duddjoma, de láven oaidnit gova iežan oaivvis makkár duodji galgá šaddat. Lea váttis skiššet maidege, go bargá dego árbevirolaččat oahppan duojár dahká. Go álgen govvidit Ovnnesduoddara, de lei mus dallenai govva čalmmiin makkár duodji galgá šaddat. De ledjen tuvrras Ovnnesduoddaris. Mu jurdda govvas rievddai ollásit: govva čalmmiin lei leamaš áibbas earálágan. Darvánin guhkes áigái dasa. Dat váikkuhii njulgestaga juo bargomoktiinai. Ledjen gaskkohagaid juo vuolláneame duddjomiin. In jurdagiid dásisge beassan ovddosguvlui ovdalگو mearridin galggaan hábmet áibbas ođđa gova.

Eará elemeanttat šadde dehálažžan go ledjen oaidnán báikki ja vásihan dan. Álggahin ođđasit Ovnnesduottargovain nu ahte molejin gova báikkis: háliidin diehtit mii lea mu mielas dehálaš, man mun oainnán ja háliidan oaidnit? Govas lea dál deháleamos elemeantan olles goahtegiiddi, jogáš, buolžžat dan birra ja guokte vári duogábealde, Tappuri ja Pippokero.

Vuosttaš govvas háliidin geavahit dušše čáhpes-vilges árppuid ja ivnniid. Fearga mearridii maid sákkaldathámi ja dán govvas geavahan dušše njuolggosákkaldagaid. Bagadallamis Britta lei čájehan Johan Turi sárgosiid ja govaid. Duddjodettiinan fuomašin, ahte leat eallán sulaid seammá áigge mu máttut ja Ovleš Juhán. Ožžon váikkuhusaid Johan Turi sárgosiin iežan gova ivdnemáilbmái ja ovdanbuktinvuohká. Háliidin doalahit iežan govvas minimalismma ja guođdit maid guoros saji vai geahčči čalbmi vuoiŋgasta ja nuppe dáfus báhcá sadi miellagovahussii.

Govva 8: Johan Turi sárgosat. Mánus Britta Marakatt-Labba hálddus. Govvejeaddji MM.

Go ledjen geargan sággat ieš birrasa, váriid ja goahtegietti, de lei vuorru sággat olbmuid ja bohccuid. Mus lea guhkes duddjonvásáhus ja lean beroštuvvan historjjás, mii lea leamaš buorre iešvuohta. Nuppe dáfus darvánin guhkes áigái dutkat detáljjaid. Ovdalگو dusten olbmuid sággagoahtit, de háliidin dárkilit guorahallat biktasiid. Dihten lea váttis oazžut ipmárdusa mot leat juste min olbmuid leamaš bivttasárbevierru dalle go vulge Ovnnesduoddaris 1910-logus. Mearridin galgga málle geahččat dain biktasiin mat leat leamaš mu soga olbmuid sulaid 1930-logus, go dan rádjái mus leat dieđut ovdamearkka dihte hervenmálles. (gč. sárggus 1). Dulkojin málle ii leat dáidán nu nuppástuvvat .

Dutkken čuovgagovaid sihke girjjiin ja daid, mat ledje soga hálddus. Háliidin diehtit ja oaidnit makkár biktasat leat leamaš dain áiggiin. Duojárin mus lea dehálaš guorahallat ovdamearkka dihte gáktemálle. Váikko dáiddalaš ovdanbuktimis ii dárbbat čuovvut konvenšuvnmaid, munnje mearkkaša kultuvrralaččat olu dat, ahte dihto áššit ja detáljjat čuvvot duohtavuoda, leat albmaládje čovdojuvvon.

Govveaddji Samuli Paulaharju.

Govva muitala hui olu, muhto gáibida dulkonmáhtu ja lea dehálaš diehtit historjjá ja duogáža ii dušše báikkis muhto maiddá áiggis. Gávden jagi 1921 váldon gova ádjástan Heikka Ovlás Gálggojávrris. Sus leat nalde dievddu árgabiktasat. Oavlás gákti lea hárdui, dat lea unnán hervejuvvon ja das eai leat roahkit muhto čeabeha doallá ruvdejuvvon báddi. Boagán orru leame náhkkeboagán, mas niiibedohppa, máiddon ja boagangeahči heaḡgájit ja dan vuodul dulkon ahte boahkánis eai leat boalut. Juolggis sus leat čázehat, mat leat gissojuvvon bárggežiiguin sistehiidda. Ádjás orru leame šávka oaivvis, vaikko muohta ii leat šat. Šávka earuha geassegahpiris viergi ja láđđediehpit. Soaita muohta lea aiddobáliid suddan, várrevielttis oidnojit vel muohtadielkkut. Gávtti vuolde lea busir, mii muitala ahte lea ain čoaskkis.

Govva 9: Heikka Ovlá, Oula Magga Gálggojávrris 1921.

Go govva lea váldojuvvon Gálggojávrris, de leat ollen geasseorohakkii ja várra lea miessemánnu, go siivu lea nohkan. Dovddan báikki, áddjá čuožžu Goachtejávrrre gáttis. Jahki muitala, ahte ii leat vel náitalan.

Áigi ja gáktemálla muitalit, ahte Sára-áhkku ii leat gorron ádjá gávtti dannego sus lei earálgan hervenmálla eandalit ohcahearvva buohta. Gii lea gorron, bázán smiehttat.

Studerejin motson nissonolmmoš lea gárvodan, eandalit čakčat? Mu govashan lea čakčageassi go dat vulge eret Ovnnesduoddaris. Guorahallen boares govaid. Mu dieđu mielde luhka lea leamaš anus min guovllus maiddái nissonolbmos vaikko lean gullan maiddái dan, ahte luhka livččii lean dušše dievdoolbmuid suodji.

Govva 10: Duomis Ristiinná, Kristiina Näkkäljärvi, vuolgime guođohit 1921. Govvejeadji Samuli Paulaharju.

Govadulkoma ja iežan ipmárdusa nanneje njálmmálaš dieđut (ee. Magga Ellen, Proksi Karen-Anna, Palojärvi Inger) mot nissonolmmoš lea gárvodan dalle. Luhka lea leamaš dábálaš suodji boazosáminissoniin eandalit go leat leamaš guođoheame dego mu eatnibeal áhkus Duomis Ristiinnás (Kristiina Näkkäljärvi, 1894-1977) lea govass. Dálonnissonolbmot eai leat nuge geavahan luhka, soaitá danin go eai leat šaddan olgoáimmus nu olu bargat dego boazosáminissonat? Nuppe dáfus Eanodagas eai leat leamaš nu olu dálonat, go eanaš leat boazosápmelaččat ja danin eai gávdno govatge, mat muitalivčče dan áššis.

Mu ipmárdusa mielde ulloliidni lea leamaš nissonolbmuid suodji eandalit čakčat ja dálvet. Gávdnen govaid ulloliinni geavaheamis olgun (ee. EJ 2004, 71) ja mearridin govvii sággat Áne-áhkku ulloliinni: jáhkkimis son lea dakkára geavahan?

Guorahallen áhči eatni, Iisku Sára (Saara Magga, 1894-1978) gova, mii lea váldojuvvon 1930-logus. Várra lea govvejuvvon geasseeatnama áigge, go juolggis leat čázehat.

Gahpirat leat leamaš hui vuollegis gahpirat. Dálvet leat geavahan skupmoha nuppi gahpira nalde, muhto dain govain orru leame nissonolbmui leamaš stáhpegahpir dehe dábálaš vuollegis gahpir.

Govva 11: Iisku Sára, Saara Näkkäljärvi, 1930-logus. Govvejeaddji Samuli Paulaharju.

Sára-áhku gávttis eai oro leame njunnesuorranhearvvat holbbis. Lea váttis vissásit diehtit gávtti ivnni, muhto jáhkkimis dat lea leamaš čáhppat dehe alit. Soaitá gova gákti leamaš unnán hervejuvvon muđuige ja leamaš várra beaivválaš bivttas. Nuppe dáfus sus lea stuora liidni, mii ii lean dábálaš beaivválaččat nissonolbmus. Sára-áhku gákti sulastahtá 1930-logu gávtti, mas leaba muitalan earret eará eatni oappát, Elle ja Injá.

Ledjen muhtumin ovdal juo jearahallan Jávrrešduoddara¹ gáktemálla birra earret eará eatni oappáin, Elle²- ja Injá³-goaskkis. Lihkus ledjen nuorran juo beroštuvvan duddjomis ja leange dalle 15-jahkásažžan gorrón alcesan dološmálla⁴ Jávrrešduoddara gávtti. Gávtti goarrumis mu bagadalai Elle-goaski ja son oahpahiige mu goarrut seammálágan gávtti go sus lei rihppagáktin 1930-logus. Dál dat gákti lei hui divrras munnje ja lea leamaš veahkin dán barggus go lean guorahallan dološ gáktemáliid namalassii min guovllus. (Magga Elli-Maria 1984; Magga Inker-Saara 2007; Magga Marjatta 2015) Sin dieđuid vuođul lean sárgon gova Jávrresduoddara dievdoobmo gávttis 1930-logus.

guovddáš saji. Mu mielas orui, ahte áiddi dihte olbmot šadde vuolgit guovllus eret, muhto báikki oaidnima ja vásiheami maŋnel jurdagat rivde ollásit.

Maŋnel vásáhusmátkki šattai dehálažžan olles báiki. Go molejin gova, šaddet buolža ja jogáš hui gasku gova. Obalohkáii lei estehtalaš vásáhus oaidnit duovdagiid ja báikki čáppatvuoda. Maŋnel oidnen báikkis čuovgagovaid, mat leat geasi áigge váldojuvvon ja easka oidnenge bures báikki čáppatvuoda.

Govahallen máttárádjá ja –áhku vuolgima Ovnnesduoddaris ja háliidin ieš dáhpáhusa buktit ovdan govas. Álggos sággen váriid, mat ledje duogážis, Tappuri olgešbealde ja Pippokero gurutbealde. Govvidin váriid joatkahuvvama nuortaguvlui, dohko gosa min olbmot leat vuolgán.

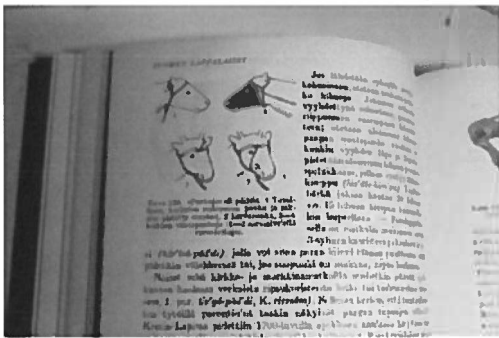
Govva 12: Marasjogáža gieddi –Heaikalaččaid dološ goahtesadji. Govvejeddji Kari Autto.

Juogaládje háliidin liikká Riekkisáiddinai govvi ja nubat dat šattai váriid vuolábeallái. Seammas áidi symbolisere ráji amas ja oahpes guovllu gaskkas ja dan mii lea áiddi nuppebealde, amas boahttevuodas.

Riekkisáiddi lahkosis leat dáhpáhuvván varradagut, olmmošgoddimat. Ruossat symboliserejit jápmin dáhpáhusaid. Duohtavuodas goit okta dain lea dáhpáhuvván áiddi guoras ja dannenai heivii vuohkásit sajstit daid váriid bajábeallái, Jápmináiddi siskkobeallái. Háliidan maid čalmmustahttit daid dáhpáhusaid, čájehit gutnejahttima daidda ja addit saji. Liikká in leat jápmin dáhpáhusaid čielggadan dárkileappot, go dat ii leat relevánta gažaldat mu barggus.

Go ledjen geargan duogášduovdagiin, sajustin áhku ja ádjá govvi. Áhkku váccii ovddemužžan ja dat čájehe su sajádaga. Nissonolmmoš lea leamaš láidesteaddji bearrašis ja obalohká sámi kultuvrras. Ádjás lea lávži gieđas ja lea meinnen goallotit herggiid, muhto manne son ii leat dan dahkan? Sus ii oidno nubbi juolgi ja maid datgis mearkkaša? Diđolaččat lean válljen vuolgináigin čavčča. Jáhkán sii leat vuolgán ovdal dálvvi ja maŋŋel geassebáhkaid. Go ledjen čielggadan mot dan áigásaš olbmot ledje gárvodan ja makkár gáktemálla sis lei, de lei álki juo sággat olbmuid biktasiid.

Go in leat ieš vásihan johtináiggi, fuobmájin man unnán dieđán praktihkalaš detáljjain. Ovdamearkka dihte makkár lea leamaš bohcco bággi dehe makkár bohccot leat leamaš ráiddus?

Ohcen vástádusaid girjiin ja jearahallen olbmui, geat leat hearggástallan. Bohccuid mearis lea maid dihto meinnet go árbedieđu mielde ádjás ledje goase visot bohccot nohkan.

Govva 13: T.I. Itkosa girj muitala makkár lea leamaš bohcco bággi?

Govveaddji MM.

4.2 Jávrrešduoddara váibmosis

Jávvrrešduoddarin gohčoduvvo Eanodaga nuortaoasi duottarguovlu, mii birastahtta stuora jávrriid degomat Bievrrašjávrrri. Gasku Jávrrešduoddara lea Gálggojávri, mii šattai 1900-logu álgojagiid rájes earret eará Magga-soga guođohanguovllu geassebáikin, gos olbmot siiddastalle geasi- ja čavčča áigge. Jávrriid birra leat vuogas čuočuhannjárggat, gos leat bohččán áldduid ja merken misiid. Dálá áigge rádjái dat lea leamaš siiddastallan- ja eandalit miessemearkunbáiki. Lean jearahallan áhččán jagiin 1995-96, bádden jearahallama ja de čállán dan. Čuovvovaččat áhččán Ovlá Ovlá ,(Nils Oula Magga, 1925-2003) muitala mot son lea vásihan Gálggojávrrri ja eallima doppe:

Na miihan oruimet Gálggojávrris geasi. Doppe lei min geassebáiki. Ja mii dasto čakčat rátkkášeimmet dasto, dalle ragatáigge vissa juo. Ja mii láviimet dán beallái, dan Čuvgesjoga dan Bievrrašjoga gaskkas measta álot leat. Lávií ah gal čakčat doppe rátkkašit duon bealde Čuvgesjoga. Reatkajávrgeáttis lei gárdi mis ja goađit doppe mii oruimet. Ja soađi áigge mii oruimet gal doppe nuorttalis, Rubejávri, Naldejávrrre báikkis. Alle soahteáigge ledje gal measta visot ovttas álot.

Mii gal leat dáppe leamaš eanaš áiggi. Na dán Vuottesjoga, Vuottesjávrrri davábealde, Čuvgesjoga ja Bievrrašjoga gaskkas mis lea leamaš mis, min orohat. Dálváí bođiimet hui lahka deike Vuottesjávrrri hui lahka ja láviimet duos Geahkkilnalde, duos orrut, Čuvgesjoga njálmmi vulobealde diekko,láviimet orrut dein Njállabuolžžain. Lei nu suohtas vuovddis, buorre muorrabáikkis. Soarvvit ja soagit nu olu ja buorit jeagileatnamat ja guohtumat. Doppe lei hui somá orrut bohccuiguin, ii dárbbahan. Soames háve manai geahččame. Inge mun das dieđe dađe eambo.

Dasto mánnávuođas, mun muittán. Lean riegádan doppe, riegádan doppe Rávdojávrgáttis doppe measta lahka Čuvgesjohgierraga, Rávdojávrbáikkis. Gal mun dan muittán, ledje kättilö vuolgán viežžat. Dasto bođii vissa vahku geahčen. Briita Koistinen, Musta Pirkko suomagillii láveje dadjat.

Čakčat lei doppe livvasajis, láveje bohčit áldduid juohke beaivve. Miihan láviimet doallat, nuppit njoaroste dan álddu go bohčá. Ja geas ledje unna mánát, de lei soames deinna doppe goađis Gálggojávrris, unnibuid dikšut doppe. Geasset doppe

láviimet Gálggojávrris bohčit maid. Dalle go leimmet ovttas buohkat. Dat lávii oalle márkanbáiki go giđđat go bohte. Vuordit visot geaid bohte dohko, Njunnásis ja. Geat dohko bohte ovddemus.

Dasto lávii eallu leat veaidnalis, veaiddalaste dalle ja luite dasto giđđat veaidnalis go álggii guottetáigi, dalle go álggii merkenáigi ja čuikkii. Dalle galggai Norgga ráji nu fáktet eai beasa ohko badjel ráji, sáhkohalai. Guovdageain leansmánni manai doppe, dat rádjebolitijjat. Norgalaččat vissa doivo mii vásiten luoitit dohko, vissa gáđaste mis lei nu buorre. Buorit ledjege jeagileatnamat.

Dasto mii leimmet geasi doppe ja go čavčča beallái álggii, de mii jođiimet Čuvgesjoga rastá čakčabáikái, doppe Reatkajárgáttis láviimet hui olu orrut. Go eallu čoahkkani doppe de mii rátkkašeimmet doppe. láviimet buktit dán beallái Čuvgesjoga ja earát báhce dohko duon beallái. Mishan ledje oalle márkanat go bidje ealu gárdái, rátkkaše duot bievrrašjávrelaččat.

Dat láveje nu mielkki bohčit dalle, vustet, láveje nu vustet. Goikádit čalbmasiid ja bidjat vai goikemielkki oazžu. Dathan seailui giđabeallái. Ja giđđat go manai Gálggojávraí, de lávii vel Leahkit dat goikemielki ja vuosttát ja.

Dalle njuvve beaskanáhkiid ja dathan láviige dalle miesenáhkiid dalle ovdalگو beare gassa, borgeáigge. Borgebeaskaide. Beaskanáhkiid dat láveje njuovadit. Niestebohccuid ja suovastedje biergguid ja. Doppe ledje reanngat hui olu ja biiggát. Láveje lohkat reanngga bissut buorebut go leat biiggát! --Reanngan dat lávii measta juohke láddelaš gii dáppe orui lei reanngan leamaš soames háve. --Mis lei dalle biigán Bojena Máhte Inger Ánne, Inger-Ánne Skum, mun ledjen juo nuppelotjahkásaš.

Eatni vanhemiid mun in muite in ollenge. Áhči vanhemiin mun gal muittán Heaikaádjárohki ja su mánát ja mánáidmánáthan ledje Gálggojávrris, muittán go mii láviimet stoahkat. Heaikaádjá goađis lávii dat muhtumin málestít midjiide, geasset. Geassethan mii doppe oruimet. Dalle ovdalگو čuikkii láviimet deid bárkkuid,, deid bárkočoskkaid váldit ja bárket ja. Ja guollebivdu lei ja feara maid dat hommeje. Ja gorro olu nissonolbmot. Dat dalle gorro dálvebiktasiid, gápmagiid ja gálssohiid, maid juo dárbbahedje. Náhkkegárvvuid dat gorro. Gal dat ovttaráđiid barge, dievdoolbmothat dat eanaš geasehe muoraid. Oktasaš bargu lei dasto bárket sisttiid ja njuorjonáhkitnai ledje dalle ja gusanáhkit main gorro

gápmagiid ja lávžžiid gorro gusanáhkis. Dat lei stuora hommet dalle go reagat ja leanggat ledje, divvut dálveordnegii daid go čakča bohtá, Dat gal lei dievdoolbmuid bargu dat.

Dasto láviimet stoahkat ovttahkásaččat, Niillasrohki ja Inger-Ánne siesá mánát ja dasto mii, min veaga mánát. Go bođii čuoika dallehan dat čoahkkanii eallu, merken lávii álgit alle. Láviimet mearkut dalle misiid. Ja láviimet bohčit áldduid, doppe birra Gálggojávrrre njárggain.

Biebmui ii lean gal nu monipuolinen, biergu ja guoli mas ráhkade ja murjjiid láveje ja hedelmät, soppa vušše ja. Nu mánggaládje ráhkade bierggus ja guolis. Čavččabealde gal ledje luopmánat, álge juo. Giđđat ledje dolvon nu olu nisttiid dohko, mañit áigge gal láveje herggiiguin viežžat lasi. Bossogohpis láveje ovdal ráidduin viežžat niestti, biergguin lonohedje. Ja duljjiid dolvo ja vel ledje čoarvvitnai ja rievssahiid bivddiimet dálvet. Doppehan bukte njuorjonáhkiid, loavddafárjotijgga, ja dálvet bukte mearraguliidnai hui olu. Hágat ja dorskkit dat eanaš ledje. Ja sardiinnaid. Muittán dat bukte beaskalummas deid appelsiinnaid, dat gal lei oalle hersko. Viinni bukte olu ja juhke vahkkobottaid dasto.

Miihan guolásteimmet birra Gálggojávrrri dein jávrrin, lagašjávrrin. Kárášjohgierragis, Áletjávrris, Bievrrašjogas. Jogain láviimet bivdit geasset, goike áiggiin. Oaggut láviimet ja firpmiin bivdit

Heikaádjá mánát, jälkeläisethän, dat ledje ja Iisku Issáha mánátnai ledje dalle. Muhto dathan fárrii Anárii dasto. Láviimet nu stoahkat čorvviiguin, ja stálu muhtumin. Oruimet gođiin, goađis ledje golbma loavdaga, fárjoloavdda ja bearjasloavdda. Siste ledje giissát ja bumbbát, doppe ledje lihtit. Gođiin ledje suojit olu, gokčasat, čakčat ránut ja go šattai galmmas, ledje roavvggut dasto. Čakčat go vulggiimet válddiimet fárjoloavdagiid ja rátnoloavdagiid. Deid ránuidnai bukte Norggas ja Ruotabealde – (Magga NO 1996-95. Heivehuvvon. Čállu hálddus.)

Áhči muitalus lea dego láidehus dasa, makkár lea eallin leamaš Gálggojávrris. Dat veahkehii mu ipmirdit sin eallinvuogi ja bastten sielu čalmmiiguin govahallat makkár lea leamaš eallin ovdalaš áigge. Muitalus lea maid veardádallanmateriálan iežan vásáhusaide, go lean fuobmán

man unnán mun dieđán vaikko leange olu leamaš doppe. Áhččeroški mitalusa mielde sin olles eallin lei doppe ja das vuhtto lagaš ja lunddolaš oktavuolta báikkiide ja eatnamiidda. Beavegirjjistis son deattuha, ahte ”Gálggojávri dat orui dat albma ruoktu”¹ (Magga NO 1999). Dákkar vassán báikkálašvuoda buvttadeaddji teavsttat sáhttet rahpasit geasa fal lohkkái, muhto dábálaččat gáibidit lohkkis juogalágan oasálašvuoda govahallon báikái vai báiki šaddá geasuheaddji ja miellagiddevaš (Knuutila 2006, 8). Dulkon Knuutila sániid vuodul, ahte lohkki lea seammá go vásiheaddji, ja dalle vásiheaddjis galgá lea čanastat báikái ovdalگو bastá lohkat ja dulkot dan.

¹ Sámegillii MM

4.2.1 Vásáhusat Gálggojávris

Sámi kultuvrii lea mihtilmas nana oktavuolta lundui ja birrasii. Olmmoš, gii máhttá lohkat ja dulkot duovdaga ja birrasa mearkkaid, gávdná maid ođđa mearkkašumiid dasa man vásiha ja man oaidná (Hirvonen 2007,77). Jávrrušduottarlaš dutki Juvva Lemeha mielde ”duovdagii laktojuvvon árvvut ja mearkkašumit leat kultuvrralaš soahpamušat das, man duovdagis sáhttá ja háliida oaidnit²” (Näkkäljärvi 2007, 58).

Gažaldahkii gos juoga báiki lea, lea álki addit vástádusa ja čilget dan sajádaga ovdamearkka dihte kárttain, muhto jus galgá čilget makkár juoga báiki lea, de dat ii leatge šat nu álki. Olbmot várra čilgejit daid iešguđetládje ja dalle boahťage ovdan olbmo vásáhus ja subjektii vlaš ipmárdus báikkis. (Erkkilä 2008, 202-203.) Árbevirolaččat geografii oaidná báikkiid daid sajádagaid mielde, muhto kulturgeografii oaidná daid ellojuvvon ja vásihuvvon báikin. Dakkár humanisttalaš geografii mielde báikkis lea iežas vuoigŋa ja báikki mearkkašupmi lea vásiheaddjái earenoamáš. (Nikula 2010, 43-45.) Humanisttalaš geografii vuodđun lea fenomenologii, mii deattuha vásáhusa. Báikki vásáhus ii leat dušše visuála vásáhus, muhto diđošteapmi visot áiccuiguin (Erkkilä 2008, 204).

Ellojuvvon báikkit leat ”dovdodilit”, rupmaša ja miela symbiosa, maida dála áigi, mannanvuolta ja boahťevuolta giessásit oktii (Karjalainen 2013, 25). Sepánmaa hupmá *váimmu*

² Sámegillii MM

duovdagis, mii lea su mielde báiki ja duovdda, masa mii leat gierrásat ja gos leat šaddan (Sepänmaa 2006, 31). Vásáhus lea guovddázis go dan bakte báikái šaddá dovdduid dásis čanastat, man bakte dat sierrana eará báikkiin (Nikula 2010, 45).

Ovdamearkka dákkár dáhpáhusas lea mu ja oappá oktasaš vásáhus munno váimmu duovdagis, Gálggojávrris.

Leimmet Gálggojávrris lubmeme ja guollebivddus Oabbá, mun ja mu mánáguovttos. Gilis eai lean eará olbmot. Oruimet deid beivviid áigge oappá báikkis. Ovtta eahkeda mánát leigga juo nohkkestan ja moai čohkohalaime vel beavdde luhtte. Lei juo oalle seavdnjat, borgemánu nubbi vahkku. Fáhkkestaga Oabbá fuobmá almmis earenoamáš šerres čuovgga. Moai manne olggos tráhpá nala dan geahčadit. Duohta lea, áhči báikki bajábealde lea earenoamáš šerres čuovga, dego násti akto almmis. Seammás moai dovde mot áibmu deahtistuvvá, máilbmi dego boahťa birra munno. Máilbmi lea das. In duostta jietnadit maidege, áiccan balu ja juoga mii ii gula dán máilbmái. Geahččalan govvestit vel čuovgga, muhto oktage govva ii lihkostuvvan, fuobmájin maŋŋel. Manne sisa ja mun ain balan, dovddan juoga lea mii ii leat dábálaš. Oabbáge ii jietnat maidege, muhto oainnán su geahčastagas seammá dovddu. Idđes go čuvvgoda, humadetne vásáhusas: letne seammá dovdan, máilbmi lei munno birra ja mielde lea juoga man ean oaidnán, muhto leimme áiccan goappašagat. Árvaleimme dat lei mearka dan nuppi máilmmis, don bealde. Min máttut ja eará vádjolan olbmot leat lahka ja bohtet álohii min várjalit ja čuovvut min eallima. (Beaivegirji 19.8.2014.)

Vásáhusa dásis báiki ii gehččojuvvoge olgguldassárgosiid vuođu, muhto vásihuvvon eallinbirasin. Juohke olmmoš lea vásiheaddji ja juohkehaččas lea iežas eallinhistorjá, mas leat oktanaga sihke báike- ja mielladuovdagat. Eallingeardebáikkiin ii sáhte nubbái čájehit dárkilis gova, go dat lea áidnalunddogat ja loahpa loahpas olbmo muittu ja muittašeami vuođu hápmahuvvan. (Karjalainen 2013, 23-24.) Dákkár njálmmálaš árbeviera ja muitodieđu ii sáhte dárkkistit nu gohčoduvvon nuppiin gálđuin eaige dat muitat áidna duohtavuođa (Knuuttila 2006, 8-9).

Lean beassan siiddastallat Jávrrešduoddaris mánnávuođa rájes gitta dassáži go náitalin ja eanemusat lean fysalaččat leamaš Gálggojávrris. Go veardádalán iežan vásáhusa dasa maid áhččán lea vásihan, orru mu biras leamaš nu *gárži*. Sishan lei ovdal olles eallin doppe, muhto

mun lean vásihan dušše unna oasáža go eanemus lea dušše geasi áigge doppe leamaš. Mu dutkanguovlluin lea Gálggojávri liikká lagamus báiki mentála dásis. Nikula (2010, 46) gávdnan dieđu mielde Mitchell (1987, 19) hupmá mentála máilmmis dehe miellagovain, masa gullet visuála jurdagat dego muittut, niegut ja ideat. Lunddolaččat miellagovva lea persovnnalaš ja dovdduide vuodustuvvi vásáhus.

Mánná- ja nuorravuodaorohagas lea ain mearkkašupmi munnje vaikko lea juo lagabui guoktelot jagi gollan go lean siiddastallan doppe. Áhčči lea jápmán badjel logi jagi dassá, viellja buohccán, oabbá ja muottálat gal ain ellet ja barget doppe. Mus lea dál ođđa guovlu ja orohat, sohka masa lean náitalan. Iežan mánáid lean dolvon dihtomielalaččat iežan mánnávuoda báikái, oahpahan mot mus lea leamaš. Muhto daidda ii leat seamma mearkkašupmi dan báikkis go mus, ii fal go mushan lea dat vásáhusmáilbmi ja dovddut mat laktásit dohko. (Beaivegirji 24.10.2014.)

Jáhkán, ahte olbmo niegut ja miellagovat mitalit su siskkáldas máimmis ja govvidit, giedahallat ja symboliserejit eallinvásáhusaid. Niegut mitalit mii lea olbmui dehálaš ja mielavuloš. Eahpidan sáhttágo olmmoš oba negaditge man fal báikkis: doaivvun báiki galgá mearkkašit juoidá ovdal go don leat negus doppe. Mitchell (1987) máinnaša negádeami go hupmá mentála máilmmis. Niehku sáhttá maid boktit dovdduid ja miellagovaid. Jáhkán, ahte negadettiinis olmmoš giedahallá váttisvuodaid ja geahččala čoavdit daid.

Vuoijjalaš dásis lean čavgadit gitta mánnávuoda báikkis, in leat ipmirdange man olu. Nieguinan lean dávjjimustá doppe. Ovtta negus áhkkorohkki geigii munnje njuikkuma ja celkkii dat lea du hálddus maid dainna dagat.

Dál manjel lea niehku ožžon mu mielas maiddái ođđalágan sisdoalu: dat lea mu hálddus ahte doalan Gálggojávri báikki ortnegis, inge botkke oktavuodaid dohko. Iige dat leat eret mu dálá eallimis. Konkrehtalaččat ealán ođđa guovllus ja birrasis ja Gálggojávri báikkis mannaleapmi lea dego livččen ”guossis ruovttus”, nu lahka muhto liikká juo guhkkín. (Beaivegirji 24.10.2014.)

Karjalainen govvida oktavuoda báikái ná: ”Ellojuvvon báikkiin ii leat universála sisdoallu, muhto daid mearkkašupmi hápmahuvvá vásiheaddji olbmo eallindilálašvuodain¹” (Karjalainen

¹ Sámegillii MM

2013, 23). Vášáhusa oktavuodas lei sáhka juo doahpágiid buohta, ahte báiki ja dasa laktáseaddji vásáhusat leat juohke vásiheaddjái iešguđetláganat. Prinsihpas buot olbmot vásihit áiccuid dáfus, muhto leage eará ášši máhttágo vásáhusaid guldalit ja oaidnit? Näkkäljärvi máinnaša kulturduovdaga guorahallama oktavuodas maiddái dan, man *háliida* oaidnit duovdagis (2007,58). Maiddái Knuuttila hupmá das mot govahallá báikki ja makkár iešvuodaid háliida deattuhit báikkis (2006, 9).

Go bargagohten dáinna nuppiin sákkaldatgovain, mii galggai mitalit Gálggojávrris, de álggahin čuovgagovadi dutkamiin. In riehta ožžon dain idea ja darvánin áigeipmárdussii. Álgen smiehttat maid áigi mearkaša, mot čuovgagovain oidno áigi ja leago das mearkašupmi báikki vásáhusa oktavuodas? Nikula (2010, 47) mielde čuovgagova geahčadeapmi sáhttá máhcahit dáhpáhusaid ealli mitalussan. In bastán goit govaid vuodul gávdnat motiivva ja mu mielas govat ledje fal ovttá bottu dehe dáhpáhusaid muišašeamit.

Guldalin áhči mitalusaid ođđasit ja ođđasit. Čalmmiin oidnen gova mot lea leamaš ovdal mu áiggi, muhto dat ledje dušše miellagovat: inhan sáhte oaidnit dakkáriid maid in leat duodas vásihan. Loahpa loahpas mearridin váldit vuodđun iežan historjjá ja vásáhusa ja ráhkadit gova iežan niegu vuodul. Silja Nikula čállá mot govva sáhttá sisttisoallat mitalusa ja mot juona sáhttá hukset gova elementtaide. Mitalusa ii sáhte ollásit mitalit govvas, muhto geahčči sáhttá ieš hámuhit ja dievasmahttit dan mielastis. (Nikula 2010, 47.)

Eallima visot bealit giessásit oktii. Dego ovdal juo namuhin, lean bajásšaddan risttalaš oskku eallinbires. Váikko ruovttus ii lean nu risttalaš atmosfeara, de eatnibeal áhkku, Duomis Ristiinná eallinárvvut ja jurdagat váikkuhe hui olu eadnái ja dakko bakte midjiide mánáide. Diđiimet bures mot olmmoš galgá eallit ja mii ii heive. Risttalaš osku lea čuohean ovdamearka dihte dasa, ahte juoiganárbevierru lea leamaš amas. In leat nu olu diehtán iežan soga árbevierus vai ingo leat dasto jurddahallan? Muhto dál go lean šaddan suokkardit eambo ášši, de mu millii lea badjánan miellagovat ja muittut go olbmot juige mu mánnávuodas. Liikká dasa leat laktásan juogalágan heahpatvuoda dovddut maid in mánnán ipmirdan, muhto mii lea leamaš mielavuloš ášši ja man in leat fuobmán ovdal dál.

In álgoálggus meidnen váldit vuhtii ollenge luohteárbevieru dán barggus, muhto luodit iešalddes ieža bohte mu lusa. Nieiddažan lea skuvllas oahppan juoigat, go soittii leat juoigalaš oahpaheaddji. Galgen sutnje álgit ohat ja čielggadit iežan soga luđiid. Giđa 2015 áigge lean leamaš hui beroštuvvan áššis ja guldalan luđiid ja geahččalan ipmirdit olbmo luonddu iešvuodaid

vai oažžut gova olbmos nuolta ja dajahusaid vuodul. Lean ipmirdan man mávssolaš árbevierru mis leatge juoigosat ja luodit. Ná šattai maid luohti oassin dán barggus.

Ádjá ja áhku luodit bukta sudno mu lahka. Áddján Heaikka Ovlá lea jápmán ovdal go lean riegeádan, muhto áhččerohkki lávii olu áhčistis mitalit:

Áhččerohkki lei dakkár movttegis áddjá. Dat dat gal lávii mitalitnai juoidá.. Ja dájuhii go beasai muhtumin. Dakkár dat lávii mitalit, ja vissa gielistitnai veahá. Áhččigal lávii min mánáid dájuhit, oaččui olggos bargat juoidá vai eat láikkohala siste, lávii fillet. (Magga NO 1995-96.)

Lean ipmirdan ja gullan áhččan, ahte lea leamaš eanemus sin veagas áhčis ládje sihke luonddu ja olgohámi beales. Lean oahppan árvvus atnit ádjá go áhččerohkki lea doallan su muittu ealásin midjiide mañisboahhtiide. Áiccuid ja dovdduid dáfus luodit leat inspireren mu bargama. Go vuosttas geardde bessen gullat ádjá luodii, čirron. Gatnjalat fal bohtet ja dat duođas čuzii mu váibmui.

Heaikka Ovlá
nuortarávdda goahkka nu lei
Gabba čuoivvagiiguin
juo ruohtahalai juo
(TYKA 0582)

Áhkku, Iisku Sára, lean beassan veahá oahpásnuvvat ja muittán su hámi ja luonddu bures. Áhččerohkki mitala eatnis birra ná:

Eadni lea dakkár risttalaš olmmoš leamaš, áloáiggiid. Juo nieidan juo dalle juo leamaš. Ja lei hui siivvos olmmoš muđuige. Eadni gal lávii gohččut, ii oaččo bearehaga joavdelastit go lea árgabeaivi, álohii galgá viggat juoidá bargat (Magga NO 1995-96.)

Áhkku jámii go ledjen logijahkásaš. Su luohti movttiidahtii mu duddjonproseassa, go miellagovain oidnen su eallorávddas ja go niegus addá munnje árbbi:

Iisku Sára lei
na lei
Iiskon Saara

čáhponat juo vov vov vov
 dan álddut lojehat ledje
 (TYKA 0582)

Heaika-ádjás áhčči muittaša ná:

Gal mun Heaika-ádjá muittán, dat lávii dadjat maid soittii. Hui fastit nai muhtumin, šluppardii. Dehe dat dajai gožžabahta dehe juoidá. Muhto suohtas deinna lei, ii dat láven baháid, ii dat nu čergon ja komentan. (Magga NO 1995-96.)

Jearahallamiid dievasmahttet vel áhččeroški muituimerkejumit beaivegirjjis:

Heaikaáddjá lei gili áidna áddjá. Dat lávii muhtumin visot mánát čohkket iežas goahtái ja doppe min guossohit, máli vuoššat dehe láttiid bassit. Eai dat álohii dat ságat nu čábbát lean, muhto min mánáid mielas nu somá guldalit. Áddjá lávii muhtumin báidnit, ja visot maid dat fergii lei čáhppat, lei bivttas mii fal dat lei álohii čáhppat. Čáhppat dat lei ádjá fearga. ¹ (Magga NO 1999.)

Mu diehtu ja ipmárdus Gálggojávrrí báikkis, olbmui ja dáhpáhusain vuođđuduvvet iežan ja áhči vásáhusaide. Dáiddalaš duddjonbarggus in leat ohcame duohtavuoda, go dakkár ii gávdno. Dat mat lean ovdalaččat mitalan, lea duogášdiehtun dasa vai hábmen miellagova das makkár lea leamaš áigi nuppe dáfus áhči ealináigge ja nuppe dáfus mu eallináigge. Vásáhusaid ii sáhte veardádallat ja meroštallat daidda árvvu, go juohke vásiheaddjái dat leat duođat ja áidnalunddogat. Mu bargun lea dulkot ja addit daidda visuála hámi.

¹ Sámegillii MM

4.2.2 Njuikun váldomotiivan

Sára-áhkku jámii go ledjen unna nieiddáš. Muittán goit su hámi bures, ja litna jiena. Niegus leimme fas geasseorohagas, munnai rávis olmmožin. Čippostalaime áhkuin goahtesajis, áhkus vuollegis gahpir oaivvis ja bummolliinni lei vel giessalan gahpira nala. Áhkku geigii munnje njuikuma, masa lei čuoldime bátti. Dat dajai dat lea mu hálddus maid dieinna dagan? Giesai vel birra njuikuma bealledahkkon duoji. Ja mun válden dan vuostá. In dalle ipmirdan, muhto dál dieđán. Nie mun galgen dahkat. Dat lei mu vuorbi. (Magga, M. 2013, 19).

Niegadin ovddabealde mitaluvvon niegu geasset 2009 ovdal mu unnimus mánná jámii. Lean geavahan niegu motiivan ovtta geahččanguovllus go barga bacheloroahpuid loahppabargguin 2010-11. Niehku symboliserii boahttevaš dáhpáhusaid ja dan meinnega lean dulkon go barga Engelmáná gietkamiin. Lean dulkon, ahte niegu sisdoallu ja mearkkašupmi lea diida: *jápmán olbmos ii oaččo váldit maidege go dat ii dieđe buori*. Britta Marakatt-Labba mitalii bagadallama oktavuodas maid niegu, go lei áhkustis ožžon silkebolstara, mas ledje skárrit leamašan nalde. Son lei váldán bolstara áhkustis vaikko diidiige *”jápmán olbmo ii galgga luoitit sisa go dat buktá dávdmaid ja váttisvuodmaid”* (Marakatt-Labba 2015; Beavegirji 28.1.2015, 13.3.2015). Dulkuime Brittain munno nieguid nu ahte munnuide lea addojuvvon bargun joatkit ja ovddidit duodjeárbevieru iežame eallimis.

Dán barggu oktavuodas motiivan loktanii njuikun, mii lei hui guovddážis niegu. Njuikun sisttisoallá mánggalágan mearkkašumiid ja danne lean háliidan dan loktet váldomotiivan. Mat leat dasto njuikuma elemeanttat ja dan motiiva? Dahku čuoheá njuikumii. Niegus áhkku attii dan ja mun válden vuostá. Ovddemužžan lea nappo dahku: addin ja vuostáiváldin. Dahku ii symbolisere dušše konkrehta oazžuma. Das lea maid viiddit ja vuoiñjalaš olli. Lean dulkon nu ahte mun oaččun rolla, masa áhkku háliida mu. Galgga duodjeárbevieru fievrredit ovddosguvlui ii dušše čuoldimis, muhto almmolaččat.

Niegu bealledahkkon čuolddaduođji symbolisere ja nanne mu ipmárdusa árbbi fievrrideamis: áhkku lea álggahan duoji ja mun galgga joatkit. Nuppe dáfus oainnán maiddá dan, ahte ii leat gažaldat dušše mus, muhto almmolaččat sápmelaččain ja saga ja orohaga olbmui, máttut buktet ja mii mañisboahhtit galgat leat gárvásat joatkit.

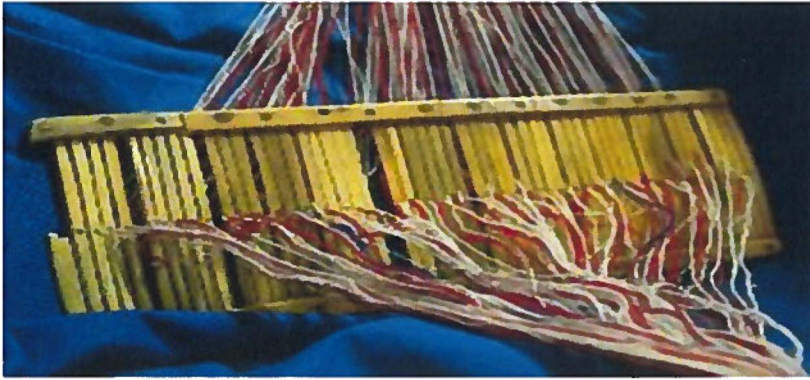
Gova almmolaš elemeantan obalohkáí leta bassivuohta ja vuoŋŋalašvuohta. Lean dulkon niegu ja dagu niegus nu dehálažžan, ahte bidjen daid gieđahallamii olu áiggi ja návccaid sihke praktihkas ja jurdagiid dásis. Dalle sáhttá dadjat, ahte govva ja dan duddjon proseassan lea bassi ja sisdoalus leat vuoŋŋalaš bealit. Guttorma mielde vuoŋŋalašvuohta lea árvu, mii deattuhuvvo álgoálbmotdieđus (Guttorm 2010b, 58). Niehku dahkun ja dan gudnejahttin lea hui guovddážiis mu barggus. Niehku lea leamaš munnje bassi: dat lea čuohean dovdduide ja olles bargamii. Gudnejahtán njálmmálaš árbevieru ja dan mot sáhttá oažžut dieđu dainna lágiin ja mot sáhttá ávkkástallat dan duddjomis. Guttorma mielde dalle go ”vuoŋŋalaš bealli lea searvvis, de leat dieđut, diiddat ja árvvut čuvvon olbmuid ..” (Guttorm 2010b, 60).

Obalohkáí niehku ii lean dušše niehku, muhto dat oáččui viiddit sisdoalu ja meinnega. Dat bijai mu mentálalaččat jurddahallat vuoŋŋalašvuođa, gudnejahttima ja báikki ja birrasa mearkkašumi. Lean guorahallan máttuid ja sin historjja. Luođit leat movttiidahttán mu bargama ja daid bakte lean oahpásnuvvan fas ođđa geahčastagas historjái ja árbevrrui.

Go njuikun šattai gova váldoelemeantan, de álggahin barggu dutkamiin iešguđetlágan njuikumiid. Lea dehálaš ipmirdit duodjereaiddu hámi ja makkár dan ráhkadus lea. Vaikko lean čuoldán ja njuikkuhan, de in leat seammaládje guorahallan ja dulkon njuikkuma ráhkadusa ja hámi ja mot dan sáhttá áicat, háksit ja guldalit nugo lean dahkan. Duddjomis mu dahku ja motiiva leat leamaš earáláganat go govva barggus, eará áššit ja bealit leat leamaš dehálaččat. Dál lean dutkan njuikumiid govvačalmmiiguin, mot ovdamearkka dihte buvttán ovdan govas dáktenjuikuma njuikunbániid ivnni dehe galle ráiggi ja sálvvu galgga sággat čuožžamiidda. Lean bargan ođđaládje ja ferten vásihit ja lahkonit njuikkuma ođđa vugiin.

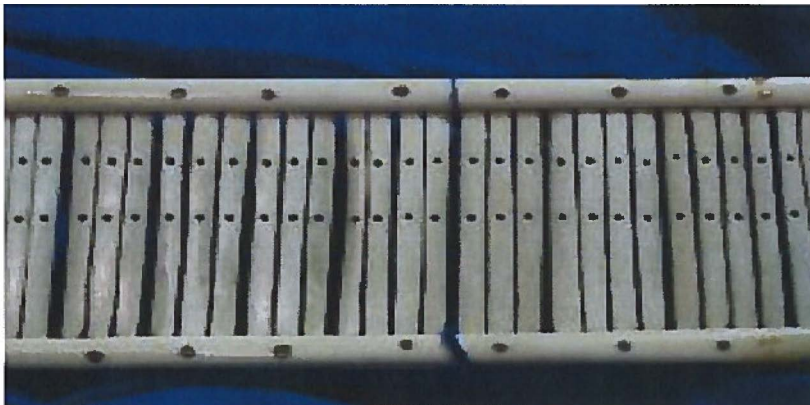
Čohkkejin golbma njuikuma iežan sogas vai beasan dutkat daid dárkileappot. Ii lean relevánta gažaldat mu barggus álgit dutkat guovllu visot njuikumiid, muhto duodjervoša lahttun mus lei oaidnu maid ozan ja gos ozan. Dihten oabbá lea čuoldán ja sus leat juohkelágan duodjereaiddut ja nubat dutkunge su guovtti njuikkuma. Veardádallama dihte válden vel iežan dáktenjuikuma goalmmát ovdamearkan.

Njuikumiid agi lea váttis diehtit juste, muhto sáhttá árvvoštallat ahte boarráseamos njuikkun lea 1. (Govva 16). Dan lea oamastan máttaráhkkon Elle ja son lea juo jápmán 1939. Árvideamis njuikun ferte leat juo lagabui čuođi jagi, jus ii eambboge. Das leat su muorrabustávvat EAN. Njuikuma guhku lea 30 cm. Duojárís ii leat diehtu. Dál njuikun lea mu oappá hálddus ja son lea čuoldime vuoddagiid.

Govva 14: Máttaráhku njuikkun. Govveaddji MM..

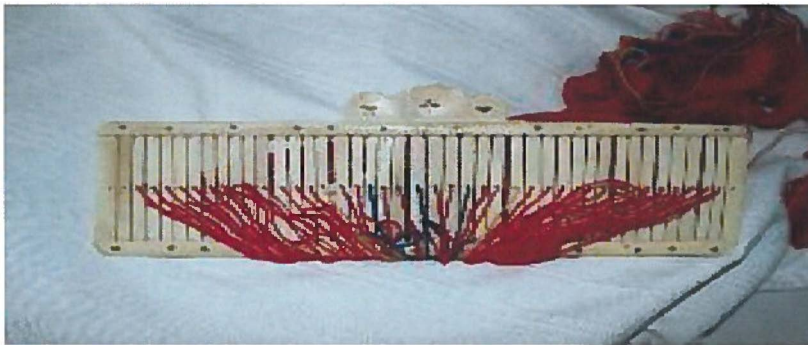
Njuikuma 2. (Govva 17) lea duddjon Heikka Niillasa Issát guoibmásis Inggái. Issát lea jápmán 1989 ja árvideamis su alimus duddjonáigodat lea leamaš 1970-logus go heitti boazodoalus. Njuikumis eai leat muorrabustávvat. Dán njuikuma erenomášvuolta lea, ahte njuikumis leat guovttit ráiggit. Dat lea geahpas ja 35 cm guhku. Oabbán lea ožžon njuikuma Inggás.

Govva 15: Heikka Niillasa Issáha duddjon njuikun. Govveaddji MM.

Njuikun 3. (Govva 18) lea stuorimus ja losimus ja dan guhku lea 38 cm. Dan lea duddjon eadnásan Filemon Keskitalo, man gohčode Monnen. Monnerohkki lei eatni verdde ja várra lea skeaŋkan njuikkuma addán eadnái. Earenoamáš dás lea njuikkunčielgái borejuvvon namma Anni ja nama bajábeallái lea ráhkaduvvon dáktehearva. Lean ožžon dán njuikkuma eatnis juo nuorravuodas, go son oahpahii mu čuoldit ja lea suhpon nissonolbmo vuoddagiid dasa. Muittán ahte lei earenoamáš lossat dainna čuoldit go njuikun lei nu lossat ja várra danne duodji lea ain

gaskan. Nuppe dáfus in hálit guoskat dasa go háliidan doalahit eatni gieđaid guoskkahusa iežan njuikkumis.

Govva 16: Monneverdde duddjon njuikun. Govvejeaddji MM.

Dáid njuikkumiid oktasaš sárggus lea ávnnas ja hápmi. Visot leat ráhkaduvvon dávttis. Hámi beales njuikkumiin leat njuolga rávdabánit.

Go bargá dujiin ođđalágan vugiin, de iešnai geahččá eará beliid go beaivválaš duddjomis. In leat ovdamearkka dihte goassige čuoldima dehe njuikkuheami oktavuodas guorahallan njuikkuma hámi ja ráhkadusa go dat bealit eai leat leamaš relevanttat čuoldimis dehe njuikkuheamis. Muhto dál go lean bargan govaiguin, lean šaddan guorahallat eambo ieš njuikkuma bargoreaidun: mot govvidan njuikkuma ivnniid, ráhkadusa, mearkkašumi?

Njealját njuikuma (Govva 19) guorahallen bagadalli Britta luhtte. Dat leige njuikun, mainna bargagohten Sohpparis bagadallama áigge. Álggahin govain su luhtte ja son čájehii ovta njuikuma, man lei ožžon oappástis. Ruotabealde sii gohčodit njuikuma njiškumin. Njuikun dehe njiškun lei ráhkaduvvon čoarvvis ja lei veahá earálágan oaidnit go mu soga njuikumat. Min

njuikumiin ravdabánit leat áibbas njuolga. Liikká háliidin Britta njuikuma váldit govvi ovdamearkan, go orui somás jurdda ahte sus báhcá mu bargui juoga elemeanta ja muitu. Earenoamáš čanastat lei vel mus ja njuikumis, go Britta muitalii njuikuma lea duddjon Magga sohkkii gullelaš Hearva-Nilsa, Nils Unga, gii lei náitalan Ráido-Elliin.

Govva 17: Britta njuikun, man lea duddjon Hearva-Nilsa, Nils Unga. Govvejeaddji MM.

4.2.3 Gova komposišuvdna ja duddjon

Go lean välljen govvidit vásáhusaid sággon govaiguin, lea čielggas bargovuogis lea erohus ovdamearkka dihte čuovgagova ektui. Čuovgagovva mitala earáládje vásáhusas áiggi ektui: govva govvejuvvo ja dat mitala dihto historjjálaš áiggi ja dáhpáhusas. Nuhan dahká sággonnai govva, muhto jearaldat leage gova *dahkkis* ja *bargovuogis*. Bastágo čuovgagovvejeadji jurdagiinnis gieđahallat dan maid oaidná, go dáhpáhus lea juo dáhpáhuvvon ja govva váldjuvvon, suokkardallá Nikula go veardádallá iežas muorradeaddinteknihka čuovgagovaiguin (2008, 47). Sággan lea áibbas nuppelágan bargovuohki go čuovgagovaid govven. Sággan lea hui njoazes bargovuohki, muhto addá dahkkái áiggi ja vejolašvuoda suddadit vásáhusa ja gávdnat govvi guovddáš motiivva ja elemeanttaid.

Soaitá niehku njuikumis lei nu fámoláš, ahte muittán dan gitta loahppaeallima rádjái. Miellagovaid ja dovdduid dat goit lea ožžon áigái maid lean dasto ávkkástallan duddjomis ja motiivva gávnamis. Nikula mitala go son válddii čuovgagovaid Praha mátkki áigge, de lei juoga ovttaskas detállja nu miellagiddevaš ahte bijai johtui miellagovaid ja dovdduid: ”áššit hupmagohte sutnje ja njulgestaga gáibide govvejuvvot¹” (2010, 46). Čuovgagovain sáhtá aicat maŋjel báikki atmosfeara, muittuid ja miellagovaid, mat dasto máhcahit vásihuvvon bottuid ealás mitalussan (Nikula 2010, 46-47). Jáhkán mus lea leamaš ovdamearkan dakkár dovdduin ja miellagovain ovdalis mitaluvvon niehku ja das eandalit njuikun. Seammá guoská mu gávdnan čázehii, mii maid njulgestaga galggai vuolgit mu mielde ja mii nanosmahtii ipmárdussan bargovuogis ja fáttás.

¹ Sámegillii MM

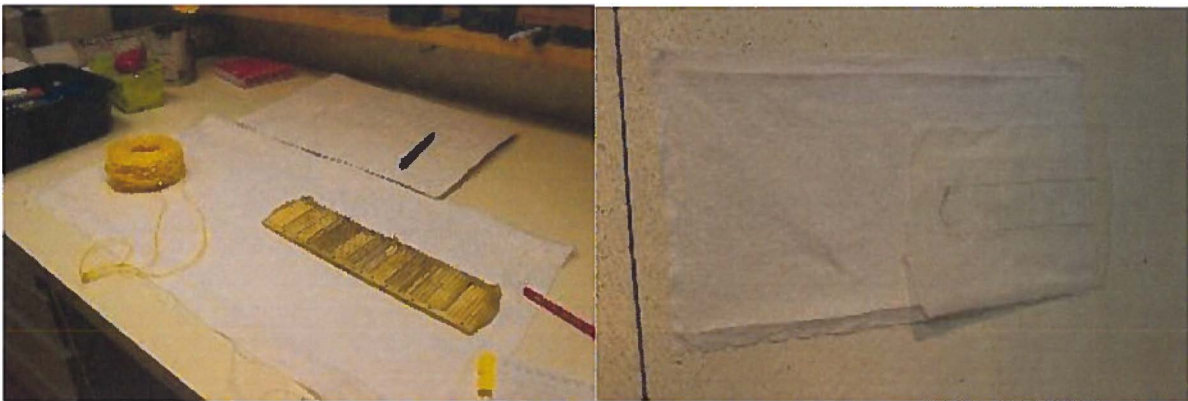
Govva sáhtá sisttisoallat mitalusa ja mitalusas sáhtá leat juotna. Juotna huksejuvvo gova elementtaiguin ovdamearkka dihte nu, mot sajustan iešguđet elemeanttaid ja maid daiguin háliidan mitalit, makkár lea gova komposišuvdna. Mitalusa ii dárbbat ollásit mitalit go geahččáinai galgá guođdit rabas saji ja gažaldagaide ja dulkomiidda vejolašvuoda. Mii mitalit narratiivvaid bakte ja hámuhit dainnaláigiin duođalašvuoda. Seammás go duođalašvuoha hápmahuvvá de maiddái mitalusat hábmejit duođalašvuoda. (Nikula 2008, 48.)

Láviime bagadalliin álggahit praktihkalaš bargama nu ahte humadeimme mii lea mu ulbmil govas, mii lea munnje dehálaš, maid mun háliidan mitalit? Humadeimme maid munno ovddit mitaluvvon nieguin, maid dat sáhttet mearkkašit? Leago nu ahte munnos lea geatnegasvuoda ovddidit duoji vai leago dušše soaittamat, ahte leimme negadan seammá sullasaš áššiid birra? Lea hui dehálaš maid bagadallama oktavuodas beassat lonohallat vásáhusaid ja oazžut

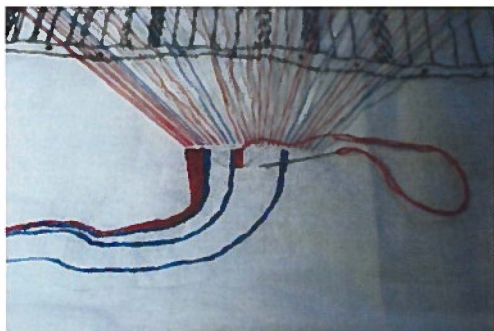
máhcahaga iežas jurdagiidda: dat váikkuha positiivvalaččat bargamii go lea oadjebas dilli duddjonmuttuin.

Go njuikun šattai mu barggus guovddáži, de álggaheimme dutkat makkár sajadaga dat váldá govas. Leago gasku gova vai mot? Gova ráhkadeamis ja eandalit plánenmuttus lea hui dehálaš henget gova seaidnái vai beassá geahčadit dan muhtun lávkki geahčen. Dalle govvii sáhtta geahčaladdat iešguđet molssaevttuid. Praktikkas vuodjabábir lea vuogas plánenávnnas, go dasa sáhtta sárgut ja dat oidno čađa ja de čuohpastit bihtáid ja lihkahallat daid gova nalde. Dán proseassas geahčalit gávdnat gova komposišuvnna. Komposišuvdna lea elementtaid dásseaddu, mii lea čalbmái vuogas earret eará hámi, sturrodaga ja ivnniid beales.

Govat 18,19: Bagadallan Sohpparis 28.1.2015. Govvejeddji MM.

Lean oahppan olu komposišuvnnas. Mot elemeantta galgá sajustit govvii ja man olu mearkkaša ságganbargovuogis oktanai sákkaldat, makkár dimenšuvnna addá govvii ja mot dan oážžu áigái. Háliidin njuikkuma sajustit nuppe rávdii, oasi gova olggobeallái. Dalle mus bázii sadji vuoddagii, man lean sajustan njuikumii ja mii mohkohallá nuppe rávdii ja joatkašuvvá de deakstan oalle gasku gova ja fas boahotá oktii njuikumii. Árpu govvida jotkkolašvuođa, mii lea eallimisnai ja árppuin lean hábmen birrajohtima. Visot elemeanttat leat oktii čadnojuvvon.

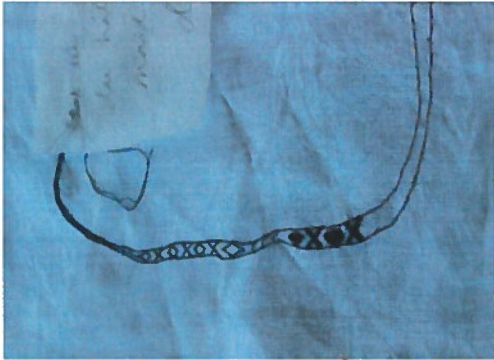

Dán govas lean álggahan vuoddaga sággama ja gova okta elemeanta lea ivdni. Háliidin ivnniiguin govvidit eallima girjáivuođa symbolalaččat. Eallin orru muhtumin suohtas, go leat šerres ivnnit ja orru geahpas ja miellagiddevaš. Ivnnit mitalit maid duođalaš eallimis dasgo min guovllu vuoddagis leat

.Govva 20: Sággajuvvon vuotta. Govvejeddji MM.

vilges vuodđoláiggit sihke alit ja rukses čuoldaláiggit ja vilges livveláigi čuožžamiid mielde.

Muhtumin eallin ellojuvvo dárkilis njuolggadusaid mielde, man symbolisere gova vuotta. Lean čuvvon dárkilit min guovllu diedoolbmuid vuottahearvva (Näkkäljärvi & Triumpf 2000, 54). Eallima losses ja áhkidis áiggiid lean govvidan duojsis nu, ahte láigi nuppástuvvá čáhpesrukses láigin ja loahpas čáhpes-vilges láigin. Muhtun gaskka lean guodđán guoros saji vuoddaga

luddii dehe hervii, mii symbolisere beaivválaš eallima.

Iežan assosišuvnnaid ja dulkomiid boadusin lea maiddá vuoddaga nuppástuvvan bárdnemáná bárggežin. Dáiddabarggus lea vejolaš buktit bargamii heahkkahuhti variašuvnnaid, mat eai dárbbat čuovvut konvenšuvnnaid dehe almmolaš soahpamušaid.

Govva 21: Vuotta nuppástuvvá bárdnemáná bárggežin. Govveaddji MM.

Gálggojávrrri gova oktavuodas dovddan iežan muitaleaddjin ja vásiheaddjin. Rievtti mielde áhkkorohkki livččii muitaleaddji, muhto lean dulkon nu ahte niegu dehe dáhpáhusa muitaleaddjin lean addán historjjálaš duohtavuodáide iežanlágan dulkojumi (vrd. Nikula 2008, 49). Ovdamearkan dulkojumis leat váikkoba čuolddaduoji hearvvat dehe niegu dulkojupmi obalohká. Ráhkaduvvon govas dahkki ráhkada iežas oinnolažžan ja vásáhus lea ožžon hámis (Ibid.).

Niegus in oaidnán dehe in muite makkár duodji áhkus lei čuoldinládje. Lean dulkon assosiašuvnna vuodul ahte lea dievdoolbmo vuotta. Vuotta šattai munnje eallima metaforan. Mielastan oidnen gova mot čuolddaduođji govvida almmolaččat eallima. Vuotta lea dego luodda ja symbolisere eallima. Dego eallimisnai leat sierra muttut, muhtumin lea váttis ja nuppe vuoro fas álkit. Sággon gova njuikuma vuoddagis leat iešguđet ivnnit, muhtumin luodda lea seaggi, muhtumin govddit. Muhtumin mohkohallá, de muhtumin manná njuolga. Nu lea maiddá min eallin, áigodagat molsahuvvet ja buktet iežaset iluid ja hástalusaid ja dan symboliserejit vuoddaga govvodagat ja ivnnit.

Lean erenoamáš beroštuvvan čállimis ja sánit mearkkašit olu eandalit dán barggu oktavuodas. Niegus lean váldán áhku dajaldaga ”dat lea du hálddus maid dainna dagat”, go son geigii munnje njuikkuma. Lean sággan dan dajaldaga gasku govvi. Dihtomielalaččat bustávvat sturrot dajaldagas loahpa guvlui. Dajaldat mearkkaša munnje persovnnalaččat dihto dovdamušaid, luohttamuša čájeheami ja gudnejahttima: háliidan jáhkkit, ahte leat čujuhuvvon munnje ja mun galgган lonistit áhku sániid.

Go dutkken njuikkumiid, gávnnahin muorrabustávvaidd goase juohke njuikkumis. Orru nu leame, ahte njuikkuma bustávvat gullet dan oamasteaddjái ja čujuhit sutnje. Várri njuikkuma dahkki ii leat nammadan daid alccesis. Earenoamáš sárggus lei eadnán njuikkumis, mas lei su ovdanamma Anni. Eará njuikkumiin ledje dábálaš muorrabustávvat, ovdamearkka dihte oappá hálddus lea boares njuikun,mas čuožžu EAN (Ellen Aslaksdatter Näkkälä) dehe mu njuikumis MXM (Maarit Ovlánieida Magga). Lean analyseren, ahte eatni njuikkuma dahkki Filemon Keskitalo ii leat láddelažžan dovdan sámi árbevieru iige sámi muorrabustávvaidd mearkunvuogi. Nuppe dáfus son lei eatni verdde ja soaitá leat háliidan deattuhit ovdanamain lagasvuodá ja verddevuodá.

Gova bargonamman lei guhká Gálggojávri, muhto jurdda gova gásttašeamis lei iešalddes oba duddjoma áigge. Lea dehálaš addit duddjomii áiggi ja diktit jurdagiid láddat dego Gunvor Guttorm rávvii mu. Dan jurdaga viissisvuodá lean fuobmán duodas govaid duddjomis, go orru vaikko man bures lean plánen mot barggan ja hámuhan bargovuogi, de bargama áigge lean ožžon ođđa jurdagiid ja soitet ideat leat nuppástuvvan barggadettiinan.

Loahpa loahpas gova namma ”Sárás Sárái” šattai vuoddaga sisa. Mas fuobmájin nama? Jurdagis lei njuikkuma motiiva ja dahku mii dasa čuzii. Ožžon dan áhkus ja ledjen vuostáiváldi. Mu goalmát namma lea Sárá, lean áhkkorohki gáibmi. Lean ipmirdan son lei meinnen mu gásttašeami maŋnel ahte livččii galgan leat ovdanamma dehe Márehiin ovtastuvvon: ”lea dat Sárá doppe maŋimužžan” lei lohkan eadnái mu namas. Danne háliidan identifiseret iežan maid Sárán ja čalmmustahttit mu ja áhku oktavuodá ja nu šattai mu govvas Sárás Sárái.

4.3 Sirdáseapmi Ergoniid Sálvvošnjávrái

Lean náitalan Ergoniidda, Sálvvošnjávrái, sulaid guoktelogi jagi dassá. Dán barggu oktavuodas lean suokkardan makkár lea mu sajádat doppe ja mon mun vásihan báikki? Jurddahallagohten mot lea go olmmoš náitala dohko ja easkka vuollel 30-jahkásažžan bohtá báikái? Oalle álggus iežan bargoproseassa mearridinge, ahte válldán ovdamearkan maid Sálvvošnjávrrri go beasan de buohtastahttit vásáhusa dásiid buorebut go ieš geahčan ášši muhtunládje *olggobealde*, muhto liikká siskkobealde.

Čuovvavaš fearán bijai mu jurdagiid johtui ja fuobmájin, ahte man mávssolaš lea beassat veardádallat báikkiid ja vásáhusaid.

Ledjen mánáguoktáin iežan mánnávuoda orohagas Jávrrešduoddara Gálggojávrris go doppe lei miessemearkun. Eallu lei gárddis, olbmot bargame olles fárttain go nieidan Máren Elle bohtá ja jearrala mus: ”Eatgo mii sáhte ruoktot vuolgit, dohko gos leat min bohccot?” Munnje dát okta cealkka muitalii hui olu, mot mánná vásiha báikki. Sus eai leat seammá dovddut Gálggojávrrái go mus ja ohcala iežas birrasii, dohko Sálvvošnjávrái gos son lea bajásšaddan. Ledjen mielastan nu ilus ja lihkestuvvan go ledjen bastán oahpahit ja nannet máná oktavuoda iežas orohahkii. (Beaivegirji 29.9.2014).

Ergona siidda vuodđudeaddji lea leamaš Antti Erkinpoika Palojärvi dehe Ergon (1878 -1963), gii lei náitalan Duomis Ánniin (1887-1969, ig. Näkkäljärvi). Sálvvošnjávri lea leamaš guovddášbáiki dálveguođoheamis ja muđuige boazobargguid olis. Eandalit geasi áigge dat lea leamaš miessemearkunbáiki, gosa orohaga olbmot johte vel 1960-logu álggus. Ovdal olbmot leat bohčan áldduid njárggain, mat leat leamaš jávrrri birra. (Hætta je. 2001, 52; Linkola 1972, 273-304). Dán áigge dat lea muhtumiidda orrunbáiki dálve- ja giđdaguođoheami áigge ja miessemearkunbáiki.

4.3.1 Uldaáhku muitalus ja dan dulkon

Čuovvovaš muitalusa lávii vuoneáhkkon Ergon Duommá Ánne (r. 1945) máinnastit Sálvvošjávrris orrunhistorjjás. Čállen dan muitui su oappá Ergon Duommá Inggá (r.1946) mielde Sálvvošjávrris golggotmánus 2014:

Duomis Ánne ja Ergon-áddjá leigga goađi dahkan dálá Ransen Duommá ja Issáha gaskii, dievá nala gokko lea duolba sadi, jalgat. Ánne-áhkku lei niegadan mot uldaáhkku sutnje dadjá, ahte leat vearrobaikái goađi ceggen go du loavddahealmmit libardit su buđetgállaid vuostá ja billistit daid. Seammás lei lohkan,,ahte son ii liiko go du bártnit gárrudit oba áigge. Lei maid rávven Ánne-áhkku ahte ii gánnat dan dievá nala goađi cegget dehe hukset maidege go lea sin orrunbáiki, báicce galget du mañisboahhtit sirdásit duon stuora geađggi nuppe beallái dehe unna jogáža nuppe beallái.

Uldaáhkku lei maid muitalan, ahte sáddogáddái ii gánnát mannat, go dan báikkis eai šatta Leahkit mañisboahhtit. Danne sirdáseigga dohko geađggi rivttes beallái, gokko lea dál dološ visti.

Govva 22: Mearkageađgi Sálvvošjávrris. Govvejeaddji Maarit Magga

Álggos leigga Ergonáddjá ja Ánne-áhkku huksen hirsabartta, mas olles veahka orui nu guhká go ovcci máná rávásnuvve. Bártiin boarráseamos, Ergon Duommá, lei náitalan Sálmmo Elliin ja galggaiga gávdnat vuogas orrunsađi. De lei oktii

Duommá váccášeame ja bohtá rievssat su ovdii ja ruohtta ovddas. Duommá geahččala šiggut dan, muhto rievssat ii bala sus. Rievssat bisána ovttá dievá nala. Duommá muitala Elle-eamidii ja eadnásis Duomis Ánnii, maid son lea vásihan. Goappašagat dadjaba rievssaha čájehan Duommái orrunbáiki ja nu álgiba Duommá ja Elle hukset iežaska bartta Rievssatdievá nala. Dasto maŋnel lea Ergon Duommá boarráseamos bárdni Ándde báhcán dállostallat seammá dievá nala. Buot Ergon Duommá maŋisboahhtit orrot ain seamma giettis, geađggi rivttes bealde.

Ergona boarráseamos mánná, Ingá, lei maid jeagadan Uldaáhku ja leigga Jovela Riko Ranssiin huksen stuora geađggi rivttes beallái. Dalle go Inggá bárdni Duommá galggai gávdnat orrunsaji, lei sonnai muitán Uldaáhku sániid iige lean arván Uldaáhku dievvái hukset. Dasto maŋnel nuorat buolvva olbmui okta ii lean beroštan dološ diiddain ja lei Uldaáhku dievvái ráhkadan orrunsaji, dan guoktásis ii mannan nu bures: isit jámii moatte jagi siste eabage dat guovttos ožžon mánáid.

Mu dulkojumi mielde muitalus orrunhistorijás lea buorre ovdamearka njálmmálaš árbbis. Dat lea muitaluvvon sohkabuolvvas nubbái, munno mánát gullaba vidát bulvii dan ráiddus. Lehtola gohčoda seammasullasaš, dego ovdalis čállojuvvon muitalus lea, jáhkkomuitalus. Daidda lea mihtilmas, ahte olbmot leat oktavuodas badjellunddolaš oruhiiguin . Mángii muitalusa sisdoalus ”olbmo lihkku dehe eahpelihkku lea sorjavaš dábálaččat das mot son ipmirda ihtagiid, birastahtti duođalašvuoda ja luonddu.”¹ (Lehtola 2000, 199.)

Máinnas sisttisoallá filosofija ja eallinrávvagiid. Jáhkkomuitalusat leat čatnasan báikkálaš birrasa máilmmegovvii ja norpmaide ja dat leat oahpahan, váruhan ja čilgen (Lehtola 2000, 199). Olmmoš galgá eallit dihtoládje ja muitit gudnejahttit eallima visot beliid ja dán dáhpáhusas vuoiŋgalaš árvvuid. Dološ vieruid mieldehan olmmoš galgá ođđa báikkis sivdnidit ja jearrat lobi eatnanvuložiin oažžugo bisánit báikái ja idjadit. Dakkár sivdnideapmi ja lobi jearran gulle olmmošvieruide (Oskal 1995, 102). Muitodieđu mielde Ergon ja Duomis Ánne leigga lávu ceggen dievvái ja leigga geahčadeame báikki, gokko livččii vuogas orrunsadji. In leat gullan leiggago jearran lobi, muhto niegus áhkku lei ožžon rávvagiid.

Olbmot leat dán rádjái jeagadan Uldaáhku gohččuma ja huksen bárttaid ja eará šilljoráhkkanusaid guovtti beallái dievá, sihke stuora geađggi oarjjábeallái ja unna jogáža nuortabeallái. Päivi Magga hupmá árbedieđus, mii lea sihke njálmmálaš diehtu ja kollektiiva

gulahallamis háhkojuvvon diehtu. Dakkár kulturduovdda sisttisoallá olbmo dárbbahan resurssa ja ovdamearkka dihte olmmoš máhtá ávkkástallat duovdaga rivttes vuogi mielde. Diehtu guovllu geavaheamis lea oassi kulturduovdagii laktáseaddji árbedieđus. (Magga 2013, 11). Muitalusas kulturduovdda lea Sálvvošjávri ja dasa laktása diehtu mii lea guovllu soga olbmuid hálddus njálmmálaš árbevierrun. Kollektiiva gulahallamis olbmot leat čuvvon rávvagiid ja dainna lágiin čájehan gudnejahttima báikái ja dasa makkár dieđuid báiki guoddá ja mot lea vejolaš ávkkástallat dieđu.

¹ Sámegillii Maarit Magga

4.3.2 Miellagovat ja jurdagat gova duogážin

Juohke gova oktavuodas lean álggahan miellagovain. Juohke gova oktavuodas leat miellagovaid stivren iešguđetlágan áššit. Dan goalmmát gova oktavuodas dutkken čuovgagovaid báikkis maid ledjen dihtomielalaččat govven eandalit čavčča 2014 áigge. Muiten vuon’áhku máinnasteami soga dološ orrunhistorjjás, muhto báikki in diehtán nu vissásit. Čakčagárdastallama áigge sihten vuon’áhku oappá čájehit munnje báikki, man birra sin áhkku Duomis Anne lei muitalan.

Lei fas áibbas eará oaidnit ja vásihit báikki, go dušše gullat dan birra. Ledjen nuorra mannjesásson gullan juo fearánis, muhto goassige in lean ieš mannan báikkis. Mannaleapmi báikkis, Uldadievás¹, rabai mu čalmmiid fas earáládje. Govvejin báikki iešguđet guovllus ja čállen muitalusa dakkaviđe muitui. Daid beivviid áigge go vurddimet ealu gárdái, lei muđuige olu áigi ságastallat olbmuiguin ja dihtomielalaččat geahččalin gulaskuddat makkár mearkkašupmi báikkis lea olbmuid jurdagiin. Ságastallamat ja mannaleapmi Uldadievás nannii mu ovdaipmárdusa báikki mearkkašumis. Maiddái muitalus orrunhistorjjás muitalii olu báikkis ja olbmui. Earenoamáš sárggus lei ahte olbmot sohka buolvvas nubbái leat gudnejahtán *nuppi máilmmi*, dam mii ii čalbmái oidno. Jernsletten hupmá eatnamis, mas lea siellu ja ”vuoiŋŋat maiguin olmmoš galgá soabadit” (Jersletten 2002, 73). Niegus uldaáhku lei rávven Duomis Anne sirdit lávu. Duomis Anne lei háliidan jeagadit Uldaáhku rávvagiid. Maiddái Maj-Lis Skaltje muitala girjjistis *Luondu juoiggaha* mot gáidunsápmelaš Mehccona Bávve Bávve (r.1912) lei muitalan, ahte su mánnávuodas vuoras olbmot jerre lobi bisánit go ledje ollen bivdobáikái (Skaltje 2005, 282).

Olmmošlašvuhtii gullá dihtolágan meannudeapmi. Juo dološ sámi oskku mielde visot luonddus eallá ja dain lea siellu ja ”eatnamiin ledje hálddašeddjit, maiguin fertii doallat buriid

oktavuođaid, jus galggai bures birget” (Skaltje 2005, 282). Eatnama ja dan oruhiid galgá gudnejahttit ja dalle eana vástida juogo lihkuin dehe vahágiin (Jernsletten 2002,73). Jus olmmoš váldá juoidá luonddus, galgá sivdnidit ja giitit. Oktii ledjen ovttá guvhillára luhtte ja galggaime olgun váččášit ja ohcat eatnamis sáttu, mainna son galggai mus buoridit ruoppiid. Son gávnai eatnamis juoidá ja sivdnidii dan. Sivdnideami oktavuođas lean gullan maid čuovvovaš muitalus go galgen gietkamii viežžat darffiid. Mielastan muitalus govahallá bures olbmo ja luonddu gaskavuoda ja deattuha dan, ahte daid gaskkas galgá leat gudnejahttin ja olmmoš galgá muitit son ii leat luonddu ráđđejeaddji:

Ja go lokte eatnamis dárffiid, dehe juoga eará eatnamis, de galgá álohii sivdnidit. Jesus sidvniit, ale bostte. Dološ diidda mielde galggai olmmoš giellit vai ii bosttohala go ruoppit leat juo šaddan. Jus don leat beaivvis, mana beaivái. Jus don leat čázis, mana čáhcái. Jus don leat eatnamis, mana eatnamii. Jus don leat biekkas dehe čoaskásis, mana ruovttoluotta ja loahpas vel sivdnidit Áhči, Bártni ja Bassi Vuoiŋŋa nammii. (Beaivegirji 20.10.2014).

Orrunmuitalusas leat danin juo rávvagat, mot galgá eallit: báiki ieš rávve, muhto maŋisboahhtit galget váldit vara rávvagiin ja das mot berre meannudit. Sálvvošjávrris buohkat leat jeagadan rávvaga ja sajáiduvvan guovttebeallái Uldaáhkku báikki dehe dievá earret dat okta, guhte ii leat šat min gaskkas dán máilmmis. Das lea sáhka njálmmálaš árbevierus, mii addá duovdagii ja birrasii mearkkašumi. Njálmmálaš árbevierru mearkkaša muitalusaid, máidnasiid ja árbedieđuid báikkiid ja guovlluid geavaheamis. (Magga P. 2007, 16-17).

Sálvvošjávrris orrunmuitalus sisttisdoallá maid rávvaga olbmuid meannudeamis go leihan Uldaáhkku muitalan, ahte son ii liiko Duomis Ánne bártniid nu garrudeapmái. Jáhkán datnai boahhtá dološ vieruin makkár lea vuogas meannudeapmi. Garrudeapmihan ii gula bargobáikái iige garruduvvon barggus leat sivdnáduš. “Go buressivdnadusa garrudat alddát eret, de gurbet du eatnamat ja bohccot rávžet jus garrudat Ipmila sivdnádušaid” (Jernsletten 2002, 81).

¹ Lean ieš dušše gohčodan báikki namain vai dat sierrana eará báikkiin ja eará dieváin

4.3.3 Gova elemeanttat ja komposišuvdna

Go bargagohten Sálvvošjávrii mitalussii čatnaseaddji govain, de maid dutkken álggos čuovgagovaid. Ledjen govven čakčat dalle juo go dihten, ahte galgga mitalit dihto báikkis duoji bakte. Erohus Sálvvošjávrii ja dan guovtti eará báikki gaskkas lei dat, ahte in dovdan seammálágan mentála oktavuoda go ovddibuiguin. Vaikko mitalus geasuhiige mu sakka, de dievvá lei fal okta báiki eará báikkiid gaskkas.

Dán goalmát sággon govvas háliidin buktit ovdan guovtti máilmmi leahkima visuálalaččat. Gávdno sihke dát máilbmi mii čalbmái oidno ja dasto dat, man mii eat oainne. Álggahin duogáža plánemiin ja mot dan sáhtta ovdanbuktit visuálalaččat. Bargovuohkin mus lei duoknasiid dehe applikašuvnnaid ja sákkaldadagaid ovttahttin beallemasduogázii. Mearridin juo duogáštingga oktavuodas geavahit jievja ja ruškeš beallemasa. Mus lea leamaš miellagovva, ahte albmi lea bajábealde min eatnama, muhto nuppe dáfus eatnama vuolábealde lea máilbmi, gos ulddat ja eará oruhat ellet. Nuppiin sániiguin mii olbmot eallit eatnama nalde, muhto sihke

Govva 23: Sálvvošjávri, olbmuid riika.

Govva 24: Uldaáhku dievvá

Govvejeddji 23-24: MM.

bajábealde ja vuolábealde lea máilbmi, mas mii sáhttit dušše negádit ja miellagovaiguin govahallat.

Lean oaidnán daid sierra máilmmi leahkima horisontálan, muhto dál rievdadin iežan oainnu ja háliidin buktit dáid *máilmmiid* ovdan vertikálalaččat. Nuba hábmejin duogášbeallemasa golmma oassái: olgešrávddas lea guovlu, gosa isidan áddjá, Ergon Duommá, lea ásaiduvvan ja gos dál orrot buot su mañisboahhtit. Gasku gova lea Uldaáhku riika, man symbolisere ruškeš beallemasa. Gurut rávddas leat jievja beallemasa nalde guovlu, gos leat jogaš ja sáddogáddi.

Duogášivnniid välljejin mitalusa juona mielde. Háliidin deattuhit eallima ja ealásvuoda eandalit olgešbeale jievja beallemasain. Uldaáhku riikka amasvuoda symbolisere ruškešránes ivdni. Nuppe dáfus dat máilbmi lea maid jábmiid máilbmi, dasgo doppe ii leat seammálgan eallin go olbmuid gaskkas. Gurut rávddas lea fas olbmuid máilbmi, mii lea Sálvvošjávrris jogaža nuortabealde.

Uldaáhku riikka leahkima háliidin govvidit vertikálaččat maid danne go háliidin gárvit miellagova daid gaskasaš hierarkijas. Máilmmiit leat ovttaárvvosaččat ja ”oaidnemeahtun riika” lea siste min máilmmis. Danne vertikála ovdanbuktin orui lunddolaččat vuohki go horisontála ja dat govvida buorebut máilmmi dili. Árbevirolaš sámi máilmmigova mieldehan olmmoš ii leat máilmmiávvosa guovddážis ja maiddái visot luonddu oruhiin ja elementtain lea siellu ja vuoigŋa. Dakkár diđolašvuohta gáibida eará luonddugáhppalagaid gudnejahttima. (Tervaniemi 2013, 230.) Dan ipmárdusa háliidin deattuhit ja čájehit dan gudnejahttima ja árvvus atnima.

Go guorahallen mitalusa elemeantaid, de geađgi válddi oalle stuora saji gova komposišuvnnas. Geađgi lea eatnamis mearkan, gokko lea lohpi hukset dehe cegget lávu. Vaikko olmmoš ii leat máilmmiávvosa guovddážis de olmmoš humána oruhin ovdamearka dihte bastá dovdat ja sus lea morála. Prinsihpas visot leat liikká ovttaárvvosaččat. Danne álggahin geađggis. Háliidin jápma geađggi sajstit guovddáži govvi ja atnit dan symbolisereme áiddi ja ráji donbeale máilmmi ja dán máilmmi gaskkas. Maiddái lávvu lea sihke donbeale máilmmis ja dán máilmmis, go niegus Duomis Ánne lei ceggen lávu ulddaid eatnama nala. Lávvu maid govvida dološ eallinvuogi ja orrunbáikki. Váikko lávostallanárbevierru lei juo nohkan Sálvvošjávrris go mun dohko náitalin, de lea lávvu maiddái min máilbmái gullevaš ja symbolisere čatnašumi sihke máilmmiid ja áiggiid gaskkas.

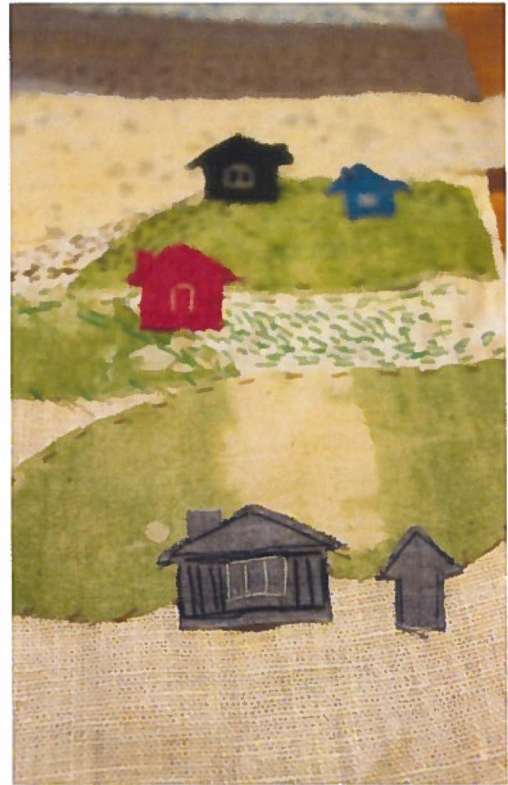
Dán ja donbeali máilmmi symbolisere soahki, mii lea belohahkii dan guovtti máilmmi gaskkas. Soagis leat ruoná lasttat olbmuid máilmmis ja ruškes lasttat ulddaid máilmmis.

Govva 25: Soahki guovtti máilmmi gaskkas.
Govvejeddji MM

”Uldaáhku riikka” gova olgešbealde lea Ergona Duommá dievvá. Govahallen duovdaga ealásin, ealli olbmuid báikin. Danne lean dohko sajustan olbmuid luottaid; nuppiiguin sániiguin huksejuvvon bártaid ja visožiid, mat govvidit eallima. Dievažat govvidit maŋisboahttiid dálá orrunbáikki, gosa rievssat čájehii Duommái luotta. Danne rievssaha luottat vulget geađggi luhtte ja johtet juohke visožii. Dat symbolisere dan, ahte maŋisboahttit leat gudnejahttán máidnasa árbbi ja rávvagiid, go leat välljen orrunbáikki. Rievssatluottat symboliserejit seammás eallima ja buressivdnádusa, man háliidan jáhkkit addojuvvon dievá olbmuide.

Govva 26: Ergon Duommá dievvá dál.
Govvejeaddji MM.

Gova komposišuvnnas lea maid áidi, mii lea hui dehálaš elemeanta mu govain, go áiddis lea nu stuora mearkkašupmi. Olgeš bealde govas lea áidi, mii oidnosta bártaid duohken. Go dárbbahuvvo áidi, de doppe ferte leat juoga eallin. Áidi, mii oidno, čujuha boazodollui. Ergon Duommá dievá duohken leat orohaga gárddit. Oidnemeahttun áidi lea bealistis máilmmiid gaskkas, don bealde ja dán máilmmi gaskkas lea áidi, man lean deattuhan govas ivnniiguin. Jievja beallemas ovddasta dán áiggi ja olbmuid máilmmi, go fas ruškeš beallemas oidnemeahttun máilmmi, mii lea min gaskkas.

4.3.4 Duddjonvásáhus

Dát goalmát gova duddjonproseassa lea váldán olu áiggi. Danne gohčodange dan njulgestaga juo proseassan. Fertejin mángii bisánit go bargu ii ovdánan jurdagiid dásis iige praktihkas. Mitalus geasuhii mu hui olu ja dihten das ledje buorit ja miellagiddevaš elemeanttat, maid livččii vuogas ovdanbuktit.

Álggos ráhkadin vuodu ja plánejin gova duogáža. Mearridin álggos ráhkadan bajábeali govas vielgadin ja vuolábeali ránisin, muhto orui váttis sajustit elementtaid govvii. Sámi jurddamáilmmi mielde visot giessása oktii ja dan mielde jorahin iežan jurdagiid: eaigo máilmmiit maid sáhte giessásit nie? Das fuobmájin idea goit alcesan ođđalágan vuogis hámuhit máilmmi. Oidnemeahttun máilbmi šattai de min máilmmi sisa.

”Uldaáhku riikka” háliidin govvidit neutrála ivnniiguin. Miihan eat rievtti mielde dieđe makkár doppe lea ja leago mihkkege. Háliidin geavahit oalle neutrála ivnniid ja njuolggosákkaldagaid, dušše rievdadit daid jođu vai oaččun juogalágan ealásvuoda ovdan..

Bagadalli Britta gohčodii duognásiiguin bargama stoahkamin, mii čielggaige munnje oalle muddui go barga govvain. Bargovuohki attii govvii vuogas ovdanbuktima ja áibbas ođđalágan vejolašvuoda govvidit elementtaid ja máidnasa sisdoalu. Fearggaid, ivnniid ja eará tekstiiláávdnasiid ovttahttin orui geasuheaddji, muhto seammás maid hástaleaddji duddjonvuohki. Vejolašvuodát ledje nu issoras olu ja leige veahá hástalus gávdnat vuogas komposišuvnna govvii. Muhtun gaskkas ledjen fal geahččaladdan duon ja dán, muhto in lean beassan álguige.

Váldoprinsihppa mus lei geavahit nu guhkás go vejolaš luondduávdnasiid: beallemasa, bommula, silkki ja ullu. Ledjen ovdal báidnán batihkatiŋggaid ja daid ávkkástallenge gova ráhkadeami oktavuodas.

Feargamáilbmi vulggii luonddus. Rátnasiid ja ruškadiid válljejin govvidit amasvuoda, jápma báikki ”Uldaáhku riikkas”. Ruoná ivnniin deattuhin eallima ja olbmuid máilmmi doaimmaid ja ealásvuoda. Rukses dielkkut addet govvii dásedeattu ja ruoksadiin govva álggii eallit. Luondduávdnasiid lassin lean lávus geavahan čáhppes pitse (suom. pitsi), mii lea sámiid gaskkas mearkašan čijadeami. Lávvu ovddasta bassi báikki, liekkusvuoda, oadjebasvuoda ja lea juo doloža rájes leamaš sámiid suodji ja orrunbáiki. Danne háliidin geavahit čijadanávdnasiid, silkeloavdagiid ja pitses ráhkaduvvon uvssoha, man čijadit rukses caajat.

5. Suokkardallan

5.1 Almmolaččat dutkamis ja dutkanbohtosiin

Galgen dán barggus guorahallat golmma báikki máilmmiid. Lean ráhkadan dutkanprosesssa vuodul čuovvovaš govvosa. Govvosa sáhtta maid geahččat ja gohčodit luoddan, mas leat lávkkit ovddosguvlui.

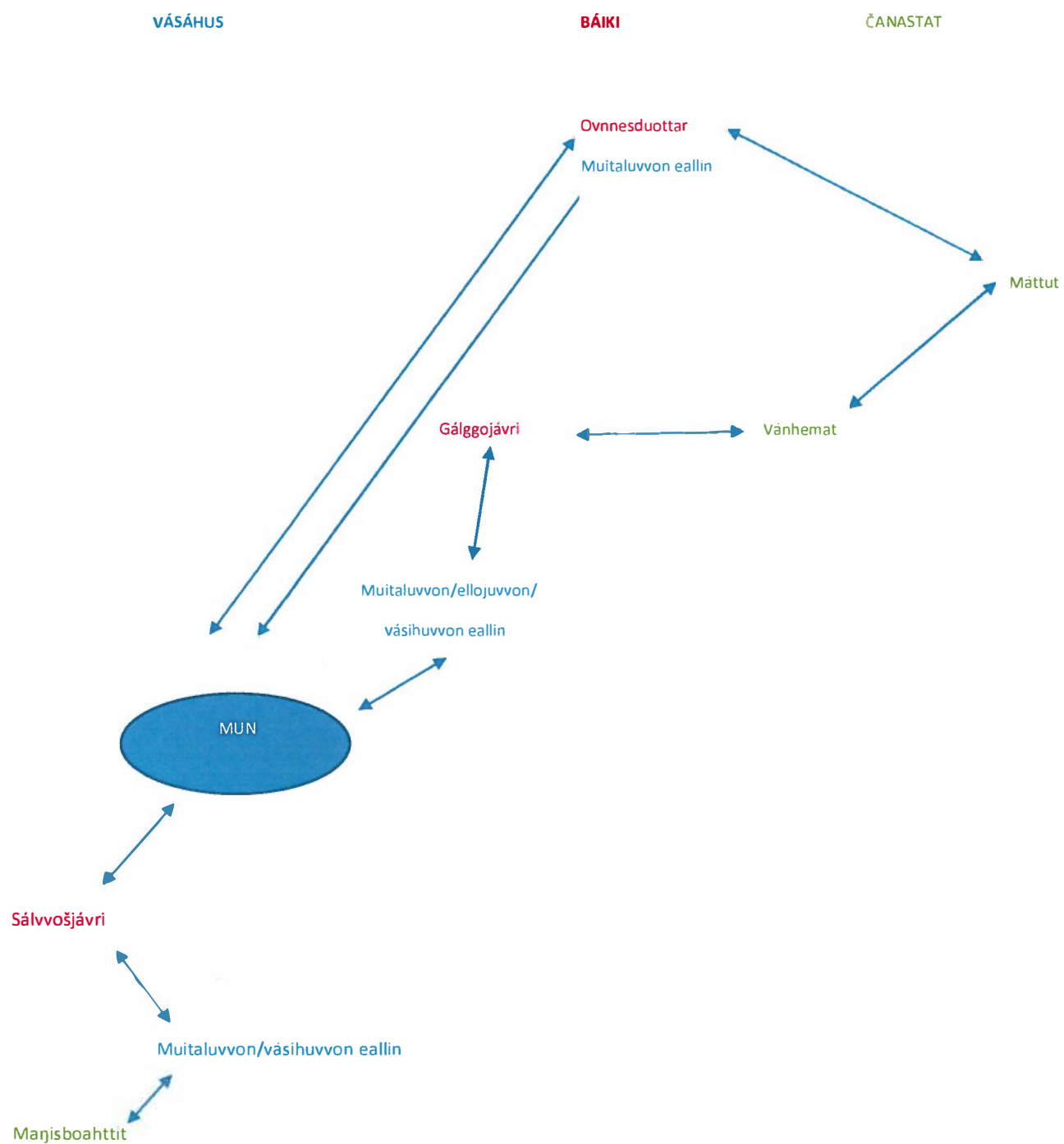
Govus 1: Báikki vásiheapmi ja vásáhusa dulkon.

Govvosa mielde vuosttaš lávkkis lean válljen báikki iežan intuitiuvnna vuodul. Ággan mus lei ahte mus galgá alddán leat juoga čanastat báikái. Čuvvon iežan eallingearddi válljedettiinan báikkiid. Mu dutkamušas báikkid ledje "Máttuid Ovnesduottar", "Vánhemiid Gálggojávri" ja "Maŋisboahttiid Sálvvošjávri".

Nubbi, goalmát ja njealját lávkkid giessásedje oktii. Lean lohkan báikki guoski girjjálašvuoda, guldalan jearahallamiid ođđa geahččanguovllus, gulahallan olbmuiguin ja obalohkái geahččalan háhkat relevánta dieđuid báikkiid ja daid olbmuid birra. Dihtomielaš vásiheapmi lea mearkašan, ahte lean vánddardan iešguđet báikkis fysalaččat ja go lean báikkis leamaš, de lean dahkan fuomašumiid ja mearkkastagaid máŋggaládje. Mátkkiid sáhtta gohčodit *rituálan*, go vásihin ahte dat leat eambo go dábálaš mátki dehe reaisu jusát. Mátkkis lea leamaš dihto

ulbmil ja vásihin ahte dihtolágan bassivuohta birastahtii mu. Lean čálašan geažos áigge beaivegirjji, *mátkemuitalusa*, ja eandalit vásáhusmátkkiid ovdal, daid áigge ja mátkkiid maŋnel. Mátkkiid áigge lean maid govven kamerain ja čuovgagovat leatge leamaš hui anolaččat, go maŋnel mátkki leat govat muittuhan mu báikki atmosfearas. Govat leat maid mitalan muhtumin eambo go sánálaš čilgehusat. Obalohkáii govat leat dievasmahtán mu mátkemuitalusa. Jus lea gávdnon juoga vuogas konkrehta dávvir, lean dan váldán iežan mielde báikkis. Muittut leat mitalan ja muittuhan mu báikkis ja dan vásiheamis eandalit duddjonmuittuin ruovttus. Mun ieš lean hui guovddázis dán dutkamis ja leange gohčodan iežan vásiheaddjin ja gaskkusteaddjin dego njealját lávkkis boahtá ovdan. Ovttaskas báikki vásiheapmái ii áiggi dáfus leat geavahan nu guhkes áiggi, muhto vásáhusaid suddadeapmi lea leamaš guhkit proseassa. Dat mainna lágiin bessen oktavuhtii iežan vásáhusain ja mot leat bastán dulkot dan, lea leamaš čielgasit gitta das makkár oktavuoda lean ožžon dutkamuša báikkiiguin.

Lean dulkon ja duddjon báikki vásiheami maŋnel earret vuosttas Ovnnesduoddara gova buohta. Báikki dulkon lea gáibidan áiggi earret Gálggojávrris. Dulkon čujuha dasa, mot lean gávdnan motiivva duddjomii, mii lea šaddan mu gova fáddán ja manne. Dego ovdalis namuhin, de báikki suoskadeapmi lea váldán áiggi. Lean guorahallen juohke báikki guoski dutkanmateriála vai gávdnen dáid motiivvaid. Ovdamearkka dihte Ovnnesduoddara govain barggadettiin válden veahkkin molema vai ieš fuobmán mii lea báhcán munnje millii. Sálvvošjávrris gova oktavuodas šadden geahččalit mángii bordit duognjasiid ovgalgo gávdnen vuogas ovdanbuktinvuogi. Dulkoma boađusin lea leamaš duddjon, mas mitalan dárkileappot maŋneleappos.

Govus 2: Vásáhusat, báikkit ja čanastagat. Lean heivehan vásáhusa guoski tearpmaid Latomaa (2014, 128) ja Magga (2007, 15) vuodul.

Dán govvosii lean geahččalan hábmet jurdaga das, maid galgen dutkat ja maid lean fuobmán. Mielde leat báikkiit maid lean merken rukses ivnniin. Lean govvidan iežan čanastagaid iešguhtege báikkiide sierra dásiin. Govvosis leat mielde mu lássin máttut, vanhemat ja mañisboahhtit, mat ovddastit čanastagaid. Daid lean merken ruoná ivnniin. Iežan lean govvidan gaskkusteaddjin ja vásiheaddjin. Mii leat sierra dásis, go háliidin čalmmustahttit iešguđet áigodagaid ja sajádagaid. Sohka buolvvaid sajádaga bealistis govvida sohka buolvvaid ráidu, mii álgá máttuin ja leat ollen mu mañisboahhtiide. Njuolaiguin lean govvidan oktavuodaid iešguđet báikkiide, olbmuid oktavuodaid ja sajádagaid báikkiide ja vásáhusaide. Vásáhusaid lean merken alit ivnniin.

Ovnesduoddara vásáhusain ja eallimis lean beare gullan, muhto in leat ieš vásihan dan muitaluvvon eallima. Danne lean gohčodan iežan vuostáiváldin. Nuppe dáfus mus lea vuoiñjalaš oktavuoha Ovnesduoddarii ja fievrridan ovddosguvlui dan báikái ja olbmuide guoskevaš njálmmálaš árbevieru earret eará iežan mañisboahhtiide. Ovnesduoddara fysalaš gáidama govvida govvosis guhkimus gaska mus.

Gálggojávri lea munnje lagamus báiki vuoiñjalaččat, go lean eallán ja vásihan doppe eanemus dán rádjái. Danne lean sajustan sihke muitaluvvon, ellojuvvon ja vásihuvvon eallima vásáhusaid buot lagamužžan iežan. Liikká báikki ja mu gaskasaš fysalaš guhkkodaga govvida dan sajádat govvosis: lean juo gáidame doppe go ealán ođđa birrasis. Lean vuostáiváldi ja seammás čájehan Gálggojávrii ovdamearkka dihte gudnejahttima, ráhkisvuoda ja beroštumi, earret eará munnje lea dehálaš doallat áhči báikki ortnegis praktihkalaččat dehe doalvut iežan mánáid dohko sihke fysalaččat ja mentála dásis.

Sálvvošjávri lea lagamus báiki geavatalaččat, go dohko letne isidiin huksen munno oktasaš eallima mánáiguin. Liikká vásáhusmáilbmi, muitaluvvon ja vásihuvvon eallin, ii leat nu lahka dego Gálggojávrris, mii lea lunddolaš áigginai dáfus go in leat nu guhká Sálvvošjávrris vel leamaš. Mus eai leat seammalágan muittut doppe, go iežan mánna- ja nuorravuoda báikkis. Gálggojávrris Sálvvošjávri earrana maid dan dihte, go eallin joatkahuvvá doppe ain muhto mu eallin Gálggojávrris lea muhtun dásis goit nohkan.

Álggahin dán dutkanbarggu fysalaš vánddardemiin. Gohčodan dan báikki hálduiváldimin go oahpásnuvven dutkamuša sihke gorudiin ja mentálalaččat. Buoremusat dovden sihke mentála dásis ja konkrehtalaččat ”Vánhemiid Gálggojávrris”. ”Mañisboahhtiid Sálvvošjávrris” láven dán áigge leahkit eanemus fysalaččat ja ”Máttuid Ovnnesduottar” lea oahpes amas báiki, masa lea fal mentála čanastat. Ovnnesduoddara ja Sálvvošjávrris buohta šadden eambo guorahallat gova fáttá, muhto Gálggojávrris dat bođii hui jođánit. Soaitá ahte dasa lea váikkuhan ahte lean mentálalaččat lagamusat Vánhemiid báikki. Meinnen hálduiváldimiin dan, ahte dihtomielalaččat vásihin báikkiid ja mannen dihto báikkiide vásáhusaid dihte vai oainnán dan ”ráinnas lásiiguin ja govvačalmmiiguin”. Juohke báikkis gávdnen maiddái ođđa beliid ja elemeantaid dan dieđu ja ipmárdusa lassin mii mus lei ovddežis. Čuovgagovvemiin lean čoaggán materiála, čállimiin dovdduid, miellagovaid ja mitalusaid. Luovvalas olggosbuktinvuohki gáibida ahte vásáhusaide addojuvvo mearkkašupmi dehe ellojuvvon vásáhusaid bastá ávkkástallat metaforaid ja miellagovaid bakte (Nikula 2010, 50).

Bargovuohki ja materiála čoaggin sulastahttet etnográfalaš dutkama gieddebarggu. Vaikko leage sáhka dáiddalaš barggus masa laktása goit miellagova dásis dihtolágan friddjavuohta, de galgá materiála čoaggimis doalahit systemahtalašvuoda vai materiála lea álkit giedahallat. Lean ovdamearkka dihte ordnestallan čuovgagovaid dađe mielde go lean govven ja arkiveren daid fáttáid mielde. Maiddái girjjálaš gálduid lean ordnestallan ja vurkkodan dihto ortnegii.

Dáiddalaš bargama luonddu dihte dáiddalaš dutkama konklusuvnnat eai álohii vuodđuduva logalaš jurddabohtosiidda dehe duohtavuhtii, maid sáhtálii mihtidit diehtaga gáibadusaid mielde. Konklusuvnnat sáhttet leat subjektiiivvat, vuodđuduvvat vásáhusaide, dulkojumiide dehe assosiašuvnnaide dehe das eai leat vuodđuštusat obanassiige (Hamm 2003, 95.) Nuppe dáfus mii lea duohtavuoha ja ”albma” diehtu ja bastágo oktage meroštallat dan?

Luovvalas bargamis geasuha dat, go duddjoma áigge sáhttá plána rievdat go ihte vuorddekeahces bealit ieš proseassa áigge. Rumaš ja giedat guddet nu olu dieđuid maid ii sáhte ovddalgihtii meroštallat ja mearridit dárkilis ovdanbuktinvuogi. Áiccut nappo sáhttet váikkuhit duddjomii ja loahppabohtosii. Dáiddalaš bargamis ja dan dutkamis hubmojuvvo dáiddalaš diehtimis, masa laktásit áiccut, fuomášumit, dovddut ja doaimmat. Go olmmoš vásiha, de son bastá suddadit vásáhusa oktii sihke olgguldasast ja siskkáldasat ja dákko bakte *dahku* oazžu olgguldas hámi, olggosbuktinvuogi. (Nikula 2010, 50.) Čázeha gávdnan lasihii mu ovdaipmárdusa bargovuogis.

Jus in livčče duojár, de livččengo ipmirdan čázeha árvvu dehe mearkkašumi? Jus ovdmearkka dihte áhččán livččii gávdnan čázeha, jáhkkimis son livččii boaldán dan vai eai čoggo sáhpanat áitái. Duodjedutkamis diehtu čoagganii dađistaga ja duddjon ja duodji ieš lei juo árvvu. Čázet muittuhii mu dološ áiggis ja lei konkrehta mearka munnje mánggaládje. Gáibiduvvui fal dat ahte bastá dulkot dáhpáhusa ja dan mearkkašumi.

Lean šaddan maid suokkardallat, mot meroštalan iežan bargovuogi, leago dat duodji vai dáidda vai mii? Gohčodan dáiddalaš bargoprosesan olles barggu dan luonddu dihte, muhto konkrehta bargu lea duddjon. Mun ieš lean duojár ja vaikko lean gohčodan bargama dáiddalaš proseassan, de lean ávkkástallan liikká duddjomis oahpes metodaidd, reaidduid ja málliid. Loahppaboáđus lea govva, man gohčodan dáiddaduodjin. Ákkastalan namahusa dainna, ahte govva šaddá čikŋan iige atnuduodjin.

Gova ráhkadeapmi lea nuppelágan bargu go ovdamearkka dihte jus goarun váikkoba konfirmašuvdnagávtti muossálie. Jus lean duddjome beaivválaš dujiid, de in láve ráhkkanit seammáládje ja dákkko dat proseassat sierranit maid nubbi nuppis..Lean vásihan, ahte gova motiivva gávdnan ja gova duddjon lea dáiddalaš proseassa, mii sierrana beaivválaš duddjomis namalassii dan bargovuogi ja geavahanulbmila dihte. Dáiddalaš bargan orru eambo guhkit proseassa, go dasa leat laktásan ovdabarggut ja gáibidan eambo mentála jurddahallama.

5.2 Govaid duddjomis

Lean šaddan ávkkástallat duodjeipmárdusa ođđalágan vugiin. Detáljjaid dutkan ja daid ovdanbuktin lea gáibidan duodječalmmi ja máhtu ávkkástallama. Dat máhttu ii leat dušše gávdnomis teorehtalaš ja girjjálaš gálduin, das go duojár galgá bastit árvvoštallat mot son bargá ja makkár bargovuohki lei heivvolaš iešguđet muttus. Mot ovdamearkka dihte govvidan gáktemálie ja mot buvtán dan ovdan sákkaldagaiguin? Mii lea buoremus ávnnas masage ja mot válddán vuhtii duoji ja duddjoma evtuid ja mot dat evtut meroštallet ja stivrejit mu bargama ja čovdosiid. Vaikko alddán leage guhkes ja mánggabealat duddjonvásáhus ja –máhttu, de lean liikká šaddan oahpásnuvvat áivve ođđalágan bargovuohkái.

Lean ferten oahpahallat earáládje bargat, go duddjoma bálddas lean šaddan teoretiseret seammás ihtagiid, vásáhusaid ja dan mot mun barggan. Muhtin gaskkas lei oalle hástalusnái gávdnat vuogas bargomálie ja mot juohkit bargoáiggi daid gaskkas go lea goit sáhka guovtti nu sierralágan suorggis. Jus beare guhká duddjo, de girjjálaš bargu bázahallá ja nuppegežiid.

De liikká duddjoma ja teoretisema bargovuohki lei dego dialoga ja mun vásihin iežan daid gaskkas gaskkusteaddjin. Lei hui miellagiddevaš ohcat ja gávdat čovdosiid ovdamearkka dihte dasa, mot sáhtá ovttahttit duodječalmmi ja muitalusa. Bagadalliin bargan ja su bargovuogi čuovvun sáhtá maid gohčodit dialogan:

Lea leamaš hui mávssolaš čuovvut bagadalli Britta eallima su ruovttus. Son lea leamaš ja ain lea mu ovdagovva, juogaládje leamaš badjellunddolaš. Lean oaidnán su árgabeaivválaš bealinai. Go son gohkke, guossoha mu, doaimmaha beaivválaš áššiid ruovttus, áidna bártneis fuolaha, isida biebmá. Eallá boazoeamida árgga. Ja nuppe bealde seainni lea su atelje, bargolatnja seinniid haga dego oassi ruovttus. Hervošan su eallima: man lunddolaččat son leage čatnan daid máilmmiid oktii! Firkkal ovddas son málesta, cahpá čuomohasa ja seammás bidjá mu johtui iežan barguin. Jerrala leango muitán komposišuvnna dutkat, mot sáhtán ovttain sániin muitalit mii lea mu meinnet govas, geasa háliidan muitalit ja maid? Mun lean duodas ožžon olu oahppat su láidehusas, návddašan dan earenoaáš áiggis ja lean agalaččat giitevaš sutnje. (Beaivegirji 28.1.2015 Badje-Sohppar).

Lean oahpásnuvvan bagadalli Britta bargovuohkái ja moai letne gulahallan hui lunddolaččat ja njuovžilit. Son lávii guođdit mu iežan nala hui olu vai fuobmán mot galgga bargat? Su čeahpes gažaldagat leat bidjan mu jurddahallat. Britta bargovuohki inspirerii mu go álohii ja bagadallama manjel lávejin leahkit dego nuppi máilmmis, kreatiiva dilis. Jurdagat girde, lávejin leahkit hui movttet.

Humaima hui olu earánai áššiin go juste mu duoji birra. Go namuhin sutnje in máhte skiššet, muhto njuolga mannat ávdnasiidda ja daid vuođul oaidnit makkár duodji šaddá, logai Britta dan leat lunddolaš vuohkin duojárii. Dakkár bargovuohki sággamis sulastahtá árbevirolaš duoji ja ávnnasteami.

Mus lea leamaš oba proseassa áigge hástalussan gávdat iežan vuogi ráhkadit govaid, gávdat munnje mihtilmas vuogi ja iežan stiilla. Danne in leat geahččan girjjiin eará dahkkiid govaid, das go lean dihtomielalaččat gárván váikkuhusaid nuppi duojáris. Lean háliidan olahit iežan oainnáhusa. Dakkár vuohki vuođuštuvvá sámi máinnasteapmái, go dalle eai lean girjjálaš muitalusat ja govvagirjjit. Govaid galgga oaidnit ieš iežas oavvis ja mielas:

Iežan čurvestat beaivegirjjiis ”Munhan ferten beassat dovdat ovdal mus lea juoga mitalit!” govvida bures iežan bargoproseassa. Juohke gova oktavuodas lean álggahan miellagovain. Juohke gova oktavuodas leat miellagovaid stivren sierralágan áššit. In lean mearridan mot galgga bargat, makkár vásihusat ja dovddut livčče? Lea oalle balddihahtti maid bargat ná, duostat dovdduid stivret ja jođihit bargama luonddu. Maid dasto jus in livččege dovdan maidege dehe báikki mitalus ii livčče rahpasan munnje ollenge? (Beaivegirji 12.11.2014)

5.3 Dutkangažaldagaid čoavdin

Váldočuoibma mus lei mot ovdanbuktit ja analyseret báikái gullelaš mitalusaid ja vásáhusaid duoji bakte?

Ovdal go ollejin duddjonmuddui, de fertejin gávdnat gova motiivva. Álggahin juohke gova hábmema materiála analyseremin ja nie lean gávdnan duddjonfátta ja motiivva. Eallin lea juohke gova oktavuodas sierralágan ja eallimis leat iešguđetlágan mearkkašumit. Álggus lean oahpásnuvvan válljejuvvon báikkiid Ovnnesduoddara, Gálggojávrra ja Sálvvošjávrra materiálii vuđolaččat: lohkan ja guldalan mitalusaid ja guorahallan govaid. Lean geažos áigge čállán mearkkašumiid ja gažaldagaid alccesan, mat loktánedje materiálas. Duddjon ja čállin leat dainnalágiin lunddolaččat doaibman ovtas ja mun lean leamaš gaskkusteaddjin. Mearkkašumit ja beaivegirjjiid duddjoma áigge leat hámuhan munnje gova olles proseassas ja veahkehan analysamuttus. Lean ain háválassii ovtain govain bargan, dat lea leamaš dego okta oassi mátkkis.

Njálmmálaš árbevierru lea leamaš mitalusaid dehe narratiivvaid gáldun. Girjjálaš gálduid lean ávkkástallan dađe mielde, go dain lea leamaš ávki ja leat veahkehan viiddidit geahčanguovllu. Liikká in leat háliidan ahte dat stivrejit mu duddjoma ja dáiddalaš bargama, lean gárván váikkuhusaid dihtomielalaččat. In leat ovdamearkka dihte darvátan jahkeloguide dehe dárkilis historjjálaš detáljjaide beare sakka, baicce lean diktán vásáhusaid ja áiccuid hupmat. Eamiálmotdutkan atná dákkár bargovuogi ja dieđu mávssolažžan ja ovta árvosaš diehtun čálalaš dieđuid bálddas.

Njálmmálaš árbevierru čoaggánii iešguđet gálduin. Lean ávkkástallan ovddit oahpuid jearahallanmateriála go čállen sámegeala ja - kultuvrra pro gradu –barggu. Árkiivvas lean

gávdnan luđiid. dan lassin lean viiddidan geahččanguovllu ja ipmárdusa ja lean geavahan iežan videobáddemiid, mat mitalit duodjeárbevierus ja lassin lean dahkan muhtun veardde jearahallamiid dušše dán barggu várás. In leat oaidnán dárbbu báddet jearahallamiid, muhto lean čállán daid bajás seammás dehe maŋŋel nu jođánit go vejolaš, go lean humadan olbmuiguin.

Njálmmálaš árbevieru mávssolašvuohta leage, ahte dat dieđut eai leat gostege čállojuvvon hámis, muhto narratiivvat leat johtán olbmos nubbái ja buolvvas bulvii. Dakkár narratiivvat bajásdollet joavkolahttovuođa ja seammás narratiiva mitala gii mun lean (Hyvärinen 2006, 1). P. Magga (2007, 15-16) bealistis hupmá kollektiiva historjjás. Oainnán kollektiiva historján mitalusaid ja dieđuid báikkiin dihto guovlluin, ovdamearkka dihte mitalusa Sálvvošjávrrri orrunhistorjjás. Okta earenoamáš sárggus Ergoniid orohagas lea, ahte ain gullostit duollet dalle sáгат Uldaáhkus go olbmot suokkardallet ”maidson dasa Uldaáhkku dál dajalii?” Dábálaččat dat laktása dasa, go lea dáhpáhuvvan juoga fearán masa ii leat čilgehus dehe olbmot gáibidit rávvagiid juoga ášši čoavdimii. Maiddái dološ vieruid gudnejahttin ja lobi jearran bođii ovdan dalle, go huksiime iežame orrunsađi Ergon Duommá dievvái. Goit guovttis orohaga olbmuin gulaskuttaiga munnos letnego lobi jearran eatnanvuložiin oažžugo hukset ja sađaiduvvat iežame válljen báikái?

Dulkon, ahte ain olbmuin lea árbevirolaš ipmárdus luonddus ja das, ahte gávdno juoga masa ii leat čilgehus ja mii ii čalbmái oidno. Dáhpáhus lea leamaš mearkkašahtti go lea sohka buolvvas nubbái njálmmálaččat mitaluvvon ja orru olbmuin lea leamaš dárbu gudnejahttit dan.

Guovtti gova, Gálggojávrrri ja Sálvvošjávrrri, oktavuodas lea sáhka niegus. Eamiálbmotfilosofija mieldehan visot dieđuin lea seammá árvu. Eandalit niegut čatnasit vuoinŋalašvuhtii, mii lea hui bassi álgoálbmotdieđus (gč. Guttorm 2010b). Mitalus Sálvvošjávrrri orrunhistorjjás lea maid niehku, mii lea šaddan Ergoniidda árbediehtun ja kollektiiva gulahallama oassin. Ná okta niehku guoská buohkaide ja lea leavván doaivumis olles orohaga olbmuid dihtui. Gálggojávrrri gova oktavuodas lea sáhka ovttaskas olbmo dagus, man lean niegádan, masa lean addán mearkkašumiid ja dulkon duddjoma bakte. Dan sáhtta gohčodit ovttaskas olbmo dási vásáhussan, mii ii leat almmolaččat dieđus. Lean dulkon ahte báiki ferte mearkkašit vuoinŋalaččat olu ovdalگو olmmoš niegada das. Nuppiin sániiguin ”Vánhemiid Gálggojávrrri” mearkkaša munnje olu go basttán doppe niegádit. Sámit, ja eandalit mu soga olbmot, leat viššalit čilgen ja mitalan nieguid birra ja geahččalan ohcat vástádusaid ja čilgehusaid.

Ovnesduoddara fearániid lean ferten čohkket maŋŋgain gálđuin, sihke jearahallamiin ja girjjálaš gálđuin, ja dainna lágiin lean analyseren dáhpáhusaid ja ráhkadan gova jurddabohtosiid vuodul. Lean gova bakte mannan iežan sielu čiekŋalassas, mieđustan iežan olbmuid mátkái ja illudan ádjá

beales go visot loahpa loahpas ordnašuvai. Muhtumin vearrivuodaid gánnáha vajálduhttit ja geahččat áššiid ovddosguvlui: Leahkit giitevaš das mot dál lea ja muitit giitit eallima.

Nubbin dutkančuolbman mus lei mot mot sáhttá visuála vugiin, ságganteknihkain, ovdanbuktit muitalusaid dehe eamiálbmoga narratiivvaid? Vástádus dán gáždahkii gávdno mu duddjongovain. Gova elemeanttain čohkiida ollislašvuohta, mas lea narratiiva ja eamiálbmoga njálmmálaš árbevierru vuodđun. Elemeanttat muitalit ovttaskas detáljjaid, maid lean čilgen juohke gova oktavuodas (gč. 4.1.4, 4.2.2 ja 4.3.3). Skaltje (2005, 281) mielde govat muitalit juoidá eanet go čalbmi oaidná, mii sávvamis doallá deaivása mu govaid buohta.

Goalmmát dutkangažaldat mus leige maid báiki mearkkaša muitalusaid duogázis? Olmui lea eamiálbmotjurddaheamis hui dehálaš diehtit gos son lea eret. Boazosámiid gaskkas servodaga ovttatat lea siida dego lei maiddái mu govaid oktavuodas: dáhpáhusat dáhpáhuvve dihto máilmmis, báikkiin ja siiddain. Olmos lea dehálaš diehtit iežas identitehta ja dovdat iežas soga ja máttuid. Kuokkanen hupmáge dán oktavuodas kollektiiva olis (Kuokkanen 2009, 45).

Almmolaččat sáhttáge lohkat, ahte muittut čatnet min báikkiide. Olbmo máilmmigovva rievdá go eallindilli rievdá. Ellojuvvon báikkis lea álohii vásiheaddji olbmo eallinhistorjá mielde man Karjalainen (2013, 24) gohčoda eatnama ja miela duovddan. Maiddái olbmo vásáhusmáilbmi váikkuha mot oaidná báikki. Jurddaboadus lea ahte dákkár bargovuohki gáibida olmos vuoŋŋalašvuođa ja návcca oaidnit dan mii ii čalbmái oidno. Jáhkán lean bastán ávkkástallat dáid máhtuid ja attáldagaid, maid eallin lea addán munnje.

Dego ovdal juo namuhin de gávdnen juohke báikkis juoga ođđa beali dehe ihtaga go didolaččat bargagohten iežan fáttáin. Báiki dego rahpasii earáládje, go gehččen áššiid govadahkki čalmmiiguin. Mitalusaid guldalin eará beljjiiguin ja čuovgagovaid dutken duddjončalmmiiguin.

”Máttuid Ovnnesduoddari” mannen átestusain, morrašiin ja iluin. Man dehálaš leage vásihit báikki ovdalgo bargá. Lei amas báiki, vaikko nuppe dáfus vásihin dego livččen ovdalnai doppe leamaš. Dovdduid dásis maid ledjen ieš mielde vásiheame áššiid, govahallen máttuid mentála dili dalle go šadde vuolgit doppe eret. Nisson- ja eadneolmmožin basten ipmirdit eatni ja mánáid heađi, duskki ja vearrivuoda mas šadde gillát dalle. Háliidin govvidit vuolgima, go dat čuzii mu jurdagiidda eanemus. In dieđe sáhttágo gohčodit vuolgima báhtareapmin, muhto lean dulkon dan nu, ahte juogalágan dramatihkka lea laktásan dáhpáhussii ja olbmot leat vuolgán ohcat buoret boahttevuođa.

Ovnesduottar fysalaš hámis lea birastahtán mu olles eallima áigge. Mánnávuođa ruovttus dat oidnui juohke beaivve láses ja go lean náitalan, seammá viiddes Ovnesduoddara guovlu oidno nuorttabealde dálá orrunsajis. Beaivválaš bargomátkkis oainnán Ovnesduoddara juohke beaivve. Fysalaččat dat oidno, muhto dán barggu maŋjel dan mearkkašupmi vuoŋŋalaččat lea ožžon stuorit saji mu eallimis. Lean dulkon ahte Ovnesduoddara guovlu lea ”manahuvvon ja guđđojuvvon duovdda” ja báiki, masa mus lea dušše vuoŋŋalaš čanastat.

Lean dulkon ášši nu, ahte okta sivva mu máttarvánhemiid vuolgimii guovllus ledje dat olmmošgoddimat. Lei buoremus báhtarit ovdaldo juoga dáhpáhuvvá. Ovnesduoddara fearán lea mu sogas leamaš ášši, mas olbmot eai leat háliidan muitalit. Leago sámiid vuohki čevzit psyhkalaččat dat, ahte áššiid birra ii hubmojuvvo?

Lean gal gullan juo mánnávuođa rájes mii doppe lea sulaid dáhpáhuvvan. Muhto fearánat ja dáhpáhusathan gáidet go áigi gollá, sohka buolvvat molsašuvvet. Soaitá leamaš maid dakkár dáhpáhus, mas ii leat leamaš nu miellage hupmat. Nuppe dáfus várrá olbmuid eallinmokta ja fámut leat mannan beaivválaš eallimis čevzimii goit dalle álggus. Hui čielgasit bođii ovdan olbmuid muitalusain, mot Ovnesduottar lea baháid bidjan doppe bargi olbmuid nala dego luodisnai muitaluvvo. Eamiálbmoga muitalusat muitalit earálágan oainnu ja duohtavuođa go váldoálbmoga muitalan ja čállán dieđut (vrd. Julie Cruishank).

”Vánhemiid Gálggojávraí” laktásit lihkolaš mánnávuohta ja čáppa muittut. Gálggojávri birra mus lea ain romantihkalaš govva. Sivvan dasa soaitá leat dat, ahte in leat doppe eallán iehčanas eallima, lean vánhemiid sealgge duohken eallán mánná- ja nieidavuodan stuorit hástalusaid haga. Gálggojávri lean gohčodan ”váimmu duovddan”, go dat lea vuoŋŋalaččat lagamus mu vásáhusbáikkiin. Lean dulkon, ahte olmmoš ii várra bastte niegadi báikkis jus báikái ii leat vuoŋŋalaš oktavuohta. Dovdduid dásis báikkis eallá vássánaigi, historjá ja diehtu das, ahte doppe leat máttut leamaš ja dalle mun vásiheaddjin lean okta riekkis dáhpáhusaid ja eallima ráiddus. Muittut čatnet min báikkiide.

Ráhkisvuohta laktá mu ”maŋisboahttiid Sálvvošjávraí”, doppe lean iehčanas eamit, guoibmi ja eadni geas leat rávis olbmo geatnegasvuodát ja rievttit. Dohko laktásit maid boahttevuođa niegut ja sávaldagat. Lea olu vánhemiid hálddus maid oahpaha mánáide ja vánhen sáhtta iežas ovdamearkkain oahpahit ráhkisvuođa ja gierisvuođa báikái. Danne gohčodange Sálvvošjávri ”boahttevuođa eanan”, mii čujuha dasa ahte sávvamis oaččun gitta loahppeallima rádjaí eallit doppe fárrolagaid bearrašiin, isidiin ja mánáiguin. Beavegirjjis lean suokkardallan iežan dili ná:

Lean árbevirolaš ja boaresáigásaš nissonolmmoš: náitaleami maŋŋel lean dihtomielalaččat háliidan sajáiduvvat isida orohahkii ja báikái. Anán árvvus Ergoniid máhtu, báikki ja historjjá. Mu mánáthan leat doppe eret ja lean iešnai gávdnan sihke vuoŋŋalaš ja fysalaš saji doppe, ovttas letne isidiin huksen iežame báikki, ovttas várjaletne dan mánáide ja ovttas áigo sirdit máhtu ja ráhkisvuoda deidda. (Beaivegirji 24.10.2014)

6. Loahppasánit

Minä en puhu maailmasta ja sen paikoista
vaan paikoista ja niiden maailmasta. (Saarikoski 1996, 183).

Suomelaš diktačálli Pentti Saarikoski dikta govvida bures mu bargoproseassa govvamáilmmis. son ii huma máilmmis ja dan báikkiin, muhto báikkiin ja daid máilmmiin. Vásáhusaid eallin ja daid birra muitaleapmi lea leamaš gelddolaš ja seammás balddihahti. Lean háliidan govvidit báikkiid ja namalassii daid máilmmiid.

Lea leamaš gelddolaš ja miellagiddevaš bargat duodjedutkamiin ođđa ja amas vugiin, ja liikká visot áššit leat leamaš oahppásat. Mu mátki govvamáilmmis lea easka álgán. Háliidan joatkit govaid sággama ja ovddidit iežan duddjonvuogi bargat daiguin. Eallima ii fal sáhte bissehit. Go mun lean joatkime ja álggaheame iežan mátkki, de stuora oappá mátki dán máilmmis lahkona loahpa. Majimuš manotbajiin lea leamaš lossat, muhto Oabbán Marjatta lea ávžžuhan mu joatkit dáinna dutkanbargguin dasgo mu eallinhan joatkahuvvá. Máttarádjá sánit dollet nappo deaivása: ”Olmmoš galgá bargat nu guhká go eallá”.

Anán árvvus min historjjá ja eandalit dan rikkes árbevieu man lean ožžon boarrásit buolvva, 1920-logus riegádan vanhemiiddán, bakte. Lean ožžon mávssolaš ja divrras vuoigŋalaš opmodaga sihke vanhemiin ja sogas. Birrasiid ja vásáhusaid máilmmis leat addán ja ain boahhtevuodasnai addet motiivvaid govvaftáide.

Dalle go ledjen oalle álggus iežan prošeavttain, gávdnen ovttá aviisačálloša, man lean vurkkodan. Teavsttas nuortalaš filmadahkki Katja Gauriloff muitala iežas ráhkadan dokumeanttas. Gauriloff háliidii čalmmustahttit máttaráhkus. Ii das vel mihkkege, mishan lea dábálaš vuohki ahte ohcalit iežamet ruohttasiid ja lea dárbu čilget iežamet duogáža dego munnai lean dahkan dán barggus.

Dat, mii lei erenoamáš aviisačállošis lei vásáhusmátki, mot son gávnai dieđuid 1980-logus jápmán máttaráhkustis: ”Čájálmasčáli Robert Crottet buohccá Sveiččas tuberkulosii 1930-logus ja vealládettiinis buohcciviesus niegáda fámolaš niegu. Son humahallo ruoššagillii, sápmelaš álbmot gohčču su iežas lusa. Crottet ii dieđe maidege sámiiin, humakeahhtáge Beahččamis orron nuortalaččain, muhto su niehku lea nu fámolaš ahte dievdu mearrida buorránit ja vuolgit ohat niegu olbmuid. Crottet mátkkošta Beahččama Suonjelii ja deaivváda Kaisa Gauriloffa, gean luhtte orru measta jagi.” (Lappalainen 2014, sámegillii oanidan MM).

Suonjelis Crottet čálii muitui Kaisa muitalan máidnasiid ja fearániid, mat almmustahttoje fránska-, engelaš- ja duiskagillii. 1950-60 –loguin Crottet guossástalai mánggii Kaisa luhtte Anáris, gosa nuortalaččat ledje šaddan sajáiduvvan soađi maŋjel. Sus lei olmmájin irgis Enrique Méndez, gii lei govvejeaddji. Go Katja Gauriloff álggii ohat materiála iežas dokumenttii, de son sáddii poastakoartta Barcelonai váikko jáhkiige Crotteta juo jápmán. Crottet lei jápmán, muhto su eallinguoibmi Méndez ii. Loahpa loahpas son skenngii Gauriloffii visot Crotteta ja iežas materiála Kaisa Gauriloffas, man Kaisa máttaráhkkut Katja beassá ávkkástallat iežas dokumeantabarggustis.

Manne mun muitalan dán dáhpahusa? Oainnán oktavuoda iežan bargovuohkái: gánnaha luohhtit intuašuvdnii, dasa man gámustis dovdá. Juohke vásáhusas sáhtá leat mearkkašupmi, jus fal oaidná vejolašvuoda.

Maiddá niehku sáhtá stivret du rievttis bálgá nala. Dehe soaitáhagas gávdnon čázet.

Govat

Govva 1: Vánhemiid báiki borgemánus 2014. Govvejeaddji MM.

Govva 2: Gurutbealde máttaráhkkon oabbá Kristine Sjudda skupmot oaivvistis. Govvejeaddji Sophus Tromhult. (Solbakk, Aage 2009, 97)

Govva 3: Gurutbealde Henrik Np. Magga Duiskkas jáhkkimis 1900-logu álgobealde. Govva soha hálldus.

Govva 4: Olgešbealde seammá áddjá Gálggojávrris 1921. Govvejeaddji Samuli Paulaharju. (Girjjis EJ 2004, 52)

Govva 5: Čálli dutkame Jápmináiddi stoalppu. Govvejeaddji Kari Autto.

Govva 6: Čálli Marasjogaža goahtegiettis. Govvejeaddji Kari Autto.

Govva 7: Heaiká-áddjá Duiskkas guvttiin nuoramus mánáiguin, gurutbealde Josát, Issát ja ieš áddjá. Govva soha hálldus.

Govva 8: Johan Turi sárgosat. Mánus Britta Marakatt-Labba hálldus. Govvejeaddji MM.

Govva 9: Heaikka Ovlá, Oula Magga Gálggojávrris 1921. Govvejeaddji Samuli Paulaharju/Museovirasto (Girjjis EJ 2004, 66.)

Govva 10: Duomis Ristiinná, Kristiina Näkkäljärvi, vuolgime guođohit 1921. Govvejeaddji Samuli Paulaharju/Museovirasto (Girjjis EJ 2004, 67).

Govva 11: Iisku Sára, Saara Näkkäljärvi, 1930-logus. Govvejeaddji Samuli Paulaharju/Museovirasto (Girjjis EJ 2004, 67).

Govva 12: Marasjogaža gieddi –Heaikalaččaid dološ goahtesadji. Govvejeaddji Kari Autto.

Govva 13: T.I. Itkosa girj muitala makkár lea leamaš bohcco bággi? Govvejeaddji MM.

Govva 14: Máttaráhku njuikun. Govvejeaddji MM.

Govva 15: Heaikka Niillasa Issáha duddjon njuikun. Govvejeaddji MM..

Govva 16: Monneverdde duddjon njuikun. Govvejeaddji MM..

Govva 17: Britta njuikun, man lea duddjon Hearva-Nilsa, Nils Unga. Govvejeaddji MM.

Govat 18,19: Bagadallan Sohpparis 28.1.2015. Govvejeaddji MM..

Govva 20: Sággjuvvon vuotta. Govvejeaddji MM.

Govva 21: Vuotta nuppástuvvá bárdnemáná bargežin. Govvejeaddji MM.

Govva 22: Mearkageađgi Sálvvošjávrris. Govvejeaddji MM.

Govva 23: Sálvvošjávri, olbmuid riika

Govva 24: Uldaáhku dievvá. Govvejeaddji 23-24: MM.

Govva 25: Soahki guovtti máilmmi gaskkas. Govvejeaddji MM.

Govva 26: Ergon Duommá dievvá dál. Govvejeaddji MM.

Govvosat

Govus 1: Báikki vásiheapmi ja vásáhusa dulkon. Hábmén čáli.

Govus 2: Vásáhusat, báikkit ja čanastagat. Lean heivehan vásáhusa guoski tearpmaid Latomaa (2014, 128) ja Magga (2007, 15) vuodul. Hábmén čáli.

Sárgosat

Sárggus 1: Jávrrešduoddara dievdogákti. Sárgon čáli 2011.

Čuvvosat

Čuovus 1: Portfolio "Vásihuvvon eallin – Sárggon govat mitalit"

Čuovus 2: CD 2, jearahallan materiála pro gradu barggu várás 1995-96.

Gáldut

Čálalaš gáldut

- Anttila**, Pirkko. 2005: Ilmaisuu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta. Artefakt 16. Akatiimi Oy, Hamina.
- Bruner**, Jerome. 1986: Actual minds, possible words. Cambridge Mass, Harvard University Press.
- Cajete**, Gregory 2004: Philosophy of Native Science. American Indian Thought. Philosophical Essays. A. Waters. Malden, MA: Blackwell
- Cruikshank**, Julie 1990: Life lived Like a story. University of Nebraska
- Cruikshank**, Julie 2000: The Social Life of Stories. Narrative and Knowledge in the Yukon Territory. University of Nebraska Press, Lincoln and London. Press.
- Dunfjeld**, Maja 2002: Sárgu ja duojár. Tegner og kunsthåndverker. Artihkal girjjiis *Ofelaš Ivar Jáks Veiviseren*. – Eilertsen, Storm, Olaussen, Jernsletten & Nettet (doaimm.). Universitetsbiblioteket I Tromsøs Skriftserie. Ravnetrykk nr.28. Tromsø.
- Eallin Jávrrešduoddaris (EJ)** – Nuorta-Eanodaga lagašhistorjá sániiguin ja govaiguin. Jauristunturin elämää – Itä-Enontekiön lähistoriaa sanoin ja kuvin, 2004: Näkkäljärvi, K & Pieski, P (doaimm.), Eanodaga sámiid searvi rs, Oulu.
- Erkkilä**, Raija 2008: Narratiivinen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus. Artihkal girjjiis *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – Tulkinta – Ymmärtäminen*. – Perttula & Latomaa (doaimm.). Lapin yliopistokustannus ja kirjoittajat, Tampere.
- 2011: Narratiivinen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus. Artihkal girjjiis *Kokemuksen tutkimus. Merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. -Perttula & Latomaa (doaimm.). Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Guttorm, Gunvor 2010a: Sákkaldagaiguin stágge muitalusaid. Artihkal girjjiis *Britta Marakatt-Labba: Broderade berättelser-Embroidered Stories-Sággon muitalusat*. –Lundström (doaimm.). Koncentrat, Luleå.

_____ 2010b: Árbediehtu, álgoálbmotdiehtu ja duodji. Artihkas girjjiis Duodjáriis duojárat. Duddjon ealiha duodjedigaštallama. Artihkkalčoakkáldat. Davvi Girji, Fram.

----- 2014: Sámi duodjemetodologijiat. Artihkal girjjiis *Duodji 2012*.

Riikkaidgaskasaš sámiid ja eará eamiálbmogiid duodje-, dáidda- ja hábmenkonferánsa.

International Conference on Duodji and Indigenous Arts, Crafts and Design. –Guttorm & Somby (doaimm.). Dieđut 3/2014. Sámi allaskuvla/Norden, Alta.

Guttorm, Gunvor & Labba Solveig, 2008: Ávdnasis duodjin. Dipmaduodjesánit. DAT,Uddevalla.

Hamm, Kalle 2005: Tutkimus taiteellisessa työskentelyssäni. Artihkal girjjiis *Kohtaamisia. Taiteen ja tutkimisen maastoissa*. – Varto, Saarnivaara & Tervahattu (doaimm.), Artefakta 13. Akatiimi, Nurmijärvi.

Hirvonen, Vuokko 2007: Paikan muisti ja muistot paikoista. Artihkal girjjiis *Eletty, koettu maisema – näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan*. – Elo & Magga (doaimm.). Suomen ympäristö 34/2007. Lapin ympäristökeskus, Helsinki.

Hætta, Odd Mathis –Palojärvi, Laila & Hætta, Britt Ellen 2001: Anders Mikkelsen Bæht (Aasel-Ánda) og Anna Olsdtr. Turi etterkommere. Alta/Kautokeino, september 2001

Hänninen, Vilma 1999: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampereen yliopisto.

Itkonen, Toivo Immanuel 1984: Suomen lappalaiset I-II. WSOY, Porvoo.

Jernsletten, Kristin 2002: Skealmma gurpi. Artihkal girjjiis *Čállet Sámi Verddet. Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiidsearvvi 10-jagi ávvučála*. –Gaski & Solbakk (doaimm.). ČálliidLágádus, Vaasa.

Kailo, Kaarina & Helander, Elina 1999: Ei alkua, ei loppua. Like. Suomen rauhanpuolustajat. Helsinki.

Karjalainen, Pauli Tapani 1997: *Maailman paikoista paikan maailmoin – kokemuksen geografiaa*. Artihkal bládis Tiedepolitiikka 4/97.

----- 2006: Topobiografinen paikan tulkinta. Artihkal girjijis. *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu.* – Knuttila, Laaksonen & Piela (doaimm.). Kalevalaseuran vuosikirja 85. SKS, Jyväskylä.

----- 2013: Ympäristön eletty mieli: Humaanin maantieteen polkuja. Artihkal girjijis *Reittejä luontosuhteeseen.* –Valkonen & Salonen (doaimm.). Lapland Univerity Press – Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Keskitalo, Anne Katariina 2006: Tien päällä ja leirissä. Matkanteon kokemuksesta taideteokseksi. Acta Universitatis Lapponiensis 108. Lapin yliopistokustannus, Gummerus Kirjapaino.

Knuttila, Seppo 2006: Paikan moneus. Artihkal girjijis. *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu.* – Knuttila, Laaksonen & Piela (doaimm.). Kalevalaseuran vuosikirja 85. SKS, Jyväskylä.

Koivisto, Kaisa, Kukkola, Jani, Latomaa, Timo & Sandelin Pirkko 2014: Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Kortesalmi, J. Juhani 2007: Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa. SKS, Tampere.

Kovach, Margaret 2009: Indigenous Methodologies: Characteristics, Conversation and Contexts. University of Toronto Press, Toronto.

Kuokkanen, Rauna 2009: Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijjat ja dutkan. ČálliidLágádus, Sámi academica, Vaasa.

Latomaa, Timo 2014: Psykologinen elämäkertatutkimus. Artihkal girjijis *Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden.* – Koivisto, Kukkola, Latomaa & Sandelin (doaimm.), Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Lehtola, Veli-Pekka 2000: Kansanperinne ja sen jatkajat. Artihkal girjijis *Siiddastallan. Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen.* – Pennanen & Näkkäläjärvi (doaimm.). Pohjoinen, Inarin saamelaismuseon julkaisuja n:o 3, Jyväskylä.

----- 2007: Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide. Kustannus-Puntsi, Jyväskylä.

----- 2012: Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1989-1953. SKS, Saarijärvi.

----- 2013: Saamelaistaiteilijoiden kotiinpaluu. Maasin ryhmä modernin saamelaistaiteen aloittajana. Artikkal girjgis *Saamelaista nykkytaidetta – Dálá Sámi dáidda – Sami Contemporary* –Hautala-Hirvioja, Kuusikko & Lundström (doaimm.). Rovaniemen taidemuseo, Erweko.

Magga, Maarit 2013: Engelmáná gietkka – Morašduoji muitalus. Artikkal bládis *Sámis. Sámi čálakultuvrralaš áigečála*. Nr. 14. –Gaski & Solbakk (doaimm.). ČálliidLágádus, Vaasa.

Magga, Päivi 2007: Rakennuksia, kotasijoja, muistoja – saamelaista kulttuuriympäristöä inventoimassa. Artikkal girjgis *Eletty, koettu maisema – Näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan*. – Elo, Tiina & Magga, Päivi (doaimm.). Suomen ympäristö 34/2007. Lapin ympäristökeskus, Helsinki.

----- 2013: Mikä tekee kulttuuriympäristöstä saamelaisen? Artikkal girjgis *Ealli biras. Elävä ympäristö. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. –Magga, Päivi & Ojanlatva, Eija (doaimm.). Sámi museum - Saamelaismuseosäätiö, Vaasa.

Marakatt-Labba, Britta 2010: Ovdasatni. Girjgis *Britta Marakatt-Labba: Broderade berättelser-Embroidered Stories-Sággon muitalusat*. –Lundström (doaimm.). Koncentrat, Luleå.

Mázejoavku 2004: Sámi Dáidojoavku – Samisk Kunstnergruppe – Sami Artist Group 1978-1983. Sámi Dáiddačehpiid Searvi, Kárášjohka.

Mentu, Tupu, Mikkela, Tiina & Paakkunainen, Ulla 2009: Printti & Pisto. Keuruu, Otava.

Mitchell, WJT 1987: *Iconology: Image, Text, Ideology*. The Chicago University Press, Chicago.

Mulk, Inga-Maria 1997: Sami Cultural Heritage in the Laponian World Heritage Area. Småskrifter från Ájtte 5. Ájtte, Swedish Mountain & Sámi Museum, Jokkmokk.

Nikula, Silja 2010: Matkakokemus piirtyy esiin. Artikkal girjgis *Kuvakulmia 2. Kirjoituksia kuvista, taiteellisista tuotannoista ja visuaalisista viesteistä*. –Brusila & Mäkiranta (doaimm.). Lapland University Press – Lapin yliopistopaino, Tampere.

----- 2012: Paikan henki. Matkailijan mielikuvasta graafiseksi kuvaksi. Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunta. Acta Universitatis Lapponiensis 228, Tampere.

- Näkkäljärvi**, Klemetti 2004: *Eallin Jávrrešduoddaris*. Artihkal girjjis *Eallin Jávrrešduoddaris*– Nuorta-Eanodaga lagašhistorjá sániiguin ja govaiguin. Jauristunturin elämää – Itä-Enontekiön lähistoriaa sanoin ja kuvin, 2004: Näkkäljärvi, K & Pieski, P (doaimm.), Eanodaga sámiid searvi rs, Oulu.
- 2007: Piirteitä Suomen saamelaisten vuotuiskierrostaasumisesta 1900-luvulla. Artihkal girjjis *Eletty, koettu maisema – näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan*. – Elo & Magga (doaimm.). Suomen ympäristö 34/2007. Lapin ympäristökeskus, Helsinki.
- Näkkäljärvi**, Inga & **Triumpf**, Rauna 2000: Čuolddaduodji. Sámediggi, Vaasa.
- Oskal**, Nils 1995: Det rette, det gode og reinlykken. Doavttirgráda bargu. Tromssa universitehtta.
- Saarikoski**, Pentti 1996: Hämärän tanssit. Hämärän tanssit. Girjjis *Tiarnia – sarja ja muut Ruotsin-kauden runot* – H.K. Riikonen (doaimm.). Otava, Helsinki.
- Sámi Dáidda** 1994: Lávkki lávki-Samisk samtidskunst-Sami Contemporary Art. De Norske Bokklubbene, Drammen.
- Sava**, **Inkeri** 1998: Taiteen ja tieteen kietoutuminen tutkimuksessa. Artihkal girjjis *Taide tiedon lähteenä* – Bardy, M (doaimm.). Atena Kustannus, Jyväskylä.
- Sepänmaa**, Yrjö 2006: Sydämen maisema. Artihkal girjjis. *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. – Knuttila, Laaksonen & Piela (doaimm.). Kalevalaseuran vuosikirja 85. SKS, Jyväskylä.
- Skaltje**, Maj Lis 2005: Luondu juoiggaha. DAT, Uddevalla.
- Solbakk**, Aage 2009: Barfi – Beaska. Sárgosat sámi gárvvuid historjjás 1500-1900. Samedraktens historie illustrert 1500-1900. ČálliidLágádus, Vaasa.
- Tervaniemi**, **Saara** 2013: Saamelainen luontosuhde ja saamelaisen kulttuuriympäristön määrittelyn vaikeus, Artihkal girjjis *Ealli biras. Elävä ympäristö. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. –Magga, Päivi & Ojanlatva, Eija (doaimm.). Sámi museum - Saamelaismuseosäitiö, Vaasa.
- Turi**, Johan 1987: Mitalus sámiid birra. Sámi Girjjit, Munkedal.
- Valkeapää**, Leena 2011: Luonnossa. Vuoropuhelua Nils-Aslak Valkeapään tuotannon kanssa. Aalto -yliopiston julkaisusarja 3/2011. Maahenki, Helsinki.

Wilson, Shawn 2008: *Research is Ceremony. Indigenous Research Methods*. Fernwood Publishing. Halifax & Winnibeg, Canada.

Interneahhttagáldut

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/narratiivinen-analyysi>. Lohkkon 5.1.2015

Hyvärinen, Matti 2006: *Kerronnallinen tutkimus*.

http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf. Lohkkon 18.12.2014.

Eará gáldut

Aikio, Marjaana 2015: *Njálmmálaš diehtu* 23.4.2015

Autto, Kari 2014: *Ouniksen vaiettu terrori. Giehtačáalus. Čáli hálddus*.

Beavegirji: Čállosat ja muituimerkemat masterbarggu oktavuodas jagis 2014-15. Čáli hálddus.

Ergon Duommá Ánne: *Njálmmálaš dieđut* 1987-2014

Ergon Duommá Injá: *Máinnas orrunhistorjjás* 2.10.2014 *Sálvvošjávrris. Čáli hálddus*.

Ketola, Birit-Rauna: *Njálmmálaš diehtu* 23.3.2015.

Lappalainen, Seija 2014: *Robert Crottet náki Sveitsissä merkillisen unen. Áviisačáalus* 7.11.2014, *Sanomalehti Lapin Kansa: Kulttuuri*.

Linkola, Martti 1972: *Enontekiön lappalaisten poronomadismi. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen pro gradu- tutkielma. Jyväskylän yliopisto*.

Magga, Ellen (ig. Turi): *Njálmmálaš dieđut* 2007-2015.

Magga, Elli Maria (ig. Näkkäljärvi): *Njálmmálaš dieđut* 1984.

Magga, Inker-Saara (ig. Näkkäljärvi): *Njálmmálaš dieđut* 2007.

Magga, Kristiina: *Njálmmálaš diehtu* 11.11.2014.

Magga, Marjatta (ig. Magga): *Njálmmálaš dieđut* 1988-2015.

Magga, Nils Oula 1999: *Beavegirji. Marjatta Magga hálddus*.

----- 1995-96: Jearahallamat. Jearahallanmateriála sámegiela ja -kultuvrra pro gradu –barggu olis. Čálli hálddus.

Marakatt-Labba, Britta 2014: Logaldallan Sámi allaskuvllas duodjemasteroahpuid áigge 7.4.2014. Čálli hálddus.

----- 2015: Njálmmálaš dieđut bagadallamiid oktavuodas jagiin 2014-15. Čálli hálddus.

Näkkäljärvi, Elli (ig. Magga): Njálmmálaš diehtu 12.12.2014.

Näkkäljärvi, Klemetti 2013: Jauristunturin poropaimentolaisuus. Kulttuurin kehitys ja tietojärjestelmä vuosina 1930-1995. Kulttuuriantropologian väitöskirja, Oulun yliopisto.

Palojärvi, Inger (ig. Eira): Njálmmálaš diehtu 5.2.2015.

Proksi, Iisak: Njálmmálaš dieđut 1-2.10.2014

Proksi, Karen-Anna (ig. Hætta): Njálmmálaš diehtu 5.2.2015.

Siilasjoki, Inkeri (ig. Ketola): Njálmmálaš diehtu 3.2.2015.

Somby, Seija Risten 2003: Beaivenieidda duodji. Duodjeárbevieru kultuvrralaš mearkkašumit ja enkulturašuvdna golmma sohkaoluolva áigge Gáregasnjárgga ja Kárášjoga guovllus 1900-logus. Sámegiela ja –kultuvrra pro gradu –dutkanuš. Giellagas-instituhtta, Oulu universiteahhta.

Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkisto (TYKA), nauha AK/0582.